

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**BAĞIMSIZLIKTAN SONRA TACİKİSTAN CUMHURİYETİ İLE
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDAKİ DIŞ SİYASET,
EKONOMİK GÜÇLENDİRME VE GELİŞMEYE YÖNELİK
İLİŞKİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Gulyam YULDASHEV**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK**

ANKARA - 2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**BAĞIMSIZLIKTAN SONRA TACİKİSTAN CUMHURİYETİ İLE
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDAKİ DIŞ SİYASET,
EKONOMİK GÜÇLENDİRME VE GELİŞMEYE YÖNELİK
İLİŞKİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Gulyam YULDASHEV**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK**

ANKARA - 2013

ONAY

GULYAM YULDASHEV tarafından hazırlanan "Bağımsızlıktan Sonra Tacikistan Cumhuriyeti Türkiye Cumhuriyeti İle Arasında Dış Siyaseti ve Ekonomik Güçlendirme ve Gelişmeye Yönelik İlişkiler" başlıklı bu çalışma 17.04.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oy birliği) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK (Danışman)

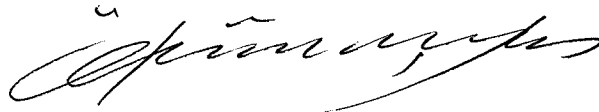
(Üye)

Doç. Dr. Mustafa Nail ALKAN

(Üye)

Yrd. Doç. Dr. Özlen ÇELEBİ

ÖNSÖZ

Bu tezde Sovyetler Birliğinin dağılmasını izleyen dönemde Türkiye ile Tacikistan arasındaki ilişkileri incelenmesi amaçlanmaktadır. İki ülke ilişkileri, 1991-1995 yılları arasında Tacikistan'ın Türkiye Cumhuriyeti ile ekonomik koşullarının olumsuzluğu, Tacik İç Savaşı ve bu ülkenin İran ve Rusya ile olan yakın ilişkisi nedeniyle kısıtlı kalmıştır. 1996-2010 arası dönemde ise iki ülke ilişkileri Tacikistan'ın Orta Asya coğrafyasının ayrılmaz bir parçası olduğunun Türkiye tarafından daha iyi anlaşılması, Tacik İç Savaşının önemli bir siyasal uzlaşısı ile sonuçlanması ve Tacikistan'ın bölgesel istikrar için vazgeçilmezliği gibi etkenler nedeniyle gelişmiştir. Türkiye Tacikistan ilişkilerinde bugün gelinen nokta değerlendirildiğinde, bağımsızlığın hemen ardından gelen ilk yıllara oranla ilerleme olduğu, fakat bu ilerlemenin henüz istenen düzeyde gerçekleşmediği sonucuna varmak mümkündür.

Bu çalışmamda bana yardımcı olan tüm arkadaşlarıma, danışmanım Prof.Dr.Haydar ÇAKMAK, ve Doç.Dr. Mustafa Nail ALKAN'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN YERİ

1.1. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI VE DIŞ POİTİKASININ OLUŞUMU	7
1.2. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ EKONOMİSİNİN GENEL YAPISI VE ÖZELEKLERİ	20
1.3. KALKINMA DÖNEMİNDE TACİKİSTAN EKONOMİSİNİN GENEL YÖNÜ VE EĞİLİMLERİ	24
1.4. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNDEKİ ROLÜ

2.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN MÜSLÜMAN KÜLTÜRÜNÜN LAİK DEVLETİ OLARAK ORTAYA ÇIKMASI	47
2.2. TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKASI VE EKONOMİN BÜYÜME FAKTÖRLERİ.....	56
2.3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN TÜRKİYE VE ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE KURDUĞU İŞBİRLİĞİNİN ANA HATLARI

3.1. TACİK TÜRK DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN KURULMASI	79
3.2. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ DIŞ TİCARETİNİN ANA HATLARI	89
3.3. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN TÜRKİYE VE ORTA ASYA DEVLETLERİ İLE KURDUĞU EKONOMİK İLİŞKİLERİN SİYASİ YÖNÜ	100
3.4. TÜRKİE'DEN TACİKİSTAN'A YAPILAN İHRACAT HACMI	104
3.5. TACİKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE İTHALAT HACMI	106
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	132
EKLER	147
Ek 1	147
Ek 2	148
ÖZET	153
ABSTRACT	154

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	:Adalet ve Kalkınma Partisi
ASAM	:Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BAE	:Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
DB	:Dünya Bankası
D-8	:Developing Eight (Gelişmekte olan 8 ülke)
ENKA	:Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş.Şirket Grubu
EurAsEC	:Avrasya Ekonomi Topluluğu(<i>Eurasian Economic Community</i>)
ECO	:Economic Cooperation Organization(Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)
EBRD	:European Bank for Reconstruction and Development(Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
HES	:Hidro Elektro Santralı
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasılası
HEK	:Hükümetlerarası Ekonomi Komisyonunun
İKÖ	:İslam Konferansı Örgütü
İFC	:İnternational Finance Corporation (İuslararası Finans Kurumu)
KGAÖ	:Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KKTC	:Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOBİ	:Küçük ve Orta Bütçeli İşletmeler
KOSGEB	:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MGK	:Milli Güvenlik Kurumu
MGSB	:Milli Güvenlik Siyaset belgesi
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi

NATO	:(North Atlantic Treaty Organization)Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OAIÖ	:Orta Asya İşbirliği Örgütü
OECD	:(Organisation for Economic Co-operation and Development) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SSCB	:Soviyet Sosyalist cumhuriyeti Birliği
ŞİÖ	:Şanhay İşbirliği Örgütü
T.C.	:Türk Cumhuriyeti
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	:Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
UNESCO	:(United Nations Educational Scientific and Cultural Organization)Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNIDO	:(United Nations Industrial Development Organization)Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
ÜDİK	:Üst Düzey İşbirliği Konseyi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 2010 yılında Tacikistan Cumhuriyeti için Temel makroekonomik göstergeler	23
Tablo 2: GSYİH büyümesi (% önceki yıla göre)Devlet 2008 –2009-2010 yıllar.....	27
Tablo 3: 1991seviyesine gayri safi yurtiçi hasıla Endeksleri (1991 yıl 100 %)	28
Tablo 4: Bağımsız Devletler Topluluğu (ABD Doları) kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla dinamiği.....	29
Tablo 5: Tacikistan Cumhuriyeti sanayi üretimi hacmi ve Milletler Topluluğu için ortalama(1990yıl 1995yıl % karşılaştırılabilir fiyat)	32
Tablo 6: BDT ülkelerinin Gayri Safi tarımsal çıkışı (1990 yıl 1995 yıl % olarak) Tacikistan %36, Ortalama olarak BDT ülkeler %64 diğer BDT ülkeleri.....	34
Tablo 7: Sektörün GSYİH Dağılımı (% olarak)	58
Tablo 8: 2002-2011 Türkiye'nin Dış ticareti. Milyon dolar	59
Tablo 9: Tacikistan'nın dış ticaret dinamiği. 1991-2004 yıllar	90
Tablo 10: İhracat ve İthalat Tacikistan ve Türkiye Dinamiği 2000-2005(Mln Dolar)	102
Tablo 11: Tacikistan ve diğer Orta Asya ülkelerinde ile Türkiye'nin ticaret Karşılaştırmalı Analizi (binlerce dolar)	102
Tablo 12: Türkiye'den Tacikistan'a ithal edilen malların çeşitliliği hakkında liste (bin dolar)	104
Tablo 13: Tacikistan Türkiye'ye ithal malların dinamiği (2005)yıl Milyon ABD Dolar	107
Tablo 14: İhracat ve İthalat Türkçe konuşan Orta Asya ülkelerinde (2003 milyon dolar)	114
Tablo 15: İhracat ve İthalat Türkçe konuşan Orta Asya ülkelerinde (2003 milyon dolar)	117
Tablo 16: Tacikistan'ın Orta Asya ülkeleri ile dış ticaret 2005 yılında(Mln Dolar).....	117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Toplam sanayi üretimi (1990-1996 yıllar % 100) dinamiği	30
Şekil 2: 2000-2005 yıllla kişi başına düşen Türk GSMH (ABD Dolar \$)	58
Şekil 3: Türkiye’de 2000-2004 tarihleri arası ihracat ve ithalat hacminin payları (%)	60
Şekil 4: Türk ekonomisinde yatırımların dağılımı 2005 yıl % olarak	63
Şekil 5: 1991-2004 yılları Tacikistan dış ticaret cirosunun dinamiği (Milyon ABD dolar)	90
Şekil 6: BDT ülkelerine ve yurt dışında yapılan ihracat (milyon ABD doll) 1995-2004	93
Şekil 7: Toplam hacmi BDT ve yabancı ülkeler ile ihracat operasyon ağırlığı (% olarak)	94
Şekil 8: Özgür ağırlık kilit ortaklar ithalatın payı (% olarak)	96
Şekil 9: BDT ülkeleri ve diğer ülkelerin ithalat içindeki payı Toplam hacmi (%) 2004-2006	96
Şekil 10: Toplam Hacmi BDT ve Yabancı Ülkeler	97
Şekil 11: Toplam Hacmi BDT ve Yabancı Ülkeler	98
Şekil 12: Tacikistan ve Türkiye Ticaret Dinamiği (milyon ABD dolar)	101
Şekil 13: Orta Asya ile Türkiye'nin dış ticaretinin (%) 2002-2003Dinamiği	103
Şekil 14: Türkiye ve Tacikistan arası ithal mallar Dağıtımı 2005 (% olarak)	105
Şekil 15: Tacikistan’dan Türkiye'ye ithal malların dinamiği 2005yıl(% olarak)	107

GİRİŞ

Bu tez Tacikistan Cumhuriyeti dış politikasının Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Asya devletleri ile kurduğu işbirliği örneği açısından değerlendirmek adına yapılan bir çalışmadır. Çalışma gerekçesinin önemi. Türkiye ve Orta Asya ülkeleri; Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan dil, kültür, tarih açısından ortak değerlere sahiptirler, etnik ve dini birlik içinde olup Türki ülkeler arasında yer almaktadırlar. Türk türk halkların kolektif adıdır, bu halkların her birisi ortak ataları Kıpçaklar, Oğuzlar, Bulgarlar ve diğerleri açısından bir biriyle bağlantılıdır. Türki halklar Altay dil ailesinin Türk dil grubunun üyeleridir. Tarih boyunca Türki halklar devletler kurmuşlardır, mesela, Hun imparatorluğu, Türk İmparatorluğu, Uygur, Selcuklu, Osmanlı ve diğer imparatorluklar. Şimdiki zamanda Türki ülkeler arasında Türkiye ve yukarıda belirtilen Orta Asya devletlerinden başka Azerbaycan vardır, Türki Dünyasına koşullu olarak Rusya Federasyonu'nun birliğine giren Türki nüfuslü olan bazı devletler (Tataristan, Başkurdistan, Saha-Yakutistan, Tuva, Çuvaşistan vs.), Ukrayna'nın Özerk Cumhuriyeti Kırım, Moldova'nın Özerk Cumhuriyeti Gagauz ve Sincan Çin'in Uygur Özerk Bölgesi, İslam Konferansı Teşkilatı çerçevesinde Türki olarak Türkiye Cumhuriyeti Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti de girmektedirler. Tacik halkı zengin tarihi ve eşsiz kültürü, karakteristik özellikleri, etnisite ve dil grubunun özellikleri ile Türki nüfusun temsilcileri arasında önemli farklılıklara sahiptir. Buna rağmen yüzyıllar boyunca Tacikistan'ın komşuları olan Orta Asya Türki Ülkeler ile tarihsel açıdan diğer bölgelere kıyasla özel geleneksel bağlar kurdu. Bu nedenle, Tacikistan Cumhuriyeti'nin Türki Devletler ile mevcut siyasi, ekonomik işbirliği hakkında politik araştırma önemli bir konudur. Tacikistan ve Türkiye arasındaki işbirliği konusuna ilgi büyük ve önemlidir, çünkü Türkiye Müslüman kültürünün ilk laik devletidir, eski zamanlardan beri modernizasyon yoluyla Avrupa'ya gireceğini ilan etmiştir. Bu devletin ideolojik temelinde laik, (İslam) din kurumundan bağımsız şekilde oluşan iktidarlık yatmaktadır.

Samuel Huntington'un beyanına göre XXI. Yüzyıl, Hıristian, Müslüman ve Budist medeniyetlerinin mücadelesine tanık olacaktır, bu da Türkiye'nin dünyadaki rolünü arttırmaktadır, çünkü Türkiye "Müslüman medeniyetine" aittir¹. Türkiye'nin ayrıcalığı onun seçtiği "İslam modeli"² diğer örnekler gibi küresel gelişim yönü dışındaki yolu takip etmemesidir. Gelecekte laiklik ve demokrasinin olacağı ve değişikliklerin bu yönde yapılacağı hakkındaki fikirlerin kanıtlarını bugünün sonuçlarında görebiliyoruz. Geçtiğimiz on yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomi ve sanayi sektörlerinde yaptığı reformlar ile çarpıcı sonuçlar elde etmiştir. Bugün, Türkiye büyük bir ihracatçı olarak dünya ticaretinde önemli bir yere sahiptir, inşaat, tekstil sanayisinde, turizmde ve çeşitli sektörlerde fiili lider konumunda bir ülke haline gelmiştir.

Tacikistanın bilim adamı olan Bobojon Gafurov yıllar boyunca Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde, SSCB Akademisine yönelik, Tacikler üzerine antik kültür çalışmaları yaptı ve Tacik halkının tarihinin ortaya çıkarılmasına önemli katkıda bulundu. Onun anıtsal eserinde, "Tacikler" ve diğer eserler, Taciklerin tam kapsamlı zengin tarihi ve kültürünü dünyaca ünlü edebiyat çalışmalarıyla sundu, tarihsel bağlamda Tacik milletinin özelliklerini açıkladı. Coğrafi konumu nedeniyle, Tacikistan başta komşu Orta Asya ülkeleri ve Türk ülkeleriyle, kültür ve din başta olmak üzere birçok konuda ortak özelliklere sahiptir. Ancak bu tarihsel bağlantıları ele alarak bazı yazarlar Tacikistan ve Türk dünyası için geniş kapsamlı genellemelere ve sonuçlara ulaştılar. Bu nedenle, aşağıdaki bağımsız değişkenlere dayanan Küresel platformda Türk dünyası, Marmara Üniversitesi'nden (İstanbul) Profesör Ramazan Özey'e göre: Türkçe kelimelerin Tacik dilinde var olduğunu, Tacik ve Türk geleneklerinin benzerlik ve aynı şekilde değişim gösterdiğini, "Türk mimarisiyle Tacik mimarisinin şehirlerde ve binalarda benzerlik gösterdiğini" ve bu çıkarımlara dayanarak Tacikistan'ın Türk ülkeleri içinde bulunması için yeterli kanıt olduğu "³ sonucuna varıyor. Tacikistan Cumhur Başkanı Emomali

¹Huntington, Samuel ;**Medeniyetler Çatışması**, (Столкновение цивилизаций), Yayınevi Ast, Moskova, 2003.s.57.

²Huntington, Samuel ;**Medeniyetler Çatışması**, (Столкновение цивилизаций), Yayınevi Ast, Moskova, 2003. s.58.

³Özey, Ramazan;**Dünya Platformunda Türk Dünyası**, YayıneviAktif, İstanbul, 1999.s.s.203-204.

Rakhmon 2001 yılında S.t Petersburg BDT Bağımsız Devletler Topluluğu Arası Kurul tarafından Samani devletinin 1100. Yılı arifesi için düzenlenen uluslararası bilimsel konferansın raporunda: "Tekrar belirtiyorum;biz başkalarını bizim gibi yapmaya çalışmıyoruz ama belirtmek lazım herkesin bizi başkalarına benzetmesine izin vermeyiz."⁴ söyledi.

Etnik fark (Tacikler Hint Avrupa ırkı ile, Türkler ise Moğol ırkı ile ortak kökenli) ve dil farkı; Tacik dili Fars dilleri içinde bulunan tamamen farklı grupta, sebebiyle iki millet arasında etnik olarak fark olduğu burada açıkça görülüyor⁵. Bu bağlamda, ünlü bir doğu dil uzmanı olan akademisyenin bu konuya bakışı, Türk halklarının geçmişte, kendi aralarındaki yoğun ilişkilerinde Tacik halkının dışarıda kalması, Tacikler tarihiyle Türk tarihi arasındaki ayrılığın bir sonraki sonucu olmuştur.Aleksandr Bernshtam:"Ortaya sürülen itirazlar ne olursa olsun, açık olan bir şey vardır; Tacik ismi köken olarak Arap Hilafetinden önce gelen bir isimdir, en azından VII. yüzyıldan beri böyle bilinmektedir⁶."

Son zamanlarda bir ulusun, bir etnik kimliğin, köken ve kimlik olarak kabul edilmesinde tek taraflı ve önyargılı, öznel değerlendirmeler yapılıyor, ulusların kendi tarihsel gerçekleri ve olaylarının bu şekilde yorumlanması mantıklı değildir. Büyük Sovyet devletler Ansiklopedisinde:"Tacikler ilave toprakları ile beraber eski Baktriya, Sogdiana, Fergana Vadisi olarak kabul edildi. Yerli halkın yanı sıra burada Saka kabileleri yaşadı. Soğd soyundan Yagnobiler (dağ Tacikleri), Saka kabileleri ve Pamir Taciklerin oluşmasında önemli bir rol oynamışlardır.Tacikler arasında doğrudan ataları olarak;Soğd, Zarafshan ve Kashkadarya da içinde olmak üzere AmuDerya havzasının yukarısı Baktriya kabul edildi. AmuDerya Nehri'nin altında Harzemliler bulunuyordu.Büyük bilgim adamı Abdurrahim Biruni (Horezmilydi) Harzemşah, Soğd ve küçük Baktriya dilini farklı şekillerde yazdı. Bildiğiniz

⁴Rahmon, Emomali; **Tacikler Altın Çağı Samani Devlet 1100**, yılına yönelikUluslararasıBilimsel KonferansRaporu. Petersburg:BDT arası kurul, 2001.<http://www.iacis.ru/html/index.php?id=2&nid=28&find=1100>

⁵Dyakonov, Mikhail; **Tacikistan Antik Kültürünün Kökenleri**, (У истоков древней культуры Таджикистана), Yayınevi Akademik Bilimleri, Duşanbe, 1976.s.88.

⁶Gafurov, Bobojon; **Tacikler**, (Таджики), Duşanbe Yayınevi Akademik Bilimleri, 1985.s.59.

gibi, Soğd dili hala Tacikistan'ın (Yagnob) kuzey dağlarında korunur. Her ulusun yaşamının ana temeli dildir. Tarih boyunca Tacik dili çok değişik süreç ve koşullarda değişimler yaşadı⁷. Bu Tacik dili tarihi süreciyle de ilgili bir durumdur. Samaniler ve Tacikler bir ulusal devlet oluşumunun ortaya çıkması için uygun bir temel oluşturdular. Tarihçiler Tacik halkının bilim ve kültürde altın çağının doruklarını Samaniler dönemi olarak kabul ederler. Samaniler döneminde Rudaki, Zekeriya el-Razi, Ebu Reyhan Biruni, Firdevsi, İbn-i Sina, Nasir Hisrav dahil yüzlerce şair, akademisyen, sanatçı, mimar ve hükümet yetkilisi arasından dünyaca ünlü isimler, Nasir Hisrav, Ömer Hayyam, Attar, Sano, İsmoil Somoni, Muntasir, Nasr ibn Ahmed, Balami, Beyhaki ve diğerleri, çıkardı bunun sonucu olarak Tacikler dünya çapında bir kültür oluşturulmuşlardır⁸.

Tacikler eski edebiyatlarında zengin ve eşsiz bir kültürün sahipleridir, Tacikler Farsça yazılmış atalarının eşsiz tarihi eserleriyle onur ve gurur duyuyorlar. Alman şair ve yazarı Johan Wolfgang Goethe "Batı Doğu Divanı"⁹ adlı yapıtını oluştururken, kalemin büyük ustalarından yedi klasik Tacik Fars şairi Rudaki, Firdevsi, Ömer Hayyam, Rumi Dzhalolidin, Hafız, Sadi Şerozi ve Abdurrahman Câmi'nin, dünya şiirinin gökyüzündeki yedi parlak yıldızı, eserlerinden etkilenmiştir. Ömer Hayyam'ın Rubaileri ve şiirleri birçok dile tercüme edildi özellikle okurların ve şiir severlerin dünya çapında referans kitapları oldu. Tacikistan ile Türkiye ve Orta Asya devletleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, sadece bu belirtilen bölgelerde değil aynı zamanda bütün dünyada da barışın ve güvenliğin artmasını sağlamaktadır, o yüzden bu araştırmanın konusunu da etkilemektedir.

Ülkeler arasında, aynı zamanda Orta Asya büyük bir ilgi gösteren - İran, Pakistan, Avrupa Birliği'nin tek devlet değil tabii ki, bu listeye dahil ve Rusya, ABD, Çin ve İran ile birlikte uzun süre bu bölgede ilgili olan Türkiye

⁷Gafurov, Bobojon; **Tacikler**, (Таджики), Duşanbe Yayınevi Akademik Bilimleri, 1985.S.65.

⁸Bakhti, Mehmon; **Tacik Edebiyatı Bizim Gururumuz**, (Таджикская литература корона нашей гордости), Yayınevi Orion, Duşanbe, 2005.s.29.

⁹Bakhti, Mehmon; **Tacik Edebiyatı Bizim Gururumuz**, (Таджикская литература корона нашей гордости), Yayınevi Orion, Duşanbe, 2005.s.40.

Cumhuriyeti, halkların ortak tarih, dil ve kültürü çok burada yaşayan var olmalıdır.

Türk devletleri kendi politikasını Orta Asya devletlere karşı politika olarak, ilk aşamada Türkiye Cumhuriyeti halklarının ortak bir Türk mirası, dil ve kültür birliği odaklanmıştır. Ancak, uzun bir süredir fikri uygulamak için Türkiye'nin güçlü bir istek BDT yeni Türkçe konuşan ülkeler için yeterli bir cevap bulamayınca, Orta Asya'daki jeopolitik olarak Türkiye Cumhuriyeti öncelikle ekonomik ilişkilerin dayalı bir politika yürüten üzerinde etnik, dilsel, yönleri değişti pragmatik siyaset uzun vadeli, uygun koşulları ve işbirliği sonuçlar elde etmesini seçti.

Türk Cumhuriyeti bu çerçevede aktif (belli bir dini ve tarihsel toplum ile ilgili olan), Orta Asya, Tacikistan Türk ülke olmayan tek Türk ülke ilişkileri ile geliyor. Bu eğilimin teyit bir örnek verebilir, son yıllarda Tacikistan ve Türkiye arasındaki ticarete büyümenin Orta Asya'nın Türkçe konuşan ülkelerde rakamlar öncesinde iyi olmuştur.

Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti ekonomisini ve sanayi reformu etkileyici bir ilerleme kaydetmiştir. Bugün Türkiye, büyük bir ihracatçı, dünya ticaretinde önemli bir yere sahip, inşaat sanayi, tekstil sanayi, turizm gibi birçok sanayi, fiili lideri haline gelmiştir.

Bu bağlamda, konu Tacikistan Türkiye'nin ekonomik ve ticari gelişimi için Tacik-Türk işbirliği, uzmanlık tam kullanımı ve yeteneklerinin özellikle acil genişleme, çeşitli yatırım projelerinin uygulanması, ortak girişimler ve şirket kuruluşudur. Daha çok Türk firmalarının da komşu Tacikistan Devletleri, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonu'nda sadece Avrupa ve Asya ülkelerinde önemli deneyime sahiptir.

Tacikistan, Türkiye ile ortak çalışma alanları oluşturmak, yapı malzemeleri, hidro güç santraller, kurması ve en fazla turizm, ve otel servis organizasyonu için, güneş enerji, ve maden kaynaklarının, inşaat üretimi, dahil olmak üzere tekstil işleme sanayi, inşaat sanayi, kadar ticaret modern sistemi çok geniş olabilir.

Tacikistan aktif bir dış politika önde gelen bir demokratik ve laik bir devlet olarak Tacikistan Cumhuriyeti, dünyanın birçok ülkesinde kendisini tanınan ve yakın teması vardır. Yoğunluğu ve etkileşim dinamikleri ile karakterize son yıllarda onlar için Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri, gelince, ifade edilir, çeşitli düzeylerde temas ve ilişkilerin genişlemesi ve Tacik-Türk ekonomik işbirliği aktivasyonu gibi, ikili ticaret hacmi artar. Türk Cumhuriyeti Tacikistan ve diğer yabancı ülkeleri içinde en büyük ikinci ticaret ortağıdır.

Aynı zamanda, Tacikistan ve Türkiye arasındaki işbirliğinin tam olarak mevcut geniş kapasite ve yetenek geliştirme kullanmaz, yedekler ve iki ülke halklarının daha fazla ekonomik büyüme ve refah elde etmek için izin iki taraf gerçekleşmesi için yapılacak bir çok şey var.

Tacikistan ve Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi sadece bu bölgede barış ve güvenliği güçlendirmek için, dünyada, aynı zamanda araştırma konusunun önemi belirleyen konudur.

Bu tezin birinci bölümünde Tacik Devletinin tarihi, Tacikistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu, siyasi muhalefetin üstesinden gelinmesi, Tacikistan'daki çatışma sorununun uzlaşıcı ve barışçıl yollarla çözüme ulaşması hakkında yapılan çalışmalar ele alınır. Bu bölüm Tacikistan'ın dış politikası, uluslararası ilişkilerinin yanı sıra Tacik ekonomisinin gelişimi, onun reforme edilmesi ve geçiş döneminde yapılan değişiklikler hakkında bilgiler içerir.

Tezin ikinci bölümünde Osman İmparatorluğu'nun tarihi, yükselişi, düşüşü ve Türk Cumhuriyeti'nin kurulması ve onun yeni tarihi hakkında yazdıkları eserler ele alınır. Türkiye'nin ekonomisi, politikası ve işbirliği kurmasının önemli yönleri vardır.

Üçüncü bölümde Tacikistan ve Türkiye'nin ekonomik politikası, onun durumu ve gelişme yönleri, küresel pazara entegrasyon süreci ve uluslararası ekonomik yapıları üzerinde çalışılır. Tezin planı araştırma çalışmasının amaçlarına göre düzenlenmiştir. Tez bir giriş, üç bölüm, sonuç, kitapların kaynak listesi ve eklerden oluşur, ekler 16 tablo, 15 çizelge ve grafikler içerir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN YERİ

1.1. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI VE DIŞ POİTİKASININ OLUŞUMU

Tacikistan Cumhuriyeti ülkenin Anayasasına göre egemen, demokratik, hukuki, laik ve üniter devlettir. Bağımsız bir devlet olarak Tacikistan Cumhuriyeti eski Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonucunda 9 Eylül 1991 yılında kuruldu. Tacikistan Cumhuriyeti sosyal bir devlet olarak yürüttüğü politikası ile bireyin yaşamı için refah düzeyini yükseltmek ve onun özgürce gelişimi için şartların yaratılmasını hedefliyordur. Tacikistan'nın egemenlik ve devlet iktidarının tek kaynağı halktır, halk ise milliyetine bakılmaksızın Tacikistan Cumhuriyeti'nin vatandaşlarından oluşuyor. Cumhuriyetin illere göre idari bölünüşüyle ülkede Dağlık Badahşan Özerk Cumhuriyeti, Sogd ve Hatlon bölgeleri, şehirler ve ilçeler bulunmaktadır. Tacikistan'ın başkenti Duşanbe şehridir. Yüksek temsilci ve yasama organı Meclisi Oli Tacikistan'ın Parlamentosu iki meclisten oluşuyor. Tacikistan cumhurbaşkanı tarafından yönetilen cumhuriyettir, devletin başkanı olan cumhurbaşkanı doğrudan halkın oyuyla seçilir. Tacikistan Cumhuriyeti'nde iktidar yasama, yürütme ve yargı gücünden oluşur. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Tacikistan Cumhuriyeti zor günler yaşadı, ülke içinde siyasi muhalefetin çatışması iç savaşın başlamasına neden oldu, ulusun uzlaşması, ortak huzur sağlanması için mücadele verildi. Bu genç devletin hükümet kurumlarını kurmak, parlamento seçimlerini düzenlemek, yeni bir anayasasını yürürlüğe koymak, ulusal para birimini oluşturmak, ekonomik ve sosyal reformlarını gerçekleştirmek için çok çaba harcadı. Eski Sovyet cumhuriyetinden miras kalan zayıf ekonomi genç devlette bağımsızlık

sonrasında büyük ölçekli iç savaşın patlamasına neden oldu, bu savaşta sayısız kurbanlar verildi ve maddi kayıplar yaşandı¹⁰.

Uzmanlara göre sadece ekonomik zarar 7 milyar ABD dolarını aştı, ölü sayısı 100 bin kişiyi aştı, ülkeyi terk eden mültecilerin sayısı bir milyona ulaştı¹¹. Tacikistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin XVI. dönem toplantısı Kocand şehrinde (başkent Duşanbe'de onu gerçekleşmesi imkansızdı) Kasım 1992 tarihinde düzenlendi, bu olay bağımsız Tacikistan'ın tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bu toplantıda Emomali.Rakhmon liderliğinde yeni bir hükümet seçildi, Tacikler arasındaki çatışmanın kesilmesi, karşı tarafların uzlaşması için barışçıl bir çözüm aranmaya başlandı. 5 Nisan 1994 tarihinde Moskova'da Birleşmiş Milletler Kurulu aracılığıyla Tacikistan'daki sorun üzerine görüşmeler başladı, bu görüşmeler üç yıl üç ay sürdü, Afganistan, İran, Kırgızistan, Rusya ve Türkmenistan'ın topraklarında 30'dan fazla toplantı, müzakere yapıldı, farklı aşamalarda uzun ve keskin tartışmalar sonucu Mülteciler Protokolü (Tahran'da imzalandı), Askeri Konular üzerine Protokol (Moskova'da imzalandı), Siyasi İşler protokolü (Bişkek'te imzalandı) gibi önemli sözleşmeler kabul edildi. Sonunda, 27 Haziran 1997 tarihinde Rusya Federasyonu'nun başkenti Moskova'da Cumhurbaşkanı Emomali.Rakhmonov ve silahlı muhalefetin önderi Nuri Tacikistan'da milli birlik ve barış hakkında Genel Anlaşma imzaladılar¹². Bu belge çatışmayı sona erdirdi ve egemen bir devletin huzurlu gelişme aşamasının başlangıcı oldu. Anlaşmaya göre muhalefet güçleri hükümet kotasının % 30'unu kazandı, onun silahlı kuvvetleri Cumhuriyet güvenlik güçleri ile bütünleşecekti, parlamento seçimleri ve anayasa reformu hazırlanması için Milli Uzlaşma Komisyonu kurulmuştu. Anlaşmanın imzalanması için BM ve AGİT'in yanı sıra müzakerelere Afganistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan 8 barış sürecinin ülkeleri-garantörlerin de katılımlarıyla bir çözüm bulunmasına olanak

¹⁰Olimov, Mustafo; **Tacikler Arası Çatışma Barış Yolu için**, (Конфликт между таджиками на путь мира)Yayınevi АСТ, Moskova, 1998.s.50.

¹¹Rahmon, Emomali;**Barış için uzun bir yol**, (Долгий путь к миру), Duşanbe, 1998.s.44.

¹²Rahmon, Emomali;**Tacik devleti:Samanileriden yeni gelen XXI y.y.** (Таджикская государственность:от саманидов до рубежа XXI в.), Duşanbe, 1999.s.59.

sağlandı. Tacikistan'daki sorunun barışçıl çözümü için Rusya'nın önemli rolünü uzun yıllar boyunca tutarlı bir politika yürüterek çatışmayı çözmek ve uzlaşmak için uğraştığını unutmamalıyız. Dolayısıyla, ateşkes ve uzlaşma anlaşmasının taraflarca imzalanması Rusya'nın başkenti Moskova'da kabul edilmişti¹³. Aynı zamanda, uyum ve barış yönünde yapılan eylemleri analiz edersek, bu çatışmanın sona ermesi için uzun yıllarca aranan barışçıl bir çözüm, zorlukları aşarak olumlu sonuçla bulunmuştu, bu çözüm, savaşan tarafların karşılıklı anlayış göstermeleri nedeniyle ve kan dökülmesini durdurup huzurlu bir hayat başlatılması gerekçesiyle gerçekleşmiştir.

Barışın sağlanması ve ülkenin bütünlüğünün korunması için Tacikistan'ın cumhurbaşkanı olarak seçilen Emomali Rakhmonov'un yaptığı hizmet büyüktür, seçimlerden sonraki ilk saatlerden başlayarak, cumhurbaşkanı muhalefete silah bırakma çağrısı yapmıştır: "Sizlerin ve bizlerin tek bir vatanımız, ana vatanımız vardır. Karşılıklı suçlamaları ve hakaretleri bir yana bırakarak, kardeşçe el sıkışalım, barışçıl hareketlere geçelim, çalışalım. Sadece birleşerek biz Tacikistan'ımızı dağılmadan ve tehlikeli eylemlerden koruyabiliriz, böylece ülkemizi gelişmiş, zengin, bağımsız devlet haline getirebiliriz"¹⁴. Bağımsız ve egemen bir devlet olarak ilan edilen Tacikistan Cumhuriyeti ilk günlerden başlayarak, uluslararası topluma girmek için dış politikasını aktif geliştirdi, yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesi için uygulamalar düzenledi¹⁵.

Dış politika, uluslararası ilişkilerdeki sorunları çözmek, ülkeler arasında siyasi, ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknolojik işbirliği oluşturulması ve uygulanmasını sağlamak adına doğrudan diplomasi ile bağlantılıdır. Günümüzde giderek küreselleşme sürecinin gelişmesi, uluslararası terörün dünyaya yayılması açısından diplomasi rolünü vurgulamamak zordur, çünkü diplomasi dünyadaki güvenliği ve istikrarı sağlamak için çok yönlü ve evrensel bir araç, uluslararası hukukun uygulanması olarak kabul

¹³Rahmon, Emomali; **Barış için uzun bir yol**, (Долгий путь к миру), Duşanbe, 1998.s.49.

¹⁴Rahmon, Emomali; **Barış için uzun bir yol**, (Долгий путь к миру), Yayınevi İrfon Duşanbe, 1998.s.65.

¹⁵Nazarov, Talbak; **Dış politika sisteminde uluslar arası işbirliği faktörü**, (Международное Сотрудничество системе факторов во внешней политике), Yayınevi Dikta, Minsk, 2002. s.32.

edilmektedir. Diplomasi sözlüğünde diplomasi aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır: Diplomasi devletin dış politikasının temel faaliyetlerini ve hedeflerini uygulamak için ve yurtdışında devletin hak ve çıkarlarını korumak için kullanılmaktadır. Diplomasinin bugünlere uygun olan hedeflerini de açıklayan ünlü bilim adamı, diplomat Viktor, Popov onun tanımını şöyle verir:"Diplomasi uluslararası ilişkilerin bilimi ve hükümet başkanlarının ve dış ilişkiler işleri ile ilgilenen makamların sürdürdüğü müzakere sanatıdır, Dışişleri Bakanlığı, diplomatik misyonlar, dış politikanın yönü ve onun gerçekleşmesi için barışçıl yollarla uygulamalar yaratmaktadır. Diplomasinin ana hedefi devletin ve vatandaşlarının çıkarlarını korumaktır"¹⁶.

Genç bir bağımsız devlet olarak, Tacikistan Cumhuriyeti dış politikasının oluşturulması ülkede süren şiddetli ve zorlu iç savaş dönemine denk geldi, bu politika çatışmanın bitmesi, ülkede barışın sağlanması, mültecilerin vatana dönmesi, en önemlisi de ekonomik ve sosyal reformların gerçekleştirilmesi için yürütüldü. Bütün bu zorluklara rağmen, devlet bağımsızlığını ilan ettikten sonra Tacik diplomasisi diğer devletler, uluslararası örgütler ile diplomatik ilişkiler kurarak dünyada Tacikistan Cumhuriyeti'ni tanıtmak amacıyla aktif bir dış politika izlemeye başladı.Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon'un vurguladığına göre:"Bizim dış politika faaliyetlerimizin temelinde "açık kapılar"¹⁷ politikası yatmaktadır, buna göre bizim amacımız uluslararası kurumlar ile uluslararası ilişkilerin ilkelerine laik biçimde işbirliği yapmaktır ".

Tacikistan Dışişleri Bakanı Hamrohon, Zarifi Tacikistan devletinin dış politikasının açıklığını onaylayıp şöyle der:"Biz, bize karşı aynı politika yürüten tüm ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışıyoruz. Siyasi değişim, irtibatlar, ülkeler arasındaki ekonomik işbirliği, kültürel ve bilgi alışverişi ne kadar geniş kapsamda olursa bizim dış ülkelerdeki etkinliğimiz o kadar

¹⁶Popov, Viktor; **Modern Diplomasi:Kuram ve uygulama**, (Современная дипломатия:теория и практика), Yayınevi Uluslararası ilişkileri, Moskova, 2003.s.88.

¹⁷Nazarov, Talbak; **Dış politika sisteminde uluslar arası işbirliği faktörü**, (Международное Сотрудничество системе факторов во внешней политике), Yayınevi Dikta, Minsk, 2002. s.75.

büyük olur"¹⁸. Şu anda 150 ülke Tacikistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıdı, uluslararası temaslar Tacikistan'ı ikili ilişkiler düzeyinde güçlendiriyor, Tacikistan Cumhuriyeti siyasi ve ekonomik ortakları olan ülkeler ile diplomatik ilişkiler kurdu, Tacikistan uluslararası kuruluşların aktif üyesidir, bugün uluslararası örgütlerde yer almaktadır. Tacikistan 2 Mart 1992 tarihinde Birleşmiş Milletlere tam üye olarak kabul edildi, bu durum ülke için siyasi ve uluslararası önem taşımaktadır. Tacikistan (1992-1993 tarihleri) kısa bir süre içinde Şubat 1992 tarihinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT), Aralık 1992'de İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ), Ocak 1993'te Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na, Nisan 1993'te Eğitim, Bilim ve Kültür (UNESCO) Teşkilatı'na, Temmuz 1993'te Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü'ne (UNIDO) ve bunun gibi büyük uluslararası örgütlere üye olarak kabul edildi. Aynı dönemde, Tacikistan Cumhuriyeti genç devletin ekonomisinin gelişmesi için çok ihtiyaç duyulan Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Uluslararası Kalkınma Birliği (OAB) gibi büyük uluslararası finansal kuruluşlarına katıldı¹⁹. Tüm bu yıllar boyunca, Tacikistan öncelik tanıyarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC), Orta Asya İşbirliği (ABD) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Örgütü (CSTO) gibi bölgesel kuruluşlara üye oldu. Her yıl daha fazla ilgi gören ve daha çok prestij kazanan Şanghay İşbirliği Örgütü'yle (SCO) ilişkileri git gide genişliyor, mesela Astana'da Temmuz 2005 tarihinde örgüte Hindistan, İran, Moğolistan ve Pakistan gibi ülkelerle gözlemci olarak katıldı. Son yıllarda Tacikistan'ın NATO ile işbirliği artmıştır, Nato'nun "Barış için Ortaklık"²⁰ Çerçevesindeki Belgesini Şubat 2002 tarihinde imzalamıştır. Tacikistan'ın dış politika hedefleri hakkında en kısa ve doğru tanımı cumhurbaşkanı Rakhmon katıldığı Parlamento olan Meclisi Oli'de 16 Nisan

¹⁸Jalilov, Mahmadali; **Tacikistan Cumhuriyetinde uluslararası ilişkiler ulusal ve siyasi bağımsızlık**, (Время национальной независимости и политического суверенитета международным отношениям Республики Таджикистан), Yaunevi İrfon, Duşanbe, 2011.s.55.

¹⁹Halilov, Mahmad ; **Tacikistan ve siyaset bağımsızlık yıllarında** (Таджикистан и политика в года независимости), Yaunevi İrfon, Duşanbe, 2008.s.19.

²⁰Halilov, Mahmad ; **Tacikistan ve siyaset bağımsızlık yıllarında** (Таджикистан и политика в года независимости), Yaunevi İrfon, Duşanbe, 2008.s.20

2005 tarihinde yaptığı konuşma esnasında vermiştir:"Dış politikamızın stratejik hedefi devletin ve ulusun değerlerini korumak, ülkenin gelişmesini sağlamak - ilk olarak, güvenliği, siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak, ülke içi gelişimi hızlandırmak için elverişli koşullar yaratmak, birleştirme sürecini yürütmek. Bu hedefe ulaşmak için, tüm ülkeler ve uluslararası kurumlar ile etkili iletişim ve aktif işbirliği kurmak, bunun için de dengeli, çok yönlü strateji geliştirmek gereklidir"²¹.

Bu nedenle dış politikanın ana doğrultuları şunlardır:

- Tacikistan Cumhuriyetinin sınırlarını, egemenliğini, güvenliğini, toprak bütünlüğünü ve dokunulmazlığını, siyasi, ticari, ekonomik ve diğer çıkarlarını uluslararası alanda korumak;
- cumhuriyetin kalkınması için elverişli bir ortam oluşturulması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, demokratik reformları gerçekleştirmek, anayasal düzeni güçlendirmek, hak ve özgürlükleri korumak;
- yurtiçi ve yurtdışında Tacikistan Cumhuriyeti vatandaşlarının hak ve çıkarlarını korumak²².

Dış politikanın uygulanmasında, diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar ile olan dış ilişkilerde diplomatik misyonlar önemlidir, özel bir rol oynamaktadır. O misyonların temel amacı diğer ülkelerde vatani temsil etmek, onun haklarını savunmak ve yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın haklarını korumak, ülkeler arası dostluk ilişkilerini ve karşılıklı yararlı işbirliğini geliştirmektir. Diplomatik misyonların işlevlerini ünlü diplomatlar John. Wood ve Jean. Serra:"temsil etme, bilgi toplama, müzakereler yürütme, devletin çıkarlarının korunmasını sağlama" olarak sınıflandırılır²³. Tacikistan Cumhuriyetinin diplomatik temsilcilik olarak Avusturya Cumhuriyeti, Afganistan, Belçika, Beyaz Rusya Cumhuriyeti, Federal Almanya

²¹Rakhmatullayev, Erkin;**Tacikistan ve uluslararası kuruluşlar:Gerçekler ve beklentiler**, (Таджикистан и международные организации:реалии и перспективы), Duşanbe, Matbuot, 2007.s.83.

²²**Tacikistan Cumhuriyeti Anayasası**, (КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН), Duşanbe, 2002.s.10.

²³Wood John, Sevres Jean;**Diplomasi, Tören ve protokol**, (ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ ЦЕРЕМОНИАЛ И ПРОТОКОЛ), Yayınevi Progres, Moskova, 2003. s.s.101-102.

Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti, Kazakistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, ABD, Türkiye Cumhuriyeti, Türkmenistan Cumhuriyeti ve Özbekistan Cumhuriyeti gibi ülkelerde büyükelçileri bulunmaktadır. 2006 yılında Hindistan ve Pakistan devletlerinde Tacikistan'ın büyükelçilikleri açılmıştır. Diğer ülkelerle ikili ilişkilerin genişletilmesi ve derinleştirilmesi açısından Tacikistan'da faaliyet gösteren diplomatik kurumlarının varolması da önemlidir. Tacikistan Cumhuriyeti'nde yabancı ülkelerin diplomatik kurumlarının açılması yalnızca devletlerarası ilişkileri sürdürmek değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve bilimsel alanlarda kapsamlı işbirliği sağlamak, ortak ülkelere ve uluslararası kuruluşlara Tacikistan hakkında tam ve objektif bilgiyi aktarmak açısından da önemlidir. Şu anda Tacikistan'da yaklaşık 50 yabancı ülkelerin diplomatik kurumları akredite edilmiştir, Duşanbe'de Afganistan, Almanya Federal Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti, Kazakistan, Çin, Kırgızistan, Pakistan İslam Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye Cumhuriyeti, Özbekistan ve bazı diğer ülkelerin büyükelçilikleri bulunmaktadır. 20'den fazla ülke Tacikistan'da kendi Büyükelçilerini birden fazla görev alma yetkisiyle akredite etmiştir, birçok büyükelçiler ekonomik, bilimsel-tekniik ve kültürel işbirliğine ilişkin anlaşma ve sözleşmelerin imzalanmasında katkıda bulunup ikili devletlerarası ilişkileri kurmak ve genişletmek adına çalışmaktadırlar²⁴. Dünyanın karmaşık, çelişkili ve son derece dinamik süreçleri ile karakterize edilen küreselleşme, günümüzde birçok sorunlar yaratmaktadır. Bu doğrultuda Tacikistan Cumhuriyeti dengeli ve kapsamlı dış politika izlemeye çalışmaktadır. Orta Asya ekonomik ve jeo-stratejik yerleşimi açısından önemli role sahiptir, o yüzden Tacikistan bölgesel ve dış politikasını o özel koşullara uygun olarak geliştirmektedir. Avrasya'nın doğal kaynaklarını ve iletişim ağlarını ele geçirmek, Avrasya bölgesini kontrol altında tutmak için diğer komşu ülkeler rekabet etmektedirler. Küreselleşme gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkları daha belirgin bir biçimde göstermektedir, o yüzden bu

²⁴ Tacikistan Dış İşleri Bakanlığı <http://mfa.tj/index.php?node=article&id=540>

sürecin olumsuz etkenleri de göze çarpmaktadır²⁵. Mesela, bazı ülkelerde yaşanan baskı ve dikta, gelişmiş ülkelerin daha üst güce sahip olduğunu iddia etmeleri bu olumsuz etkenlerin arasındadır. Ancak, diğer taraftan küreselleşme süreci devletlerin mücadele için birleşmesinde, küresel tehditlere karşı çıkma ve sorunları çözmesinde, ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmesinde bazı faydalar sağladı. Mesela, terörizm, aşırıçılık, uyuşturucu ticareti ve uluslararası organize suçlarla mücadele için küreselleşme olumlu bir etkendir²⁶. Yukarıda belirtilen olaylar ve diğer etkenler yeni yüzyılda gelişmektedir, o yüzden her devlet için uluslararası ilişkilerin önemi artmaktadır, özellikle, güvenlik ve ulusal çıkarların sorunu dış politikanın ana yönlerini belirlemektedir. Tacikistan'ın uluslararası ve bölgesel politikasının en önemli hedeflerinden biri Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkeler ile ilişkilerin ve işbirliğinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesidir²⁷. Ağustos 2005 tarihinde Rusya Kazan şehrinde BDT üyelerinin zirvesinde belirtildiği gibi, ülkeler arasında entegrasyon ve işbirliğinin gelişmesi için Topluluğun rolü yeniden değerlendirilmelidir. Tacikistan'a göre, BDT kapsamında, ulusal ekonomilerin gelişmesi, kalkınmanın gerçekleşmesi için uygun koşullar yaratılmalı, mesela, ulusal para birimlerinin karşılıklı konvertibilite sorunu çözülmeli, vergi yasalarının ülkeler arasında uyumlaştırılma olanakları araştırılmalı, yatırım işlemleri için kolaylıklar sağlanmalı, ülkelerin karşılıklı ilgi gösterdikleri alanlarda devletlerarası finansal-endüstriyel grupların inşa edilmesi gibi bir çok öneriler bulunmaktadır²⁸.

Tacikistan Avrasya Ekonomik Topluluğu, Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı ve Şanghay İşbirliği Örgütü ülkeleri ile kapsamlı stratejik ilişkileri güçlendirmeyi planlamaktadır. Bu örgütler ile Tacikistan'ın işbirliği geliştireceğine dair hedefini 19 Temmuz 2005 tarihinde Dışişler Bakanı

²⁵Makhmadov, Alion; “Orta asya bölgesi jeopolitik merkezi çıkarları” (Центр геополитических интересов в Центральной Азии), Tacikistan ve modern dünya, Sayı 1 Duşanbe, 2003, s.99

²⁶Erov, Alijon; **Sovyet sonrası islam:İçerden bir bakış**, (Ислам после союза взгляд изнутри), Yayınevi Knjinydom, Duşanbe, 2000. s.87.

²⁷Halilov, Mahmad;**Rusya:medeniyetinmanevi yönleri**, (Россия:духовные аспекты цивилизации.), Yayınevi Luç, Moskova, 2010. s.72.

²⁸Lunev, Sergey;**Orta Asya Bağımsız Cumhuriyetleri ve Rusya**, (Независимые республики Центральной Азии и Россия), Yayınevi Bilim, Moskova, 2007. s.88.

Talbak.Nazarov basın toplantısındaki konuşmasında ifade etti. Toplantı 2005 yılının ilk yarısında dış politikanın ulaştığı sonuçların doğrultusunda düzenlenmişti. Özellikle, Avrasya Ekonomik Topluluğuna üye ülkeler açısından ekonomik birlik olarak öncelik ve büyük önem göstermektedir.

Tacikistan Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki üyeliğine özel önem vermektedir, çünkü bu örgütü en gelişmiş devletlerarası bir birlik olarak görmektedir. Bu örgüt gelecekte ekonomik kalkınma ve ticari işbirliği için en önemli altbölgesel örgütlerin birisi olarak ulaşım ve iletişim altyapılarını genişleten bir sistem haline gelebilecektir.İkili işbirliği kapsamında Tacikistan'ın dış politikası bütün ülkelerle eşit ilişkilerin kurulmasını hedefliyor ve aynı zamanda "Tacikistan ile işbirliği kuran bazı ülkeler için öncelik tanınması mümkündür" ²⁹. Bu bağlamda Tacikistan'ın stratejik ortağı ve en öncelikli işbirliğini kuran ülke olarak Rusya Federasyonunu belirtmek gerekir. Bu konuda Tacikistan'ın net pozisyonu hakkında cumhurbaşkanı Rakhmon bu kelimelerle ifade ediyor:"Rusya eskiden ve şimdi de bizim ana stratejik müttefikimiz olmaya devam etmektedir. Bu Tacikistan'ın resmi bir konumu değil, bu halkın iradesidir. Biz Rusya ile tam bir işbirliği kurma fikrini savunmuştuk ve savunmaya devam edeceğiz" ³⁰.

Ancak, her iki ülkenin yıllar boyunca yakın ve çok yönlü işbirliği kurma arzusu olmasına rağmen, gerçekte işbirliği daha çok resmiyet üzerinden yürütülüyor ve iki ülkenin de beklentilerine, önemli potansiyeline uygun değildi. Yalnız 2004 tarihinin ortasından başlayarak, Tacikistan ve Rusya arasındaki ilişkilerde bir gelişme yaşandı ve yeni işbirliğinde yeni bir aşamaya geçildi. Haziran 2004 tarihinde Soçi şehrinde Tacikistan ve Rusya cumhurbaşkanları arasında görüşme gerçekleşti, daha sonra 15-17 Ekim 2004 tarihinde Duşanbe'ye Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin resmi ziyarete geldi. Ziyaretle ilgili yapılan toplantıda uzun zamandan beri

²⁹Knyazev, Aleksandr;"Yeni dünya faktörü ŞİÖ Jeopolitik ve Jeoekonomik fenomeni:Sorunlar ve fonksiyon tarihi"(Новая мировая реальность и ШОС как геополитический и геоэкономический феномен:проблемы, функциональность и история), Sayı 1 Şubat, 2010, Moskova, (Erişim) <http://www.nationalidea.am/articles.php?id=129&l=R>

³⁰Sharipov, Ahmad.**Tacik Rus ilişkileri:Durum ve beklentileri**, (Таджикиско-российские отношения: состояние и перспективы), Yayınevi Tacik Matbuot, Duşanbe, 2003.s.55.

ilgilendiren ikili meseleler üzerinde önemli anlaşmalar yapıldı. Tacikistan'ın topraklarında Rus askeri üssünün konuşlandırılması, Tacikistan'ın sınırlarını koruma, borçların yeniden yapılandırılması ve işgücü göçünün sorunları üzerinde çözümler üretildi.

İki ülke arasında karşılıklı yarar sağlayan ekonomik ilişkiler kuruldu. Büyük hidroelektrik tesislerin ve metalurji fabrikalarının ortak inşaatı ve imar projeleri başlatıldı ve işlemler kapsamında Rusya ülkeye 2 milyar ABD Doları üzerinde yatırım yapıldı. Tacikistan dış politikasının öncelikleri arasında Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere Batı'nın gelişmiş ülkeleri ile ilişkilerin kurulması ve daha da güçlendirilmesi meselesi vardır. Bu ülkeler ile kurulmuş olan siyasi ve uluslararası ortaklık ilişkiler, sosyal ve hümanist sorunlar, sınır işbirliği, güvenlik alanında işbirliği de dahil olmak üzere birçok alanlarda her yıl daha fazla anlaşmalarla işbirliği yapılmaktadır³¹. Ama bu ülkeler ile ekonomik işbirliği yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Tacikistan'ın gelişmesine; sanayi sektörüne, finansal sistemine, küçük ve orta ölçekli işletmelere dahi yatırım yapmak önemli bir katkı yapabilir iken onlar genellikle Tacikistan'dan hammadde alımı yaparlar, işbirliği bununla sınırlıdır³².

2004 tarihin sonlarında, Tacikistan Cumhuriyeti Avrupa Birliği ile Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzaladı. Bu anlaşmada:“ siyasi diyalogun gelişmesi, mal ticareti, ticari yatırım, hukuk alanında işbirliği, ekonomik işbirliği, demokrasi ve insan hakları, yasa dışı faaliyetlerin önlenmesi, kültürel ve mali işbirliği” gibi birçok sorular ele alınmıştır³³. Anlaşma çerçevesinde öngörülen önlemlerin uygulanması AB üyeleri olan gelişmiş ülkeler ve bütün Avrupa Birliği ile işbirliğinin genişlemesi açısından önemli bir faktör olacaktır. Tacikistan komşu Orta Asya devletleri ile bölgedeki çok taraflı işbirliği ilişkilerine büyük önem atfetmektedir.

³¹ Malışeva, Diana “**Merkez devletleri, Uluslararası politika ve İslam faktörü**” (Международно-политические связи центральноазиатских государств и исламский фактор), Rusya ve Müslüman dünyası, Sayı 11, Moskova 2011, s.97

³² Syzdykova, Svetlana ; **ORTA ASYA'nın Jeopolitik durumu ve Rusya**, (Геополитическая ситуация в Центральной Азии и интересы России), Yayınevi Ozon, Moskova 2010. s.79.

³³ Vahidova, Parvina; “**AB ile Tacikistan işbirliğinin zorlukları**” (Проблемы сотрудничества Таджикистана с ЕС), Delovoy Vestnik Tadjikistana, Duşanbe 1997, s.50

Son zamanlarda Özbekistan Cumhuriyeti ile ekonomik ilişkilerde gelişme görülmektedir, Kazakistan ve Kırgızistan ile işbirliği devam etmektedir, Türkmenistan ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için önemli fırsatlar vardır. Orta Asya ekonomik pazarının kurulması için çalışmalar yapılmaktadır, bu bölge yatırım açısından büyük talep göstermektedir, dolayısıyla yatırımcılar ve yabancı ortaklar bu işbirliği için büyük katkılarda bulunabilirler.

Ancak Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliğinin düzeyi düşük sayılır, çünkü o bölgede yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılamamaktadır³⁴. Bölgenin büyük bir potansiyeli ve fırsatları değerlendirilmiyor. Orta Asya'nın toprakları Avrasya bölgesel çekirdeğinin büyük bir bölümünü oluşturuyor, toplam alanı yaklaşık 4 milyon metrekare kilometre dir, bu bölge 70 milyon kişilik bir nüfusa sahiptir.

Tacikistan'ın dış politikasının önemli öncelikleri arasında İran, Afganistan, Hindistan ve Pakistan ile daha geniş işbirliği, dostça ilişkiler kurulması vardır. Bu ülkeler ile tarihi ve kültürel bağlar kurulmuş olup, ortak değerlere önem verilmesi gibi çok sayıda ortak noktalar bulunmaktadır. Bu işbirliğin sürekli devam etmesi için İran İslam Cumhuriyeti ile Tacikistan büyük yatırım projelerinin gerçekleşmesi için anlaşma yaptılar. O anlaşmaya göre Sangtuda-2 hidroelektrik santralını ve Anzob tünelinin inşaatını iki ülke birlikte yapacaklar. Tacikistan en yakın komşusu Afganistan'da istikrarın sağlanması, yaşam koşullarının iyileşmesi için tarım, eğitim, sağlık alanlarında, elektrik ve su tedariki tesislerin imar edilmesi sorunların çözülmesi konusunda yardımcı olmaya hazır olduğunu belirtmiştir³⁵.

Tacikistan'ın Hindistan ve Pakistan ile ilişkileri sürekli gelişme aşamasındadır, bu ülkelerin desteğiyle bir dizi altyapı ve üretim tesislerinin projelerinin inşasına başlanılmıştır. Türkiye ile ilişkilerin seviyesi konusunda Tacikistan'ın cumhurbaşkanı Rakhmon bu ülke ile işbirliğinin kurulmasına

³⁴Malişeva, Diana;“**Bölgesel Politikada Orta Asya**” (Центральная Азия в фокусе региональной политики), Rusya ve Müslüman dünyası, Sayı 12, s.55

³⁵Malişeva, Diana;“**Bölgesel Politikada Orta Asya**” (Центральная Азия в фокусе региональной политики), Rusya ve Müslüman dünyası, Sayı 12, s.56.

özel ilgi göstermektedir. Türkiye ile BDT ülkeleri arasında en büyük ticaret ortağı olduğu için Tacikistan için önemli ikinci konumda durmaktadır³⁶. Türkiye ile Tacikistan arasında gelişen işbirliği, var olan büyük potansiyelin ve fırsatların değerlendirilmesiyle 1999-2009 dönemler arasında iki ülke arasındaki ticaret hacminin 10, 1 kat artmasına yol açmıştır³⁷. Mart 2006 tarihinde 8 ton ham pamuğun işlenmesi için ortak Tacik Türk fabrikasının inşaatı başlatıldı. O projeye göre 4.500 işyeri sağlanacak, işletmenin maliyeti ise 74 milyon dolardır. Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de yatırım projelerinin bir ürünü olarak iş merkezinin inşaatı tamamlanmaktadır. Bu projenin maliyetini Türk ortaklar kendi yatırımlarıyla tamamlamaktadırlar. Büyük Türk şirketlerinin yürüttüğü projeler kapsamında üç adet yüksek kalitede otel tesisleri kurulacak. Ortak girişimlerle alüminyum ve değerli metallerin işlenmesi için fabrikaların projeleri üzerinde düşünülüyor. Coca-Cola içeceği üretmek için bir tesis yapımı planlanmaktadır. Tacikistan'ın dış politikasında uluslararası örgüt ve finans kuruluşları ile işbirliği kurulmasına oldukça büyük önem veriliyor. Ülkede ekonomik kalkınmanın ve ulusal güvenliğin sağlanması için büyük uluslararası kuruluşlar ve yapılar arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine olanak sağlanıyor³⁸.

Tacikistan Birleşmiş Milletler ve onun özel kuruluşları olan Ekonomik İşbirliği Örgütü ve İslam Konferansı Teşkilatı, uluslararası finans kurumları ve diğer küresel ve bölgesel kurum ve kuruluşlar ile işbirliğinin geliştirmesini amaçlamaktadır. Aynı zamanda büyük uluslararası örgütler, özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ekonomik işbirliği, güvenlik ve elverişli koşulların sağlanması için kendi kanuni hedeflerinin uygulanmasına dikkat etmelidir. Uluslararası kuruluşlar ile uluslararası işbirliğinin genişletilmesi bağlamında Tacikistan Cumhuriyeti Dünya Ticaret Örgütü'nün üyeliğine büyük önem vermektedir, bu unsur onun dünya ekonomisine hızlı

³⁶Sharipov, Ahmad; "Tacik Rusya ilişkileri:Devlet ve umutları" (Таджикско-российские отношения: состояние и перспективы) Tacikistan ve Modern Dünya, Sayı 1, Duşanbe 2003.s.79.

³⁷Saidov, Zafar; "Tacikistan Dış Politikası ve küreselleşme" (Внешняя политика Таджикистана в условиях глобализации), Avasto, Duşanbe 2005, s.38

³⁸Saidov, Zafar; "İkili formatta Cumhuriyet Hükümetler arası ilişkileri" (Межгосударственные отношения Республики Таджикистан в двустороннем формате), Delovoy vestnik, sayı 7, s.85, Duşanbe 2010.

entegre olmasını kolaylaştıracaktır³⁹. Yukarıda anlatılanları özetleyecek olursak, Tacikistan'ın bağımsızlığının 20 yıllık süreci içinde, genç devletin oluşması döneminde zorluklar ve sıkıntılarla dolu bir yol geçilmiştir. Tacikistan'da iç savaşın yaşanması, çatışan tarafların uzlaşması için birçok müzakereler yapılmış, barışçıl yöntemler aranmıştır. Savaş döneminin tahribini restore etmek, mültecilerin geri dönüşünü sağlamak, yeni anayasanın geliştirilmesini ve benimsenmesini ayarlamak, ekonomik ve sosyal alanlarda radikal reformların uygulanması gibi birçok önemli değişiklikler yapılmıştır. Bağımsızlık yıllarında devlet oluşumu ve hükümetin kurulması döneminde, Tacikistan Cumhuriyeti etkin ve iyi yapılandırılmış dış politikası nedeniyle uluslararası toplumun sadece tam teşekküllü üyesi değil hemen hemen tüm dünya ülkeleri tarafından tanınan bir devlet haline gelmiştir. Aynı zamanda Tacikistan dünyada ivedi küresel konuların çözümü ile ilgili bir dizi somut öneriler de sunmuştur.

Tacikistan'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunduğu önerisiyle 2003 tarihi Suyun Uluslararası Yılı olarak ilan edildi ve Eylül 2003 tarihinde Tacik başkenti Duşanbe'de Temiz Su ile ilgili Uluslararası Forum düzenlendi. Bu sorunun küresel önemini göze alırsak onun çözümü bazı önlemlerin alınmasını gerektirir. Aralık 2004 tarihinde dünyanın 141 ülkesinin desteğiyle BM Genel Kurulu Tacikistan'ın 2005-2015 arasındaki on yıllık sürecini "Yaşam İçin Su"⁴⁰ sloganı altında geçirme önerisini övgüyle kabul etti. İnsanlığa karşı diğer küresel tehditleri dikkate alırsak, uyuşturucu maddelerin üretimi ve kaçakçılığı hacminin büyümesi çok büyük bir tehlike yaratmaktadır. Tacikistan Cumhuriyeti bu küresel sorunu çözebilmek için uluslararası bir koalisyon oluşturulmasını, bu koalisyon kapsamında tüm ülkelerin çabalarının koordine edilmesini ve böylece bu suçla mücadele edilmesini önermiştir⁴¹. Aynı zamanda, Tacikistan Cumhuriyeti'nin dış politikasının cumhurbaşkanı

³⁹Razov, Nikolay; **Yeni Orta Asya**(В новой Центральной Азии) Dergi Uluslararası İlişkiler. Sayı 2, 1997 Moskova s.28.

⁴⁰Masonov, Nurbolat; **Orta Asya Ülkelerinin Jeopolitik konumu**, (Геополитическое положение центрально азиатских стран), Ғауіневі Білім, Astana, 2010.s.95.

⁴¹Masonov, Nurbolat; **Orta Asya Ülkelerinin Jeopolitik konumu**, (Геополитическое положение центрально азиатских стран), Ғауіневі Білім, Astana, 2010.s.97.

tarafından belirlenen önemli görevleri de bulunmaktadır. Bu görevlerin gerçekleşmesi dünyadaki mevcut uluslararası durumu ve ülkenin çıkarlarını sağlamak amacıyla talep edilmektedir. O görevlerin aralarında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmak hedefi de vardır⁴².

Bu konunun çözülmesi neticesinde Tacikistan'ın ticari ve ekonomik ilişkilerini genişletmek, sosyal ekonomik durumunu iyileştirmek gibi olumlu etkenler ortaya çıkacaktır. Tacikistan'ın komşuları olan Orta Asya ülkeleri ile sınırların belirlenmesi, transit ve gümrük işleri ile ilgili bazı sorunları vardır. Görüldüğü gibi bu soruların çoğunluğu yakın zamanda çözülecektir. Özbekistan'ın Avrasya Ekonomik Topluluğu'na katılması ve Toplulukta yürürlükte bulunan tüm ortak kanunların ve yönetmeliklerin Özbekistan tarafından benimsenmesi ve kendi kanunları ile uyumlu hale getirmesi bazı soruların cevabını bulmakta kolaylıklar sağlayacaktır. Aynı zamanda komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi için Şanghay İşbirliği Örgütü'nün katkısı büyüktür. Örgüt içinde yapılan entegrasyon süreçlerinin gelişmesi olumlu bir faktördür⁴³.

1.2. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ EKONOMİSİNİN GENEL YAPISI VE ÖZELEKLERİ

Aralık 1991'de eski Sovyetler Birliği'nin çöküşü önceden etkili olan, tek ekonomik kompleksin yıkılmasına, yıllar boyunca geliştirilen ve etkili olan ekonomik bağların kopmasına yol açmıştır. Bu çöküş yeni kurulan genç, egemen devletlerin ekonomisinde çok zor bir durum yarattı. Tacikistan'da, diğer BDT ülkelerinde olduğu gibi 1991-1996 tarihlerinde ekonomide ve üretimde düşüş yaşandı ve sonuç olarak yaşam standartlarında belirgin bir düşüş gözlemlendi. Aynı zamanda, Tacikistan'da yaşanan zor bir ekonomik durum, diğer BDT ülkelerinde de tipik olan üretim krizi yaygın şekilde

⁴²Razov, Nikolay; **Yeni Orta Asya**(В новой Центральной Азии) Dergi Uluslararası İlişkiler. Sayı 2, 1997 Moskova s.29.

⁴³Masov, Rahim; **Taciklerin çok gizli hikayesi**, (Таджики:история с грифом совершенно секретно), Duşanbe 1995, s.47.

seyredilirken, yani, endüstriyel ilişkilerin kopması, ödemelerin yapılmaması, hammadde, işletme sermayesinin yetersizliği, yanında ülkede muhalefetin iç çatışması ve iç savaşın başlaması gibi etkenler ülkenin gelişmesini engelledi, ekonomiyi geriye götürdü. Sonuç olarak, ekonomi 7 milyar ABD Dolarını aşan bir miktarda hasar görmüştü⁴⁴.

Ülkede süren savaş, sanayi işletmelerinin durdurulması nedeniyle Tacikistan ekonomisinde gayri safi yurtiçi hasılanın hacmi yaklaşık %70'e kadar düşüş yaşamıştı. Bu nedenle, Tacikistan'da, BDT'in herhangi bir ülkesinde olmayan, ekonomik reformların yapılması için etkin tedbirleri alma, pazar ekonomisine geçiş sağlama, temel ekonomik dönüşümünü uygulama gibi hassas konular oluştu. Ekonomik reformu etkin kılmak, dünya ekonomik sistemine entegre olmak, piyasa ekonomisine geçmek büyük ölçüde ekonominin yeniden yapılandırılma eylemi ile gerçekleşir. Tacikistan Cumhuriyeti'nin ekonomisi birbirleriyle bağlantılı olan birçok makroekonomik öğelerden oluşan karmaşık bir sistemdir. Bu öğelerin etkileşimi ekonomik yapıyı teşkil eder, onların yardımıyla ekonominin verimliliği, gelişen büyüme hızı sağlanır⁴⁵.

Batı ülkelerinin çoğunda ekonomik büyüme başarısı çoğu zaman ekonomide, üretimde yapılan derin niteliksel yapısal değişikliklerin sonucu ortaya çıkar. Güney Doğu Asya'nın yeni sanayileşen gelişmekte olan ülkelerinin üretiminde seyredilen yüksek hızlı büyüme ekonominin yapısında yapılan temel değişiklikler sonucu oluşmuştur. Bu ülkelerde yaygın olmayan yeni sanayilerin geliştirilmesi sonucu bu başarı sağlanmıştır⁴⁶. Tacikistan'da ekonomik reformlar ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik uygulanan tedbirlerin programı esnasında yapılıyor. Ancak, bugünlerde yapılan ekonomik yapının analizi onun daha da geliştirilmesi, daha verimli ve

⁴⁴ Alimov, Rashid; **Tacikistan BM: İlişkilerin yeni tarihi görünümü**, (ООНТАДЖИКИСТАН: взаимоотношения взгляд на новую историю), Yayınevi Radomir, Moskova, 1999.s.25.

⁴⁵ Fattoev, Sayidmurod; **Tacikistan bağımsızlığına on yıl**, (Таджикистан Десять лет независимости), Yayınevi Subh, Duşanbe, 2004.s.38.

⁴⁶ Fattoev, Sayidmurod; **Tacikistan bağımsızlığına on yıl**, (Таджикистан Десять лет независимости), Yayınevi Subh, Duşanbe, 2004.s.35.

etkili biçimde dönüştürülme gereksinimini gösterir. Sosyoekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla yatırım olanaklarına kolaylıklar tanınmalı, yüksek üretim potansiyeli olan sanayi dallarının gelişmesi desteklenmeli, mevcut üretim kapasitesi risklerden korunmalı, devlet için önemli olan endüstriyel dalların profili iyileştirilmeli, bu yönde destek sağlanmalıdır. Geçiş dönemi, karmaşık birçok adımdan oluşan önemli görevleri içeren bir süreçtir⁴⁷.

Bu süreç içerisinde yeni ekonomik ilişkilere göre oluşturulan yasal yönetmelikler, karma ekonomi, mülkiyet kavramında yapılan değişiklikler sonucu piyasada rekabet ortamı, etkin para politikasının uygulanması, hisse senedi piyasalarının ve sigorta işlemlerinin geliştirilmesi, devlet mülkiyetinin özelleştirilmesi, yatırımı teşvik eden olanakların sunulması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi gibi birçok koşullar uygulanır⁴⁸. Geçiş sırasında, makroekonomik refah düzeyinin en önemli göstergesi nicel ve nitel göstergelerden oluşan ekonomik büyüme hızıdır. Ancak, bilindiği gibi, genel ekonomik büyümenin en iyi ve uygun göstergesi olarak devletin ekonomisinde toplam üretilen ürünün hacmi, yani gayri safi yurtiçi hasıla – GSYİH olarak kabul edilir. 2010 tarihinde Tacikistan'ın GSYİH düzeyi 7201, 1 milyon Tacik Somoni (yıllık ortalama döviz kuru oranı 1 \$ = 3.12 Somoni) olarak değerlendirilmiştir. 2004 yılında göre büyüme hızı % 6, 7 seviyesine ulaştı⁴⁹.

Ekonomik verilere göre GSYİH'de sektörlerin payı aşağıdaki gibi gösterilmiştir: endüstri % 20, 5, tarım -% 22, hizmet -% 41, 8. Tacikistan sanayisinin büyük sektörlerinin yapısı üretim hacmine göre aşağıdaki gibidir (sermaye fonunun değeri üzerinden hesaplanmıştır). Önde gelen büyük sanayi sektörleri: metalurji - %43, 5, gıda sanayi -%18, 7, hafif sanayi -%16, 2, elektro enerji -%7, 1. Diğer dalların payı azdır: Kimya ve petrokimya -% 1, 3,

⁴⁷Masov, Rahim; **Tacikistan bağımsızlığın 10.Yılı**, (Таджикистан 10 лет независимости), Yaunevi Payvand, Duşanbe, 2003.s.52.

⁴⁸Masov, Rahim; **Tacikistan bağımsızlığın 10.Yılı**, (Таджикистан 10 лет независимости), Yaunevi Payvand, Dushane, 2003.s.68.

⁴⁹Zoidov, Kabil; **Ekonomik Krizler:Nedenleri, sonuçları çözüm yolları ve üstesinden gelmek**, (Экономический кризис:причины, последствия и пути преодоления), Yaunevi Zarya, Moskova, 2010.s.36.

makine, maden işletmeciliği- % 1, 5, inşaat malzemeleri sanayisi - %2, 6.⁵⁰ Ülkede bağımsız faaliyet gösteren özel şirketlerin toplam sayısı 630 dur. Sanayi sektörünün en büyük payı alüminyum üretici olan büyük kapasiteli Tacikistan'ın devlet alüminyum fabrikasına düşmektedir. Bu fabrika yılda 517 bin ton birincil alüminyum üretmektedir⁵¹.

Tablo 1: 2010 yılında Tacikistan Cumhuriyeti için Temel makroekonomik göstergeler

İsim Göstergeler	2010	2009
Gayri safi yurtiçi hasıla (mln.somoni)	24704, 7	%106, 5
Sanayi üretiminintoplam hacmi (mln.somoni)	3113, 1	%96, 9
Bütün tarımsal üretim (her kategoride çiftlikleri, mln.somoni)	4630, 6	%106, 6
Yük (milyon ton)	9, 208	%102, 5
Bütün pazarlama kanallarında Perakende cirosu (mln.somoni)	6374, 1	%109, 6

Kaynak:<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

"Büyük Kanimansur" yatağında (yaklaşık 40 ton) kadar gümüş stokları bulunmuş, bu yatak dünyanın en büyüklerinden biridir. Kanıtlanmış rezervlerinin temelinde "Zarafshan", "Darvaz", "Aprelevka" (altın) ortak şirketleri, Adrasman kurşun-çinko üretim fabrikası, Anzob Madencilik fabrikası (antimuan konsantresi, civa), Isfara hidrometalurjik fabrikası (stronsiyum tuzları, renyum, baryum, pigmentler), madencilik işletmesi "Tacik" (kömür), petrol, gaz, değerli taşlar ve nadir metallerin madenciliği ve işleme üzerine kurulan birçok işletmeler çalışmaktadırlar.⁵² Tacikistan ekonomisinin özellikleri hakkında özet çıkarırsak, biz şu sonucu elde ederiz:ülkede karma ekonominin yapılandırma süreci devam etmektedir,

⁵⁰Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

⁵¹Makarova, Svetlana;" **Rusya ve yeni Orta Asya Ekonomik ilişkileri**", (Россия и новые страны Центральной Азии:экономические взаимоотношения) Rusya ve modern dünya, Sayı 5, Moskova, 1997, s.s.112.

⁵²Davlatov, İlhom; **Sovyet döneminde Tacikistanın ekonomisi**(ЭкономикаТаджикистаназа годы Советской власти), Yayınevi Donish, Duşanbe, 1987.s87.

tarım sektörünün reformu gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda, sanayide madencilik endüstrisinin payı büyüktür, son yıllarda ekonominin genel yapısında sosyal yöne az önem verilmektedir, tüketim malların üretiminde düşüş olmuş, inşaat alanında sermayenin payı azalmıştır. Geçiş döneminde Tacikistan ekonomisinde yapılan reform ve piyasa koşullarına geçiş sağlamak için uygulanan ana yönler ve eğilimler konuları hakkında bir sonraki bölümde araştırma yapılacaktır.

1.3. KALKINMA DÖNEMİNDE TACİKİSTAN EKONOMİSİNİN GENEL YÖNÜ VE EĞİLİMLERİ

Ulusal ekonominin gelişmesi, ekonomik reformların gerçekleşmesi ve piyasa ekonomisine geçişin uygulanması ile yaşam standartlarının iyileştirilmesi, refah düzeyinin yükselmesi gibi projeler bağımsızlığın ilk günlerinden bu yana Tacikistan'ın ana hedeflerinden olmuştur. Tacikistan'ın ekonomisinde bu yıllar içinde meydana gelen karmaşık süreçleri dikkatli değerlendirmek ve analiz etmek gereklidir. Yukarıda daha önce belirtildiği gibi, ekonomik kalkınma ve ekonomik reformların uygulanması açısından Tacikistan diğer BDT ülkeleri ile karşılaştırıldığında bazı koşullardan dolayı, yani iç savaş, uzun süren muhalefet güçlerin çatışması, savaş sonrası hasarları giderme, istikrarı sağlamak için daha çok zamana ihtiyaç duydu.⁵³

1992-1996 döneminde sanayi, tarım ve ekonominin diğer sektörlerinde üretim hacmi azaldı. Dış ve iç borçlarda artış, enflasyon oranında on kat daha fazla artış kaydedildi. Mevcut olan zor ekonomik durumda ekonomiyi derin bir krizden çıkarmak için acil ve etkili eylemlerin yapılması gerekiyordu. Bu amaçla, Tacikistan Hükümeti, 1995-2000 yılları arasında uygulanması gereken ekonomik reformları içeren bir program geliştirmiş ve

⁵³Shulga, Vladimir; **BDT Ekonomisi reformun entegrasyonu ve gelişme**, (Экономика СНГ:10 лет реформирования и интеграционного развития), Уауіневі Vestnik Moskova, 2008.s.41.

benimsemiştir.⁵⁴ O program ekonomide hangi yapısal reformlar gerçekleşecek, ekonomik liberalleşme için hangi uygulamalar düzenlenecek, makroekonomik istikrar nasıl sağlanır ve piyasa ilişkileri nasıl hayata geçirilir soruları üzerine kurulmuş bir plandır. Belirtilen programda tutarlı ve kararlı eylemlerin uygulanması sayesinde bugün ülkede pazar ekonomisine geçiş sağlandı, ekonomik kriz sona erdi, ekonomi istikrara kavuştu ve en önemlisi ekonominin büyüme hızının daha da yükselmesi için gereken önlemler alındı.

Tacikistan ekonomisinde o yıllar boyunca gerçekleşen süreçlerin karmaşık ve çelişkili oluşu hakkındaki bilgiler bize ekonominin en önemli göstergesi olan gayri safi yurtiçi hasıla grafiğinin hareketliği üzerinde örnek olarak gösterilmiştir. Ülkenin gayri safi yurtiçi hasılasını (GSYİH) belirleme çalışmasına göre 1993 yılında 1992 yılına göre GSYH oranı %17, 3 kudara düşmüş, 1994 yılı ile 1993 ile kıyasarsak oran %12, 7'e kadar azalmış, 1995 ve 1996 yıllarında sırasıyla %12, 4 ve %17 kadar düşmüş. Bu bilgilere göre görünüyor ki, 1993-1996 yıllar arası dönemde %15'lik yıllık ortalamayla üretimde istikrarlı azalma oranı oluşmuştur. Bunun sonucunda, GSYH'ın oranı 1996 yılında 1970'lerin başında görülen üretim oranına kadar ulaşmıştı.⁵⁵ Bunun üzerine, eğer 1995-1996 yıllarında BDT ülkelerin çoğunda ekonomik durgunlukta belirgin bir yavaşlama ve GSYH %5'e kadar azalırken, ne yazık ki, Tacikistan'da hala GSYH oranında (% 17, 0) kadar düşüş gösteriyordu ve gerileme süreci daha da artmaktaydı. GSYİH içindeki ve yanı sıra diğer birçok ekonomik göstergelerdeki üretim düşüşü ancak 1997 yılında durduruldu, yıllardır ilk kez, Tacikistan'ın GSYİH oranında küçük de olsa % 1, 7 kadar büyüme vardı, gayri safi yurtiçi hasıladaki büyüme eğilimi günümüze kadar da devam etmektedir.⁵⁶

⁵⁴Zoidov, Kabil; **Ekonomik krizler:Nedenleri, Sonuçları çözüm yolları ve üstesinden gelmek**, (Экономический кризис:причины, последствия и пути преодоления), Yayınevi Zarya, Moskova, 2010.s.39.

⁵⁵Samadov, Ahmad; **Tacikistan Ekonomisi ve verimlilik sorunları** (ЭкономикаТаджикистананапроблемы интенцификаци и эффективности), Yayınevi, İrfon, Duşanbe 1989.s.89.

⁵⁶Nazarov, Talbak ;**Tacikistan:Ekonomik büyüme ve bölgesel işbirliği**, (Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество) Yayınevi Mabuot, Duşanbe, 2005.s.77.

Tacikistan gayri safi yurtiçi hasılanın hareketliliği, yıllar içinde çıkışlar ve düşüşler hakkında bilgiler aşağıda gösterilen grafik şeklinde verilmiştir. Önceki yıllarda GSYH oranındaki değişimler yüzde rakamlar şeklinde yazar tarafından gösterilmiştir: Bu grafikte gösterildiği gibi 1992 yılında cumhuriyette silahlı çatışmalar meydana geldiğinde gayri safi yurtiçi hasılanın oranı (% 30'a) kadar düşmüştür. Sonra, iç savaşın devam etmesi süresince 1997 yılına kadar %12'den %17'ye kadar yıllık GSYİH oranında düşüş olmuştur. Ve sadece Barış ve Ulusal Uyum hakkında Genel Anlaşmanın 27 Temmuz 1997 tarihinde imzalanmasından sonra Tacikistan ekonomisinde olumlu değişiklikler kaydedilmiştir. Ve daha önce de söylediğimiz gibi, 5 yılda ilk defa GSYİH oranında %1, 7'e kadar varan büyüme oluşmuştur.⁵⁷ O andan itibaren, Tacikistan ekonomisinde makroekonomik göstergelerin miktarında büyüme kaydedilmektedir, öncelikle GSYH oranında büyüme göstergesi 1998 yılında %5, 3 kadar, 1999 yılında %3, 7'e kadar, 2000 yılında %8, 3'e, ve özellikle ilgi çeken bir faktör de, son 4 yılda yıllık ortalama GSYH oranı % 10'un üzerinde seyredilmektedir (2001 yıl -% 10, 2, 2002 yıl -% 10, 8, 2003 yıl -% 11,8, 2004 yıl -10, 6%).⁵⁸ Bu dikkat çekicidir ki Tacikistan'da son üç yılda ekonomik büyüme aşağıdaki tablo 2'de de gösterildiği gibi BDT ülkelerinin ortalama rakamından daha yüksek bir göstergeye ulaşmıştır.

⁵⁷Samiyev, Rasul; **Kamuoyundan ulusal bir anket bildirler kitabı**, (Труды национального опроса общественного мнения), Yaunevi Adib, Duşanbe, 2002.s.36.

⁵⁸Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

Tablo 2: GSYİH büyümesi (% önceki yıla göre)Devlet 2008 –2009-2010 yıllar

Tacikistan	%107, 9	%103, 9	%106, 5
Azerbaycan	%110, 8	%109, 3	%105, 0
Ermenistan	%106, 9	%85, 9	%102, 1
Beyazrusya	%110, 2	%100, 2	%107, 6
Gurcistan	%105,5	%111, 1	%108, 4
Kazakistan	%103, 3	%101, 2	%107, 3
Kırgızistan	%108, 4	%102, 9	%98, 6
Moldova	%107,8	%94, 0	%106, 9
Rusya	%105, 2	%92, 2	%104, 0
Özbekistan	%109, 0	%108, 1	%108, 5
Ukraina	%102, 3	%85, 2	%104, 2
BDT ülkelere ortalama olarak	%105, 3	%93, 1	%104, 5

Kaynak:Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik belge raporu 2008-2010 yıllar Moskova⁵⁹

Ancak, daha detaylı bir analiz göstermektedir ki, son yıllarda sergilenen yüksek GSYİH büyüme oranı yaşam standartlarının iyileşmesine yol açmamaktadır. 1991 yılına göre GSYİH oranını karşılaştırıldığı zaman bu durum açıkça daha da belirginleşiyor. Tablo 3'teki bilgilere göre, 2004 yılında Tacikistan'da üretilen ürünlerin payı 1991'deki GSYİH düzeyinin sadece %61 oranına yaklaşmaktadır ve yukarıda gösterilen tablo 2'nin bilgileri ile karşılaştırıldığı zaman bu gösterge BDT ülkeleri arasında Moldova hariç en düşük bir rakam oluşturmaktadır.⁶⁰

⁵⁹Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.cisstat.com/>

⁶⁰Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.cisstat.com/>

Tablo 3: 1991 seviyesine gayri safi yurtiçi hasıla Endeksleri (1991 yıl 100 %)

Devlet isim başlığı	2002 yıl	2003 yıl	2004 yıl
Tacikistan	%50	%55	%61
Azerbaycan	%72	%80, 1	%88, 3
Ermenistan	%95, 3	%108, 5	%119
Beyazrusya	%98, 7	%105, 6	%117, 2
Gurcistan	%52, 5	%58, 4	%63, 3
Kazakistan	%97, 2	%106, 3	%116, 2
Kırgızistan	%76, 1	%81, 2	%86, 9
Moldova	%48	%51	%55
Rusya	%77, 9	%83, 6	%89, 5
Özbekistan	%107, 5	%112, 3	%115, 5
Ukraina	%54, 4	%59, 5	%65, 7
BDT ülkelere ortalama olarak	%76, 5	%82, 5	%89

Kaynak:Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik belge raporu 2002- 2004 yıllar Moskova

Bu bağlamda belirtmemiz gerekiyor ki, Tacikistan'da 2004 yılında BDT ülkeleri ile kıyasladığında nüfus büyüme oranı %101, 9'a kadar en yüksek büyüme göstergesini sergiledi. Kaldı ki BDT ülkelerinin bazılarında örneğin, Rusya ve Beyaz Rusya'ta nüfus % 99, 5 gibi, Ukrayna'da %99, 3'e kadar düşüş oranı sergiledi. Dikkat çeken unsur şu ki, 2004 yılında Tacikistan'da nüfusun yaklaşık %2'e kadar ulaşan artışa rağmen, ekonomik olarak aktif nüfusun oranı azalıyor, yani GSYİH üretebilen aktif nüfus (2003 % 99, 7) kadar azalıyor, bu etken özellikle Rusya ve diğer BDT ülkelerine Tacikistan'dan yapılan işgücü göçü ile açıklanabilir. Aynı zamanda, bazı ülkelerde tersi durum yaşanıyor 2004 yılında Rus halkının oranında (2003'te % 99, 5) azalma varken, yıl boyunca burada ekonomik olarak aktif kişi sayısı %101, 8'e yükselmiştir.⁶¹ Böylece, Tacikistan nüfusunun (ekonomik olarak aktif nüfusun azalmasında) artışı, son yıllarda GSYİH oranının sistematik şekilde büyümesine rağmen, yaşam ve ekonomi gücü kalitesinin önemli bir

⁶¹Şamsiev, Komil; **Tacikistan iş geliştirme ekonomik sorunları** (Экономические проблемы развития предпринимательства Республики Таджикистан), Yayınevi Duşanbe, 2004.s.39.

göstergesi olan kişi başına düşen GSYİH içindeki payının artmasına izin vermiyor. 2004 yılında Tacikistan'da BDT ülkeleri arasında kişi başına GSYİH içindeki payının en düşük rakamını 309 Amerikan Doları (2005 yıl – 334 Amerikan Doları) gösterir, bu da BDT ülkelerinin ortalama oranından 8, 7 kat daha azdır ve Rusya'nın ortalamasından 13, 1 kat daha düşüktür, çünkü Rusya kişi başına düşen GSYİH içindeki pay oranı en yüksek olanıdır. Kazakistan Cumhuriyetinde 1993-2004 döneminde kişi başına düşen GSYİH payı 270'den 2709 Amerikan Dolarına kadar yükselmiştir, yani, büyüme hızı 10 kat daha fazla artmıştır.⁶²

Sonuç olarak, Kazakistan'da kişi başına düşen GSYİH düzeyi Tacikistan ile kıyasladığımız zaman 8, 8 kat daha fazladır ki 1991-1993 yılları arasında iki ülke için bu rakamlar neredeyse aynıydı.

Tablo 4:Bağımsız Devletler Topluluğu (ABD Doları) kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla dinamiği

Devletler	2003 yıl	2004 yıl
Azerbaycan	884	1027
Ermenistan	873	1104
Beyazrusya	1785	2326
Gurcistan	919	1189
Kazakistan	2068	2709
Kırgızistan	381	433
Moldova	548	766
Rusya	2975	4045
Tacikistan	237	309
Özbekistan	368	458
Ukraina	1053	1370
BDT ülkelere ortalama olarak	2020	2697

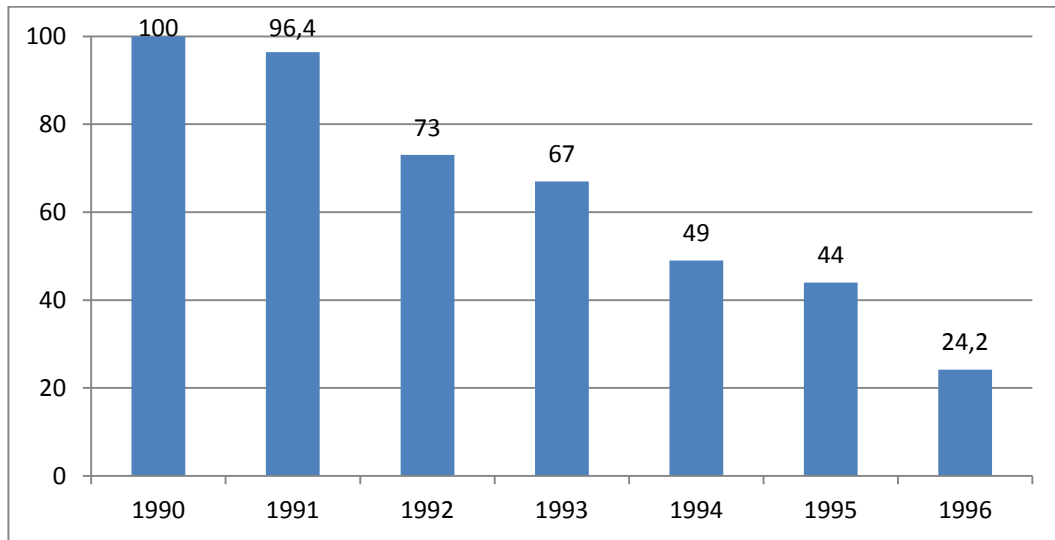
Kaynak:Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu <http://www.cisstat.com/>⁶³

⁶²Şamsiev, Komil; **Tacikistan iş geliştirme ekonomik sorunları** (Экономические проблемы развития предпринимательства Республики Таджикистан), Yaunevi Duşanbe, 2004.s.55.

⁶³ (Erişim) <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil.pdf>

Yukarıda anlatılanları özetleyecek olursak, söylenebilir ki, 1991 -1995 döneminde BDT ülkelerinde yaşanan ekonomik krizin kapsamlı şekilde ekonomiyi etkilediğine rağmen, onların her birinde ekonomik durgunluk ve krizden çıkma için alınan önlemlerin arasında büyük farklılıklar vardır. Bu farklılıklar; değişen olaylara göre uygulanan adaptasyon süreci, yönetim şekli, istikrar sağlama ve demografik durum gibi her ülkeye göre özel nesnel etmenlerin varolmasıyla aynı zamanda ülkenin iç siyasi durumu da yukarıda belirtilen unsurları etkilemektedir.

Ekonominin ve sektörlerin daha objektif bir şekilde değerlendirilmesi için onların durumunu sadece cari dönemde değil ancak yıllar süren ekonomik kriz ve o durumdan çıkış yolu için izlenen çalışmalarını, piyasa reformlarının uygulanmaya başlandığı süreci de de analiz etmek oldukça önemlidir.⁶⁴1990 ile 1996 yılları arası Tacikistan'da toplam üretimin hareketliliğinin grafiğini incelerken o yıllarda sanayi üretiminin derin bir krizde olduğunu görebiliyoruz. 1996 tarihinde üretim hacmi 1990 yılındaki üretim hacminin sadece %24, 2'e kadar ulaşmıştı, 1992 yılında üretimde meydana gelen düşüş oranı en yüksek olarak belirtilmiştir, o yıl içerisinde -%23, 4 oranında düşüş sergilenmişti.⁶⁵

Şekil 1:Toplam sanayi üretimi (1990-1996 yılları % 100) dinamiği

Kaynak:Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu:İstatistik Yıllığı.Duşanbe 1996 www.stat.tj.

⁶⁴Fattoev, Sayidmurod;**Tacikistan bağımsızlığına on yıl**, (Таджикистан Десять лет независимости), Yayınevi Subh, Duşanbe, 2004.s.80

⁶⁵Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

1992 yılındaki derin krizin nedeni ülkede meydana gelen iç savaştır, bu olay siyasi istikrarsızlık ve sanayi de dahil olmak üzere bütün ekonomide olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Daha sonraki yıllarda sanayi üretimindeki düşüş oranı 1992 yılında sergilenen hacimden daha küçük bir ölçekte büyümeye devam etti. Belirtilmesi gerekir ki, 1995 yılında sanayi sektörü stabilizasyon durumuna ulaştı ve 1994 yılı ile karşılaştırıldığında üretimdeki düşüş hacminin oranı % 5.1'e kadar ulaştı. Ancak, 1996 yılında yine sanayi üretiminde önemli bir düşüş (%19, 8) oranı tespit edildi, bir yıl boyunca şirketlerin çoğu ürün üretmedi, üreticiler verimlilikte 1995 yılında meydana gelen %67 oranına ulaşamadılar.⁶⁶ Ülkede üretilen 80 temel ürün üzerinden 54'nde üretim düşüşü (% 68) oranı gösterdi, 13 çeşit ürünün (% 16) üretimi hiç yapılmadı. Bu durum (ekonomik krizin devamı, ödemelerin yapılmaması, hammadde eksikliği, işletme sermayesinin yetersizliği) gibi genel nedenlerin yanı sıra sanayi sektörünün verimliliğini azaltmasında 1996 yılında endüstriyel yönetim şemasının değişmesi de önemli rol oynadı. Eskiden bütün sanayi sektörlerinin yönetimini birleştiren Goskomprom kurumunda bölünme yapıldı, yeni dört bakanlık ve kurumlar oluşturuldu.⁶⁷

Bu reform esnasında örgütsel yapılandırma, istihdam sağlama, yeni iş birimlerinin oluşumu gibi sorunlar üzerine uzun süre çözüm aramaya çalışırken bu etken 1996 yılı durgunluk dönemini etkilemişti. Endüstri sektörlerinin 1991-1995 yıllar arası işlem analizi yapılırken, o sektörlerdeki derinleşen durgunluk aşamaları aralarında büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Böylece, 1995 yılında 1990 yılına göre elektrik üretiminde % 16'a varan düşüş (BDT için ortalama düşüş %22) tespit edildi.⁶⁸ Gıda sektöründe % 74 oranında (BDT için ortalama % 51), makine ve metal endüstrisinde % 75'e varan (BDT - %56), kimya ve petrokimya sanayisinde % 85'e varan (BDT- %38), yakıt sanayisinde % 93'e varan (BDT-

⁶⁶Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

⁶⁷Masov, Rahim; **Tacikistan bağımsızlığın 10.Yılı**, (Таджикистан 10 лет независимости), Yaunevi Payvand, Duşanbe, 2003.s.62.

⁶⁸Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

%38), ağaç işleme sanayisinde %96'a varan (BDT - %55) düşüş oranı tespit edildi. Bu farklılıklar tablo 5'te ayrıntılı şekilde gösterilmiştir.⁶⁹

Tablo 5:Tacikistan Cumhuriyeti sanayi üretimi hacmi ve Milletler Topluluğu için ortalama(1990yıl 1995yıl % karşılaştırılabilir fiyat)

	Tacikistan	BDT için ortalama
Sanayi çeşitleri	%44	%48
dahil olmak üzere		
Elektro enerji bilimi	%84	%78
Yakıt Sanayi	%7	%62
Renkli Demir dışı metalürji	%49	%54
Kimya vePetrokimyasanayi	%15	%45
Makine imalatı ve metal	%25	%44
Ahşap veKağıt ve Selülozsanayi	%4	%45
İnşaat malzemeleri sektöründeYapı sanayi malzemeleri	%6	%40
Hafif sanayi	%46	%34
Gıda sanayii	%26	%49

Kaynak:Bağımsız Devletler İstatistiksel BDT Referans İstatistik Komitesi
http://www.cisstat.com/

Geleneksel endüstriyel ilişkilerin tamamen kopması veya zayıflamasıyla ödemelerin gerçekleşmemesiyle hammaddenin ithalat hacminde kesin bir azalma (ağaç işleme sanayisinde kereste, makine ve metal sanayisinde metal hammadde yetersizliği) oluştu. Özellikle yakıt, kömür, kimya ve petrokimya sanayisi için yedek parça ve ekipman donatımının yetersizliği ekonomik durgunluğun derinleşmesine yol açtı. Son yıllarda makine mühendisliğini, özellikle kimya ve ağaç işleme sektörünün faaliyetlerini yukarıdaki belirtilen olumsuz nedenler hala etkilemektedir. Örneğin, 2004 yılında kostik soda üretimi 1991 yılına göre sadece %9, 3, gübre üretimi %48, sentetik amonyak %49, 6 oranına ulaştı.⁷⁰

⁶⁹Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu (Erişim)http://www.cisstat.com/

⁷⁰Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/

Son yıllarda sektörlerde yapılan üretim hacmindeki farklılıkların göstergesini yazarın yapan tablosunda örneğin elektrik ve yakıt sektörlerinin üretim verimliliği üzerinde görebiliriz. Yukarıdaki farklılıkların nedenleri budur: 1990-1995 yılları arası yeterli su kaynaklarını kullanarak elektrik sanayisi üretimini sağlamak başarılı, nispeten istikrarlı yıllık ortalama düşüş % 3, 7 oranına ulaştı. Aynı zamanda, yakıt sanayisinde üretim hacmi 1990-1995 yılları arası 10 kat daha azaldı ve yıllık ortalama düşüş %20 oranını gösterdi, bu da masraflı sanayi olan kömür endüstrisinin yetersiz finanse edilmesi, donatım sisteminin, yedek parçaların aşınması, malzeme fonu yetersizliği nedeniyle oluştu. Böylece, sonraki yıllar içinde ülkede genel ekonomik büyüme hızı tespit edilirken, elektrik sanayisi istikrarlı şekilde çalışıyordu, ancak kömür üretimi sadece %23, 3 oranına kadar ulaşmıştı bu rakama da 1991 yılında ulaşılmıştı.⁷¹ Ekonomide yaşanan kriz dönemini ele alırsak (1991-1995 dönemi) sanayinin önde gelen hafif endüstrisinde üretim verimliliğinin düşüş oranı (%44'e) yani daha az rakama düşmüştü, kaldı ki BDT'te ortalama oran (%66'dı),⁷² bu da kendi hammadde varlığı, pamuk ve diğer tarım ürünlerinin varoluşundan kaynaklanan bir durumdur. Ancak son yıllarda ve 2005 yılında hafif sanayinin üretimi hakkında bir sonuç belirlemek istersek, o sektörde krizin halen devam ettiğini söyleyebiliriz: üretim hacmi 1995 yılındaki göstergeler ile karşılaştırıldığında daha azalmış miktardadır. Sonuç olarak dokuma sektörü 2005 yılında sadece 27, 7 milyon metrekare kumaş üretti (1995 yılında – 40, 3 milyon metrekare), bu rakam da 1991 yılının göstergesine göre %15, 3'ü oluşturuyor, halı ve kilim üretimi 0, 46 milyon metrekare miktarında – 1991 yılına göre %60, 6⁷³ oranına yaklaştı, ayakkabı üretimi en az orana 0, 027 milyon çift ürüne düştü (1995 yıl – 0, 5 milyon çift) yani 1991 yılının düzeyine göre %0, 29 oranına düşmüştür.⁷⁴

⁷¹ Masov, Rahim; **Taciklerin çok gizli hikayesi**, (Таджики: история с грифом совершенно секретно), Душанбе 1995.s.74.

⁷² Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

⁷³ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

⁷⁴ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

1991-1996 yıllarında tarım sektöründe gayrisafi üretimin incelenmesi sonucu 1995'te üretimin azaldığını ve daha önceki yıllara göre tarımsal üretimde en büyük düşüş hacmi 1992 yılında %27'e varan düşüşle oluşmuştur.⁷⁵ Bu keskin düşüş 1992 yılında, yukarıda belirtildiği gibi, ülkede yaşanan siyasi çatışma sonucu meydana geldi. Savaş Hatlon ili ve Hissar vadisi topraklarında yapıyordu. Bu bölgelerin tarım alanları ülkenin toplam tarım ürünü üreten topraklarının önemli bir kısmını oluşturuyor. 1993, 1994 ve 1995 yıllarında tarımsal üretimin azalması yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı ve gübre, tarım makineleri için yedek parça, yakıt yetersizliği nedeniyle gerçekleşmiştir. Örneğin, 1995 yılında 1992 yılına göre ülkeye 6 kat daha az kimyasal gübre, azotlu gübre dahil olmak üzere 5 kat daha az ithal edilirken, fosfat ve potas gübreleri ise hiç ithal edilmemişti.⁷⁶ BDT ülkeleri üretim düşüşü hakkında karşılaştırmalı analiz, yukarıda belirtilen ve diğer nedenler sonucunda Tacikistan'daki tarım sektöründeki durgunluğun 1985-1990 yılları arasında BDT ortalamasına göre daha uzun zaman sürdüğünü göstermektedir.

Tablo 6: BDT ülkelerinin Gayri Safi tarımsal çıkışı (1990 yıl 1995 yıl % olarak) Tacikistan %36, Ortalama olarak BDT ülkeler %64 diğer BDT ülkeleri

Azerbayacan	%54
Ermenistan	%114
Beyazrusya	%73
Gurcistan	%26
Kırgızistan	%57
Moldıva	%66
Rusya	%67
Türkmenistan	%76
Özbekistan	%17
Ukraina	%61
Tacikistan	%64

Kaynak: www.stat.tj Tacikistan Devlet İstatistik kurumu

⁷⁵Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

⁷⁶Masov, Rahim; **Taciklerin çok gizli hikayesi**, (Таджики: история с грифом совершенно секретно), Duşanbe 1995.s.78.

Yukarıdaki tabloya göre 1995 yılında 1990 yılı düzeyine göre BDT’da tarımcılıkta ortalama brüt hasıla üretimin düşüşü %36’ya varırken (Ermenistan aksine %14 oranında artarken, Özbekistan’da sadece %17’ye azalırken) Tacikistan’da ise üretim düşüşü %64 idi.⁷⁷ Buna rağmen, 1996’da tarımsal üretimde istikrar ve iyileşme durumu sağlandı bu neden de gelecekteki büyüme için bir temel atmış oldu. Örneğin, 1996 yılında, sektörün her alanında üretilen 548.200 ton mısır dahil toplam 308.200 ton tahıl üretildi. Bu miktar 1995 yılının seviyesinden 2, 3 kat daha fazla ve toplam 1990 yılının ortalamasına göre %181 oranına ulaştı. Tarımsal üretimin büyüme eğilimi sonraki yıllarda da gözlenmiştir.⁷⁸ Bunun sonucu olarak, 2005 sonunda tarım ürünlerinin üretiminde sadece 1991 seviyesine (pamuk ve süt hariç) ulaşmak değil hacim olarak onun üzerine bile çıkmıştır.⁷⁹ 2005 yılında hububat (mısır dahil) üretiminde rekor verimler – 934, 800 ton, patates – 555000 ton kaydedildi, 1991 yılın seviyesine göre 3, 3 ve 3, 1 kat daha fazla rakamlara ulaşıldı. Sektörün bütün alanları sebze – 715000 ton bu da 1991 seviyesini (628000 tonu) aşar, et – 107000 ton (1991’de – 85, 700 ton), süt 533000 ton (1991’de – 587, 20 ton), ham pamuk 2005’te 447000 ton (1991’de – 814000 ton) üretti.⁸⁰ Üretimde çiftliklerin payı arttı, onların yetiştirdikleri ürünler toplam tarımsal üretimin %76.1 oranını oluşturdu, kamu sektörünün payı %23.9 seviyesine ulaştı. 2005 yılında, kamu çiftlikleri ve bireysel çiftçiler toplam %9, 5 oranında et, %93, 4 süt, %87, 9 sebze, %81, 2 tahıl ürettiler.⁸¹ Bu sonuçlar Cumhurbaşkanının Kararnamesi ile (ülkenin ekilebilir arazi alanının az olmasına rağmen) çiftliklere, kişisel işletmelere 75 bin hektarlık arazi dağıtım bağıışı ile mümkün oldu. Ekonomik kriz (1991 -1995 dönemi) özellikle ulaşım sektörünü etkiledi. Yük ve yolcu trafiğinin hacmi sadece krizin yaşanması, akaryakıt ve yedek parça eksikliğinden değil, aynı zamanda ülkenin çeşitli

⁷⁷ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

⁷⁸ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

⁷⁹ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

⁸⁰ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

⁸¹ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

bölgelerinde devam eden şiddetli silahlı çatışmalar nedeniyle de azaldı. Tacik ekonomisinde yaşanan krizi ele alırsak onun durumunu 1991-1996 döneminin krizi büyük ölçüde etkiledi.⁸² Ülkede diğer BDT ülkelerindeki gibi ekonomik durumda derin durgunluk, keskin bir kötüleşme koşulları yaşanmıştır. Ancak, BDT ülkelerinde de yaşanan ekonomik krizin genel nedenleri; ödeme yapılmaması, hammadde, malzeme, işletme sermayesi yetersizliği gibi koşulların yanı sıra Tacikistan ekonomisi için siyasi muhalefetin çatışması ve iç savaşın ortaya çıkması ülkenin gelişimini yavaşlattı. Bu olumsuz nedenler ekonominde, tüm sektörlerde, sanayi, tarım, ulaşımda kesin düşüşe yol açtılar.⁸³

Genel Ateşkes Anlaşması'nın imzalanması, 1995-2000 dönemi için ekonomik dönüşüm reformunun planlanması, ekonominin piyasa koşullarına uyum sağlaması, piyasa altyapısının oluşturulması gibi etkili tedbirlerin uygulanması sonucunda gelecekte ekonomik büyümenin hızlandırılmasına olanak sağladı. Daha sonraki yıllarda Tacikistan ekonomisinin incelenmesi, 1997 ülkede makroekonomik göstergelerin yükseldiğini, son 4 yıl içinde gayrisafi yurtiçi hasılanın %10'a kadar büyüdüğünü gösterir. (GSYİH 2001 yılında -%10, 2002'de - %10, 8, 2003'te - %11, 8, 2004'te - %10, 6'ı geçmiştir), GSYİH hacmi 2000 yılına göre 4 kat daha fazla arttı, sanayi üretiminde önemli artış sağlanmış, 2005 yılında bütün sektörlerde (hafif endüstri hariç) üretim hacmi yükselmişti.⁸⁴ Tarımsal üretimde önemli değişiklikler kaydedilmiştir, çoğu ürünlerin üretim hacmi kriz öncesi 1991 yılının seviyesine kadar yükselmiştir. İnşaat, iletişim ve ticaret alanlarında başarılı sonuçlar vardır. Yabancı yatırım da dahil olmak üzere inşaat sektöründe her yıl artan hacimler tespit edilmiştir.

⁸² Avdokuşın, Evgeniy; **Uluslararası ilişkier ekonomisi**, (Международные эконом отношения), Yayınevi Marketing, Moskova 1996.s.46.

⁸³ Masov, Rahim; **Taciklerin çok gizli hikayesi**, (Таджики: история с грифом совершенно секретно), Duşanbe 1995.s.86.

⁸⁴ Habiov, Sayfullo; **Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**, (Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.44.

Yani, Rusya Federasyonunun desteğiyle Sangtuda-1 ve Rogun hidroelektrik santrallerinin inşaatı devam etmektedir, Tacikistan alüminyum fabrikasının rekonstrüksiyon işlemleri sürmektedir, Hatlon bölgesinde ikinci alüminyum fabrikası kurulacaktır, İran'ın yatırımıyla Sangtuda-2 hidroelektrik santrali ve Anzob tünelinin inşası yapılıyor, Türk işletmecilerin yatırımıyla tekstil üretim sektörü gelişiyor, İş Merkezi kurulmuştur, üç yüksek sınıflı otel komplekslerin inşası başlatılmıştır.⁸⁵ Ülkede yoksulluğun azaltılması için düzenlenen strateji programı yönetmeliğine göre uygulamalar gerçekleşiyor, BM'nin yaşam standartlarının niteliksel iyileştirmesi için kabul edilen Binyıl Bildirgesi'ne ilişkin kademeli olarak özel önlemler alınmaktadır.⁸⁶ Dış borçlarının azalması için hükümet etkili uygulamaları yapıyor, 2006 yılın başlarında Uluslararası Para Fonu Tacikistan'ın 99 milyon Amerikan Dolarına ulaşan borcunu sildi, bu miktar ülkenin bu örgüte olan toplam borcun üçte ikisini oluşturuyor. Aynı zamanda, daha ayrıntılı bir çalışma gösteriyor ki, ekonomide ilerleme kaydedilmesine rağmen, 2005 yılında elde edilen GSYİH düzeyi 1991 yılının GSYİH'nin sadece %65'ini oluşturmaktadır,⁸⁷ bazı sanayi sektörleri, mesela hafif sanayi, makine, ulaşım henüz krizi aşmamışlardır, üretim hacmi düşüktür, bankacılık sisteminde reformların gerçekleşmesi şarttır. Ülkeye daha büyük yatırımların yapılması ve özelleştirme sürecinin tamamlanması şarttır.

Bu ve daha başka problemler piyasa reformlarının ve ekonomik dönüşüm uygulanmalarının yetersizliği sonucu meydana gelmektedir. Bu bağlamda, piyasa altyapısının geliştirilmesi için çalışmaların koordinasyonunu düzenlenmek, onun gelişimini ve uygulanmasını etkili şekilde gerçekleştirmek için özel politika tasarlanmalı. Piyasa altyapısının devlet çapında geliştirilmesi için program planlanmalı, o programın

⁸⁵Safarov, Salim; “Rusya ve başlıca müttefiki olmaya devam eden Tacikistan”, (Россия была и остается, главным союзником Таджикистана) Diplomat., Sayı 12, Moskova 2003, s.118.

⁸⁶Alimov, Rashid; **Tacikistan BM:İlişkilerin yeni tarihi görünümü**, (ООНТАДЖИКИСТАН:взаимоотношения взгляд на новую историю), Yayınevi Radomir, Moskova, 1995. s.35.

⁸⁷Nazarov, Talbak ;**Tacikistan:Ekonomik büyüme ve bölgesel işbirliği**, (Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество) Yayınevi Mabuot, Duşanbe, 2005.

uygulanması için önlemler alınmalı, bu da sonunda, piyasa altyapısının birbiriyle entegre edilip kurulan tesislerin ağını oluşturur ve sektörlerde rasyonel bir dağılımın yapılmasına yol açar. Piyasa reformlarını gerçekleştirmek için yatırımın önemi çok büyüktür, o yüzden hükümete, cumhuriyetin parlamentosuna yabancı yatırımların ülkeye teşvik edilmesi, onların arttırılması, korunması ve geliştirilmesi için gereken mevzuatın ayarlamalarını yapmak, uygun koşulları yaratmak adına talimat verilmiştir. Özelleştirme sürecinde oluşan yatırım projelerinin performansı yükselmeli, ortak girişimcilerin tescil prosedürünü kolaylaştırmak için bürokratik engeller kaldırılmalı, yatırımcılara kolaylıklar sağlanmalı, dolayısıyla bu önlemlerin alınması öngörülmektedir.⁸⁸ Piyasa ekonomisine geçiş döneminde iş bu işlemler yapılmalıdır:devlet yönetiminin geliştirilmesi, bakanlıkların ve kurumların alt kuruluşlarının çalışmalarında işlevlerine karışmaması, ikili yönetimin örtüşmemesi, yönetimin ekonomik manivelarını her yerde benimsenmesi, onların uygulanması için modern biçimli program-hedef yönelik tedbirlerin ve yöntemlerin kullanımı. Ekonomik reformların etkinliğini artırmak için, aynı zamanda küçük ve orta ölçekli işletmelere destek verilmeli, bu sektörün gelişmesi için ekonomik koruyuculuk tedbiri alınmalı, küçük ve orta ölçekli üreticilerin tekeli işletmelerden korunması için yasal mevzuat hazırlanmalıdır. Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması için en önemli şart bankacılık sisteminin reformunu gerçekleştirmektir. Para politikasının geliştirilmesi, menkul kıymetler piyasasının oluşturulması, dünyanın bankacılık hesaplarına göre mevcut banka sisteminin değiştirilmesi, kredi ödemelerinin gelişmesi, elektronik bankamatik kartların, çek ve senet birimlerinin yayılması bankacılığa yenilikler getirmektedir. Tacikistan'ın bakanlıkları ve kuruluşları ekonomik büyümeye ulaşmak ve nüfusun yaşam standartlarını yükseltmek için Ulusal Kalkınma Stratejisi adlı programı geliştirmiştir.⁸⁹

⁸⁸Nazarov, Talbak ;**Tacikistan:Ekonomik büyüme ve bölgesel işbirliği**, (Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество) Ҷауибеви Мабуот, Душанбе, 2005.s.51

⁸⁹Nazarov, Talbak; **Dış Politika sisteminde uluslar arası işbirliği faktörü**, (Международное Сотрудничество системе факторов во внешней политик), Ҷауибеви Дикта, Минск, 2002.s.29.

Bu program 2015' kadar kalkınmaya yönelik yapılması gereken işlerin planını içerir. Kalkınma stratejisi Aralık 2005 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edildi ve uluslararası finans kuruluşları, yatırım yapan ülkeler tarafından da desteklendi. Yakın zamanda bu program parlamentonun onayına sunulacaktır. Sonuç olarak, ekleyebiliriz ki, Tacikistan'ın dış ticaret sektörü gelişmiştir, sadece son beş yıl içinde, dış ticaret hacmi %69, 4'e kadar yükselmiştir, bu da Tacikistan'ın diğer ülkelerle yaptığı işbirliğinin daha da hızlı geliştiğini ve ülkenin yüksek potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadır.⁹⁰Tacikistan'ın dış ticaret faaliyetleri, diğer ülkelerle ekonomik ticari ilişkilerin gelişimi, özellikleri hakkında daha fazla bilgi daha sonraki bölümde ele alınacaktır.

1.4. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

Sovyet diplomasisinin prensibi Tacikistan'ın ideolojisi, amaç ve hedefleri ile uyumsuzluğu nedeniyle gelişemedi. Öte yandan, belirsizlik ve yeni jeopolitik durum; yeni bölgesel, küresel, siyasi, ekonomik, manevi ve kültürel koşullar; Tacikistan'ın yönetimdeki gerçek yeri ile tutarlı dış politika önceliklerinin gelişimine uyumu, SSCB devletinin dağılması ile SSCB tarafından yönetilen Tacikistan Devletinin liderliği ele almasıyla yönetimdeki istikrarsızlık azalma gösterdi. Tacikistan Cumhuriyeti'nin uluslararası faaliyetleri tarihinde ilk olarak 9 Eylül 1991'de başladı.⁹¹ Devlet Bağımsızlık Bildirgesi ile Tacikistan'ın dış politika ilkeleri ortaya atılmıştır. Tacikistan'daki bağımsızlık, iç savaş ve Sovyetler Birliği çöküşünden bu yana geçen dönemde Tacikistan Cumhuriyeti ve Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin durumu Tacikistan devletinin güçlenmesiyle daha farklı bir noktaya

⁹⁰Nazarov, Talbak ;**Tacikistan:Ekonomik büyüme ve bölgesel işbirliği**, (Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество) Yayınevi Mabuot, Duşanbe, 2005.s.62.

⁹¹Rahmon, Emomali;**Taciklere ayna tarihinde; Arilerden itibaren samanilere kadar**, (Таджики в зеркале истории.От арийцев до саманидов.), Londra, 2002.s.55.

gelmiştir.⁹² Tacikistan'da siyasi liderlik için acımasız bir iktidar mücadelesi yaşandı. Toplumun entelektüel tabakalarının ilgili yönetim konularında iyi eğitilmeleri sebebiyle iktidar mücadelesi devlet işlerini uzun süre meşgul etti. Bu koşullarda, dış politika hamleleri de büyük ölçüde bu dönemde iktidara gelen ideolojik güçlerin amaçları ile örtüşür şekilde yapılmıştır. Ayrıca pek çok dış politika adımları ve çözümleri Rusya ile Tacikistan'ın "Açık kapı politikası"⁹³ temel alınarak devam etmiştir. Tüm Orta Asya ülkeleri Rusya ile objektif bağımlılığı anlayabilmeyi, tarihsel, geleneksel bağlamda stratejik ortakları Rusya'da gördüklerini söylüyorlar.⁹⁴ Ancak, Orta Asya ülkelerinden kim açıkça ABD, AB'nin gelişmiş ülkeleri, Japonya ve Çin ile işbirliği yapmayı niyetinde. Nitekim böyle bir işbirliğinin belirli yatırım, finansal, askeri teknik ve diğer yetenekleri sadece vaat edilebilir, ancak küresel ve uluslararası süreçlerde genç devletlerin katılımı derecesi göstergesi olarak algılanması; gerçek özerklik ve bağımsızlığın tanınmasının bir ölçüsüdür. Çin, Afganistan, İran, Hindistan ve Pakistan arasında yeni inşa edilen uluslararası ulaşım ağlarıyla birlikte; uyum, uluslararası ticaret, ulaşım ve göç artışıyla komşuları ile etkileşim düzeyi artmıştır. Örneğin, Tacikistan ve Çin arasında ticaret ilişkiler pozitif yönde ilerlemeye başlamıştır. Yeni koşullar içinde Tacikistan'ın Çin'in ana ticaret ortaklarından biri ve belki de siyasi ortakları olacağını varsayabiliriz. Çin'in dış politikasının merkezinde, bir dünya gücü haline gelmek ve Çin'in daha fazla gelişimi ve dönüşümü için uygun bir dış ortam sağlama amacı dayanmaktadır. Çin Orta Asya'nın ticari olarak bir parçası olduğunu her zaman kabul ettirmiştir.⁹⁵ Rusya'nın Tacikistan'daki askeri varlığını güçlendirmeye çalışması; Sochi şehrinde bu yıl Ağustos ayında, Aynı askeri havaalanı ile ilgili, iki taraf mutabakat gösterdiler ayrıca askeri

⁹²Merganova, Latofat; **Uluslar arası kuralları tarafından çatışma çözümü ve kuruluşlar**, (Правовое регулирование международных конфликтов), Yayın evi Moskova, 1998.s.53.

⁹³Saidov, Zafar ; **Devletlerarası ilişkilerde ikili formata Tacikistan**, (Межгосударственные отношения Республики Таджикистан в двустороннем формате), Yayınevi İrfon, Duşanbe, 2000.s.49.

⁹⁴Nazarov, Talbak; **"Tacikistan Cumhuriyeti siyasi partileri"** (Таджикистан и политические партии Таджикистана), Delovoyvestnik, Sayı 2, Duşanbe, 2001, s.120

⁹⁵Saidov, Zafar; **Tacikistan: Geçiş döneminde dış politika ilişkileri**, (Таджикистан: межгосударственные отношения в период становления внешней политики), Yayınevi Kontrast, Duşanbe 2012.s.83.

alandaki iki tarafın ilişkileri daha da iyiye gidiyor.⁹⁶ İran Tacikistan'ın aktif dünya gelişiminde rol oynar. Bu, diğer Orta Asya ülkeleri ayrı olarak, Tacikistan dış politikasını etkileyen çok önemli bir yönüdür. İran, Tacikistan ve Afganistan Farsça devletler ittifakının bir parçası olarak İran'ın Sangtuda-2 tünel Anzob yapımını içeren birçok proje başlatmışlardır. İran ve Tacikistan'ın sahip olduğu çok sayıda sanayi işletmesi, Tacik-İran kültürel ilişkilerinin güçlendirilmesini, iki ülke arasındaki karşılıklı göçü artırmıştır.⁹⁷ Tacik Afgan ilişkileri ittifak içinde önemli konularda beraber olmakla birlikte aralarındaki ilişkiler özellikle sınır konusunda bazen problem göstermiştir.

Afganistan ile ilişkiler son zamanlarda ilerleme göstermiştir(sınır ötesi ticaret, beş köprü gibi ulaşım hizmetleri ve altyapı, inşaat). İki ülkenin bakanlıkları ve bölümleri arasında önemli anlaşmalar imzalandı, Afganistan'da Cumhurbaşkanı Emomali Rahmon'unda son bir ziyareti olmuştur.Tacikistan İslam dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak dini kimliği her zaman süregelmiştir. Bu bölge içinde, tüm Orta Asya ülkeleri; İslam Konferansı, İslam Kalkınma Bankası ve diğer örgütlerin faaliyetlerine ortak katılım bir süreçtir. Nüfusunun yüzde 90'ı Müslüman olan Tacikistan, İslam dünyasının bir parçası olduğu ve bu nedenle bu gibi prestijli bir organizasyonun dışında kalamayacağı açıktır.

Tacikistan, dış politikasının temel ilkesi, bu organizasyonda onların aktif katılımı yoluyla, asıl hedefleri kurmak ve yakın ve verimli ilişkilere teşvik etmek olan kapsamlı bağlantılar kurmak ve dünyanın tüm ülkeleri ile işbirliği ve karşılıklı yarara dayanan ilişkiler kurmaktır. Tacikistan ekonomik ve sosyal kalkınma yönünden zor bir dönemden geçmektedir. Tacikistan'ın tam üye olarak Teşkilatı Üyesi Devletler ile işbirliği içine olması kendi ekonomilerine yatırım için iyi bir fırsat olabilir.Dış politika iç politikanın bir tezahürüdür ve devletin ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerini belli bir ölçüde yansıtır. Tacikistan Cumhuriyeti'nin dış politikasının temel ilkeleri Bağımsızlık

⁹⁶Midvedko, Leonid; **Rusya, Batı ve İslam:Medeniyetler çatışması**, (Россия, Запад, ислам:столкновение цивилизаций), Yayınevi Lug, Moskova, 2003.s.98.

⁹⁷Ahmadov, Alijon; **Orta Asya bölgesi ve Tacikistan ve modern dünya**, (Средняя азияТаджикистан и современный мир), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2011. s.79.

Bildirgesi'nde belirtilen ve ülkenin Anayasasında temel olan "açık kapı"⁹⁸ prensibi vardır:ulusal güvenlik çıkarlarına dayalı hizmet; gerçekçi, dengeli ve pratik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel amacı, Tacikistan Cumhuriyeti'nin ulusal ve devlet çıkarlarını korumaktır. Bağımsızlık Bildirgesi hükümleri hukukun üstünlüğüne dayalı Cumhuriyet'in siyasal bağımsızlık temellerini güçlendirmek amacına dayanır. İç ve dış politikasının kilit görevi, ulusal güvenliği ve çeşitli ülke ve uluslararası kuruluşlar ile olan ilişkilerinde ulusal çıkarlarını korumaktır.⁹⁹

Tacikistan Cumhuriyeti'nin dış politikasının temel amacı olarak, etkin bir piyasa ekonomisinin ortaya çıkması için gerekli koşulların oluşturulmak, dünya sahnesinde ülkenin uluslararası konumunu güçlendirmek, toplumsal sorunların çözümünde, vb, bölgede demokrasi ve sivil toplum, ulusal güvenlik ve bütünleşme süreçlerini güçlendirilmek, Tacikistan Cumhuriyeti Dışişleri politikasına dayanarak İslam ülkeleri de dâhil olmak üzere dünyanın çeşitli ülkeleri ile karşılıklı yarara dayanan işbirliği geliştirilmek ve güçlendirilmek hedefleniyor.Etkin bir piyasa ekonomisi ve dünyada BDT ve diğer ülkelerin üyeleriyle karşılıklı yararlı ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesi;Tacikistan Cumhuriyeti'nin dış politikasının ilkelerinden biridir.¹⁰⁰ Dış politikasının ana parametreleri belirlenirken modern dünyada, özellikle hızla bütün devletlerin üzerinde önemli bir etkiye sahip küreselleşme süreçlerinin geliştirilmesi gerçeğini dikkate alır.¹⁰¹ Bu durumun Tacikistan üzerindeki olumsuz etkisi, ulusal güvenlik için ciddi bir tehdit olan; uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suç gibi küreselleşme kaynaklı sonuçlar doğurabilir. Bu vesileyle, Tacikistan Dışişleri Bakanı Hamrohon Zarifi Hamrahan şöyle diyor:"Uluslararası terörizm tehdidi, aşırıcılık ve bölücülük, organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı gibi uluslararası süreçlerin olumsuz etkileri hala Tacik

⁹⁸Saidov, Zafar; **Cumhurbaşkanın dış politikası**, (Внешняя политика Президента), Yaunevi İrfon, Duşanbe, 2009.s.79

⁹⁹Saidov, Zafar ; **Devletlerarası ilişkilerde ikili formatta Tacikistan**, (Межгосударственные отношения РеспубликиТаджикистан в двустороннем формате), Yaunevi İrfon, Duşanbe, 2000.s.100.

¹⁰⁰Hasan, Zuhrai "**Tacikistan'ın Temel prensipleri**" (Основные принципы внешней политики Республики Таджикистан), (Erişim), si<http://www.easttime.ru/analitic/1/10/1022.html>.

¹⁰¹Gromiko, Andrey;**Diplomatik sözlük**, (Дипломатический словарь), Yaunevi Rusya Bilim Akademi, Moskova, 2009. s.112

toplumu ve devleti için ciddi bir tehdittir, bu tehditlerle mücadele edebilmek için etkili yollar aramalıyız. Bu fenomenlerle mücadelede uluslararası toplumla ortak işbirliği sağlanmalıdır. Tacikistan uluslararası alanda barış ve güvenliği, kendi ulusal çıkarlarına dayalı olarak Şangay İşbirliği Örgütü, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve diğer bölgesel ve uluslararası örgütler ile çok taraflı ilişkilerin gelişmesi için Birleşmiş Milletlerin çabalarını desteklemeli ve bu ilişkilerin gelişmesi için çaba göstermeliyiz. Tacikistan'ın dış ilişkiler bakanı Zarifi'ye göre; ulusal çıkarlar, ekonomik büyüme başarısı, yüksek yaşam standartları ve halkın refahını sağlamaya yönelik dengeli bir yaklaşım için her zaman korunmalı ve sürdürülmelidir.¹⁰² Öte yandan, devam eden ekonomik kriz kapsamlı işbirliği ihtimalini sınırlayan geniş ve çok sektörlü dış politika çıkarlarını engelleyebilir değil. Bu nedenle, Tacikistan ulusal çıkarlarını güvence görevi ile tutarlı küçük ve büyük tüm uluslarla, ilişkilerin geliştirilmesi politikası sürdürülmeye devam edecektir. Dünyayı tüm alanlarında etkileyen küreselleşme süreçlerinin, Tacikistan üzerinde de etkisi vardır. Küreselleşme kaçınılmaz ve gerçek bir süreçtir bu sebeple bunu dikkate alarak ve kendi ulusal çıkarları için onları adapte etmeye çalışmak Tacikistan gibi ülkelerin dış politikasında temel teşkil eder. Başlangıç dönemi 1991'den önce, Tacikistan'ın SSCB'nin sendika cumhuriyet hakları üyesi olarak dış ilişkiler geliştirilmesini yönlendirme hakkı yoktu. Bu nedenle, Tacikistan'ın dünya ile ilgili süreçleri Moskova tarafında belirlenirdi.¹⁰³ Sonuç olarak, Tacikistan'ın diğer ülkeler ile güçlü bağları yoktu. Bağımsızlıktan sonra, Tacikistan dünyanın tüm ülkeleri, ulusal ekonominin canlanma ve ülkenin refahı ile çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi üzerine bir bildirge ilan etti.

Mart ayı başlarında 1992 yılında Tacikistan Birleşmiş Milletler tam üyesi oldu. Bu örgütün amacı ülkedeki faaliyet göstermeye başlamıştır. UNESCO, UNICEF, Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Gıda Programı, Dünya Para Fonu, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu, vb

¹⁰²Faridun, Saidov; “**Bugün Tacikistanın dış politikası**” (Внешняя политика Таджикистана сегодня), (Erişim) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1288296780>.

¹⁰³Borishpolets, Kseniya; **Bölgesel bir alt sistem olarak Orta Asya**, (Центральная Азия как региональная под система международных отношений), Yayınevi Voshod, Moskova, 2002. s.89.

kuruluşlarda Tacikistan tüm BM kurum ve kuruluşların çalışmalarında etkin bir rol alır ve bölgesel işbirliği yoluyla gelişimini destekler. Ülkenin Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), AGİT, ŞİÖ ve diğer uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılmaktadır.¹⁰⁴Yoksulluğun azaltılması, dünya çapında ilköğretim, kadınlar için eşit fırsatların yaratılması, çocuk ölümlerinin azaltılması, annelerin iyileştirilmesi vb. alanlarda ve 2000 yılında kabul edilen bir anlaşmayla aşağıdaki sorunları ele almayı amaçlamaktadır; BM Binyıl Kalkınma Programı, uygulanması, ülkelerin katılımı, AIDS, sıtma ve diğer

bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve sürdürülebilir kalkınma programın hedeflerine dayanarak, Tacikistan Cumhuriyeti Hedeflenen amaçlara ulaşmak için fırsatları değerlendirmeye çalışıyor. Bu sebeple, Birleşmiş Milletler Milenyum Planı'nı öncelikleri olarak belirlemiştir.¹⁰⁵ Küreselleşme süreci sadece gelişmekte olan ülkeler için bir şans olduğunu unutmadan aynı zamanda bu ülkeler için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu süreçlerde tam olarak faydalanmak ve olumsuz etkisini azaltmak için, gelişmekte olan ülkelerde, finansal, ekonomik, sosyal, eğitim, teknoloji, sağlık ve yaşamın diğer yönlerinde karşılıklı ve faydalı ilişkiler geliştirmek gerekir.

Küreselleşme süreçlerinin hızlı gelişimi ile tek yönlü biçiminde gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerde önemli gelişmeler vardır. Bu ilişkide Tacikistan Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Milenyum ve sürdürülebilir kalkınma Programının hedeflerine ulaşmak için tüm ülkeler ile kapsamlı bir işbirliği geliştirmek eğilimindedir. BM kuruluşları Program Geliştirme Hedeflerinde tanımlanan görevleri uygulamak için stratejiler belirlenmesi önemli bir role sahiptir. 2008 yılından itibaren, Tacikistan işbirliğinde bu tür benzeri Kalkınma Programları (UNDP), Uluslararası Çalışma Örgütü,

¹⁰⁴Rakhmatullayev, Erkin; **Tacikistan ve uluslararası kuruluşlar: Gerçekler ve beklentiler**, (Таджикистан и международные организации: реалии и перспективы), Yaynevi Matbuot, Duşanbe, 2007.s.110

¹⁰⁵Soliev, Rahim; **“NATO Forumun işbirliği ve güvenlik konuları”**(НАТО форум, сотрудничестве и безопасности.) Avasto, Sayı 8, Duşanbe 2009, s.59.

ülkelerin stratejik açık ortaklık, Yoksulluğu Azaltma Stratejisi ve bunun gibi özel BM örgütleri ve programlarıdır.¹⁰⁶

Örneğin, 2009 yılında, Tacikistan 9 proje UNDP yardımı ile yürütülen Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), diğer geleneksel el sanatları üretimi alanında pazar ilişkilerinin tanıtılması yöntemleri ile ilgili iken, kırsal kesimdeki kadınların büyük bir bölümü, işletme temelleri eğitim almıştır. Modern dünyada, bütünleşme sürecinin hızlandırılması ve geliştirilmesi, hükümet (devlet) kurumlarının ve yapılarının doğasını değiştirme işlemidir. Bu yapıların doğasında küreselleşmenin etkisi ile bölgesel ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan geniş bir yeni ilişkiler ağı taraflı, bölgesel ve uluslararası kurumların oluşumu ve gelişimidir.¹⁰⁷ Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Ekonomik küreselleşmenin parlayan bir örneğidir. Ülkelerin çoğu ekonomik alanda küreselleşmenin gelişiminden yararlanmak için uluslararası organizasyona katılmak isterler. Ocak 2001'de örgütün DTÖ Genel Konseyi'ne Tacikistan Cumhuriyeti'nin üyelik için hazırlık çalışmalarını yürütmek amacıyla, bir çalışma grubu kurmaya karar verdiler. Tacikistan Cumhuriyeti ve DTÖ arasındaki görüşmelerin dördüncü turu Dış Ticaret temel parametrelerini reform konularını ele alan tarafı ile, 2009 yılının Eylül ayında gerçekleşti. DTÖ ye erken girişin temel sebebi Tacikistan'ın transit açısından, ülkenin dezavantajlı bir coğrafi durumu olduğu gerçeğine dayanır. DTÖ ülkenin üyelik ülkenin ekonomik izolasyonuna üstesinden yardımcı olabilir Tek başına bu durumun üstesinden gelme yeteneğine sahiptir. Uluslararası örgüt üyeliği bu sorunu çözmek için katkıda bulunabilir. Tacikistan Cumhuriyeti'nin diğer önemli görevi dünyanın bütün ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir. Bunlar ve ekonomik kalkınmanın diğer hedefleri daha başarılı bir organizasyona katılmak için olumlu bir karar ile ele

¹⁰⁶Rakhmatullayev, Erkin; **Tacikistan ve uluslararası kuruluşlar: Gerçekler ve beklentiler**, (Таджикистан и международные организации: реалии и перспективы), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2007.s.110

¹⁰⁷Rakhmatullayev, Erkin; **Tacikistan ve uluslararası kuruluşlar: Gerçekler ve beklentiler**, (Таджикистан и международные организации: реалии и перспективы), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, , 2007.s.115

alınacaktır.¹⁰⁸Ekonomik sıkıntılardan kurtulmak ve daha fazla yabancı yatırımcı çekmek için Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmak için yoğun çaba harcayan Tacikistan yönetimi, nihayet örgütün kapısını araladı. Cenevre'de yapılan müzakereler tamamlandı ve Tacikistan'ın DTÖ üyeliğine ilişkin protokol imzalandı. Prosedürlerin tamamlanmasıyla Tacikistan, DTÖ'nün 158. üyesi olacak. Devlet Başkanı Emomali Rahman, Cenevre'de yapılan Dünya Ticaret Örgütü toplantısına katıldı. Toplantı kapsamında Tacikistan'ın DTÖ üyeliğiyle ilgili anlaşmalarda imza atıldı. Toplantıda, Tacik Devlet Başkanı İmamali Rahman ile DTÖ Genel Sekreteri Pascal Lamy arasında protokole imza atıldı. ABD ile Avrupa Birliği de Tacikistan'ın DTÖ'ye üye olmasını takdirle karşıladı. ABD'nin Duşanbe Büyükelçiliği'nden yapılan açıklamada, Beyaz Saray'ının baştan beri Duşanbe yönetimine bu konuda destek verdiği ve örgüte üye olmasından memnun kaldığı belirtildi. Açıklamada, Tacikistan'ın DTÖ'ye üye olmasının bu ülkedeki ekonomik reformların hızlandırılmasına önemli katkı sağlayacağı önemi var.¹⁰⁹

¹⁰⁸Faridun, Saidov; “**Bütün Tacikistanın Dış politikası**” (Внешняя политика Таджикистана сегодня), (Erişim) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1288296780>.

¹⁰⁹Faridun, Saidov; “**Bütün Tacikistanın Dış politikası**” (Внешняя политика Таджикистана сегодня), (Erişim) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1288296780>.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİNDEKİ ROLÜ

2.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN MÜSLÜMAN KÜLTÜRÜNÜN LAİK DEVLETİ OLARAK ORTAYA ÇIKMASI

Türk Cumhuriyeti zor ve karmaşık bir tarihsel yolu geçip güçlü bir devlet konumuna gelmesiyle bugün dünyanın dikkatini üzerine çekmektedir. Ve bu ilgi sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine,¹¹⁰ devletin zengin geçmişine değil Türkiye'nin "Türk modeli"¹¹¹ üzerine kurduğu devlet biçimine, bu yolda izlediği taktiklere, kazandığı deneyimine gösterilen bir ilgidir. Yakın geçmişte geride kalan tarım ülkesi kısa bir zaman sonrası İslam geleneklerini ve Avrupa standartlarını birleştirerek modern medeni bir devlet haline dönüştü. Böylece Türkiye modeli Müslüman ülkelere demokratik bir düzen kurma ve geliştirme çabalarıyla bir örnek haline gelmiştir.¹¹²

Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edildi. I.Dünya savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, İstanbul'u, Trakya ve Anadolu'nun bazı bölgelerini Üçlü İtilaf güçlerinin işgal etmesi, 4 yıl süren Kurtuluş Savaşı sonrasında Türk toplumunun ve devletin yeniden yapılandırılması sürecinde Türkiye Cumhuriyeti doğdu. Ulusal kurtuluş ve devlet bağımsızlığı için mücadele 19 Mayıs 1919 tarihinde askeri lider Mustafa Kemal'in yönetimiyle Samsun şehrinde başlatıldı. Direniş hareketinin güçlenmesi için ulusun birleşmesi ve egemenliğin kazanılması hakkında fikir geliştirildi. 22 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'dan büyük vezirin dikkatine Mustafa Kemal "Millet millî egemenliği ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir.

¹¹⁰Miller, Anatoliy; **Modern Türkiye tarihi üzerine denemeler**, (Очерки новейшей истории Турции), Yayınevi SSCB Bilim Akademisi, Moskova, 1958.s.39

¹¹¹Şeremet, Viktor; **Osmanlı imparatorluğu ve batı avrupa**, (Османская империя и Западная Европа), Yayınevi Akademik Bilimleri, Moskova, 1986.s.77.

¹¹²Şeremet, Viktor; **Osmanlı imparatorluğu ve batı avrupa**, (Османская империя и Западная Европа), Yayınevi Akademik Bilimleri, Moskova, 1986.s.79.

Ve biz, millet olarak bunun için mücadele edeceğiz"¹¹³ ifadesiyle mektup göndermiştir. 16 Mart 1920 tarihinde Üçlü İtilaf güçleri İstanbul'u ele geçirir Osmanlı İmparatorluğunun Milletvekillerinin Meclisi fesih edilir, 19 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal, Kurtuluş hareketin önderi olarak Milletvekillerinin Meclisini, Osmanlı İmparatorluğu'nu fesih eder ve 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara şehrinde Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi'nin toplantı yapacağını ilan eder.¹¹⁴ 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısı düzenlenir, o toplantıda Mustafa Kemal Meclis Başkanı olarak seçilir. Aynı zamanda TBMM'nin kararı ile Mustafa Kemal ülkenin baş komutanı olarak ilan edilir. O zamandan beri, ülkeyi ve insanları temsil etme hakkı meclise verilmiş oldu. 1921.yılıda TBMM ülkenin ilk Anayasa'sını kabul etti, o anayasaya göre: "Ülkenin gücü şartsız milletindir"¹¹⁵ diye belirtilir. Lozan barış anlaşmasının imzalanmasına kadar ulusal Kurtuluş savaşı devam etti. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasıyla Kurtuluş Savaşı sona erdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik bağımsızlık hakkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve ulusal sınırları tanımlandı.¹¹⁶

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından 4 ay sonra, yukarıda belirtildiği gibi, 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ilan edildi ve Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı olarak oybirliğiyle Ulusal Kurtuluş Hareketin önderi Mustafa Kemal seçildi. Türkiye Cumhuriyeti ilan edildiği gün Mustafa Kemal ülkenin geleceği hakkında basın mensupları ile yaptığı görüşmede şöyle dedi: "Bizim politikamız, geleneklerimiz, özelemlerimiz Türkiye'yi Avrupa ülkesi gibi kurmak, modern yani Avrupalı bir güç oluşturmak".¹¹⁷ Böylece, Avrupalılaştırma veya Batılılaştırma arzusu, 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in

¹¹³Eremeyev, Dmitriy; **Türkler**, (Этногенез турок происхождение и основные этапы этнической истории), Yayınevi Akademik Bilimleri Moskova, 1981.s.35

¹¹⁴Miller, Anatoliy; **Türkiye'nin gerçek sorunları modern ve çağdaş geçmişi**, (Турция Актуальные проблемы новой и новейшей Истории), Moskova, 1983.s.s.98.102.

¹¹⁵Şpilko, Vera; 1908-1909 **Türk devrimi**, (Младотурецкая революция 1908-1909), Yayınevi Akademik Bilimleri, Moskova, 1977.s.55.

¹¹⁶Miller, Anatoliy; **Modern Türkiyeyetarihi üzerine denemeler**, (Очерки новейшей истории Турции), Yayınevi SSCB Bilim Akademisi, Moskova, 1958.s.65.

¹¹⁷Şeremet, Viktor; **Osmanlı imparatorluğu ve batı avrupa**, (Османская империя и Западная Европа), Yayınevi Akademik Bilimleri, Moskova, 1986.s.81.

söylediği gibi, yeni devletin inşasında önemli bir hedefti. Yerel milliyetçi ideoloji ve İslam kültürünün etkisiyle bu bir laik, dine bağımsız, yani İslam'dan bağımsız bir devlet kurma gerekçesiydi.1 Mart 1924'te Mustafa Kemal TBMM'nin açılışında İslam dininin yüzyıllar boyunca siyasi araç olarak kullanılması hakkında şiddetli eleştiri içeren konuşma yaptı ve dini "gerçek kutsal amacına geri döndürmek, kutsal değerlere önem vermek, farklı, sonucu belli olmayan amaçlardan, hırslardan onu korumak"¹¹⁸ gerekçesini dile getirmiş oldu. Kuşkusuz, Türkiye'nin laikliğe, toplumun modernleşmesine doğru eğilimi o yıllarda ve hala bugünlerde Müslüman ülkelerin tam belli olmayan tepkisini yaratır, tartışmalara yol açabilir. Müslüman ülkelerde geleneksel muhafazakarlığın ve otoriterliğin güçlü olduğu, İslam dinine tutarlılığın, şeriat düzenlenmesinin ideolojik temeli oluşturduğu ve bir araç olarak kamusal ve toplumsal düzenlemelerde kullanıldığı bellidir. Bu stratejinin ilânı ve gerekli uygulamaların yapılması için, belirleyici eylemlerin, zorlu reformların yapılması şarttı, çünkü cumhuriyetçi bir sistemin, devlet kurumlarının kurulması, onların işletilmesi için halifeliğin ve şeriat mahkemelerinin, Arap alfabesinin kaldırılması ve Latin alfabesinin yürürlüğe girmesi şarttı. Vatandaşların din özgürlüğünü sağlarken, devlet işlerinin dinden ayrılması zorunlu bir görev olarak görünüyordu.¹¹⁹ Bu amaçla, şeriat mahkemeleri ve dinî vakıflar ortadan kaldırıldı ve Hükümete doğrudan tabi olan Diyanet İşleri ve Vakıflar Müdürlüğü kuruldu, şeriat mahkemelerin yerine anayasal mahkemeler kuruldu. Dini okullar kapatıldı onların yerine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan eğitim kurumları açıldı, aynı zamanda Bakanlık kendi okullarında imam, hatib ve dini hizmetler için diğer uzmanlar kadroları yetiştirmesi için gereken talimatları almıştı. Hukukun laik ilkelerini güçlendirmek için anayasa hukukunun hükümlerinde o ilkeler önemli temel olarak kabul edildi.¹²⁰

¹¹⁸Miller, Anatoliy; **Modern Türkiyetarihi üzerine denemeler**, (Очерки новейшей истории Турции), Yayınevi SSCB Bilim Akademisi, Moskova, 1958.s.70

¹¹⁹Jeltyakov, Anatoly; **Türkiye'de siyasi ve kültürel yaşam**, (В общественно политической и культурной жизни Турции), Yayınevi Soyuz, Moskova, 1982.s.54.

¹²⁰Jeltyakov, Anatoly; **Türkiye'de siyasi ve kültürel yaşam**, (В общественно политической и культурной жизни Турции), Yayınevi Soyuz, Moskova, 1982.s.48.

Böylece, 1938'da Anayasa metininden Türkiye'nin devlet dini İslam'dır ifadesi kaldırıldı ve daha sonra 1977'de Anayasa'ya devletin laiklik ilkesi önemli ve gayri kabili gücü prensibi olarak dahil edildi. Bu ilke etrafında bugünlerde Türkiye'de muhalefet ve laiklik taraftarları arasında bir mücadele devam etmektedir. Genç devlet için 17 Şubat 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun (onun temelinde, dünyada en ilerici olarak kabul edilen İsviçre Kanunlarının ilkeleri alınmıştı) önemi büyüktür, Ceza Kanunu ve Ticaret Kanunu metinlerinde uygun değişiklikler yapılmıştı. Müslüman ülkelerinde önemli olan kadın haklarını savunan reformlar gerçekleşmişti, çökeşlilik yasağı, resmi nikahın kaydedilmesi, onlara oy hakkı verilmesi gibi yasal uygulamalar yürürlüğe girmişti.¹²¹ İşte Mustafa Kemal Avrupa giysileri giyme çağrısında bulunurken (Kasım 1925'te sarık ve fes giyilmesini yasaklayan özel bir yasa düzenlenmişti) Müslüman toplumu için temel ve önemli bir soruyu, yanı:"Kadın erkek ile eşit haklara sahip ise neden onun yüzünü açmaya izin yoktur?"¹²² diye topluma yüzlendi. Türk reformcular Batılı, demokratik fikirleri uygulamak için pragmatizm bakımından, ülkenin iç durumu ve Müslüman toplumun gerçeklerini göz önüne alarak düzenin oluşumuna yaklaşmışlar. Çoğu araştırmacı Türk toplumunun bu kadar kısa zamanda ortaçağ düzeyinden modern düzene yaptığı adımdan, yani Türk modernizasyonu fenomeni hakkında konuşurken, bu eylemin laiklik, seküler, yani devletin kamu hayatının hemen hemen her alanını bütüncül güçle denetlemesinden, toplumun ve devletin değiştirilmesi için keskin ve tutarlı eylemlerin uygulanmasından ve bunun başarıyla gerçekleşmesinde yeni ilerici ideolojisi olan "Türkcülüğün"¹²³ etkisinden faydalanıp bu sürecin oluşumunu açıklarlar. Türkiye'nin Kemal Atatürk önderliğinde Batılılaşma ve modernleşme doğrultusunda geçirdiği bu dönüşüm dönemi tarihçiler tarafından Kemalist Reformasyon veya "Kemalist Avrupalılaşma"¹²⁴ olarak

¹²¹Miller, Anatoliy; **Modern Türkiyetarihi üzerine denemeler**, (Очерки новейшей истории Турции), Yayınevi SSCB Bilim Akademisi, Moskova, 1958.s.94.

¹²²Jeltyakov, Anatoly; **Türkiye'de siyasi ve kültürel yaşam**, (В общественно политической и культурной жизни Турции), Yayınevi Soyuz, Moskova, 1982.s.101.

¹²³Çakmak, Haydar; **Türk dış politikası(1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.32-35.

¹²⁴Miller, Anatoliy; **Modern Türkiyetarihi üzerine denemeler**, (Очерки новейшей истории Турции), Yayınevi SSCB Bilim Akademisi, Moskova, 1958.s.65.

adlandırılır, daha sonra o dönem “Kemal’den sonraki aşamaya”, yani NATO’ya¹²⁵ üye olma, milliyetçiliğin dönüşümü ve milli ekonomiye entegre olmasıyla devam etti. Bu aşama genelde Avrupalılaşıma ve toplumun modernleşme stratejisinin ilkelerini devam ettirir, ama daha önceki hükümetin din hakkındaki tutarlı ve eleştiri dolu politikası yavaş yavaş yasal olarak düzenlenen “İslam devleti”¹²⁶ projesine doğru ilerlemektedir. İslam’ın siyasetleştirilmesi hakkındaki fikri savunular Batı’dan ülkenin demokratikleştirme, insan haklarına ve dine inananlara saygı, din özgürlüğü taleplerine uyarak siyasal hayata aktif katılır ve toplum üzerindeki, hükümette, parlamentoda ve kamu kuruluşlarında etkilerini artırırlar. Bütün bu etkenler 1970’de İslami destekleyen Milli Hareket Partisi’nin oluşumuna yol açtı. İlerleyen yıllarda, özellikle 80-90 yılları içinde, Türkiye’de dini faaliyetler daha da gelişti, yeni güç ve yeni yüzü ile siyasi İslam kavramı ortaya çıktı, bu hareket etkisini büyüttü ve laik devletin düzeni için gerçek bir tehlike haline geldi.¹²⁷ Ülkedeki bu durum yavaş yavaş oluştu, hükümetin dini politikasında yaptığı değişiklikler, sağlanan kolaylıklar ile durum ciddi boyutta büyüdü, sonuç olarak da laiklik taraftarları bu durumu köktendincilere teslimiyet olarak ilan etti. O dönemde okul ve üniversite programlarına Kuran kursları dersi dahil edildi, üniversitelerde ilahiyet fakülteleri açıldı, devletin katılımıyla camilerin inşaatları çoğaldı.

Böylece XXI. Yüzyıl bu şartlar altında, yapılan seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi’nin zaferi (AKP) ve Türkiye’nin Hükümetinde çoğunlukla oy kazanması normal bir durum olarak algılanır. Bu bağlamda, Türkiye’nin mevcut siyasi durumunu anlamak için AKP’nin faaliyetlerini dikkate almak, onun politikasını ayrıntılı şekilde incelemek gerekir. Geçtiğimiz yıllarda, Türkiye’deki politik durum iktidardaki AKP’nin büyük ölçüde kendi yürüttüğü

¹²⁵Çakmak, Haydar; **Uluslararası krizler ve Türk silahlı**, Platin Yayınevi, Baskı 1, Ankara, 2004.s.246.

¹²⁶Dulina, Ninel; **Uluslar arası ilişkilerde Osmanlı imparatorluğu**, (Османская империя в международных отношениях:), Yayınevi Nauka, Moskova, 1990. s.88.

¹²⁷Jeltyakov, Anatoly; **Türkiye’de siyasi ve kültürel yaşam**, (В общественно политической и культурной жизни Турции), Yayınevi Soyuz, Moskova, 1982.s.117.

programları uygulamak arzusuyla belirlenir.¹²⁸ Ülkedeki durumu önemli bir şekilde 2004'te hazırlanan ve yapılan yerel yönetimlerin seçimleri, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi için AKP tarafından siyasi, hukuki ve ekonomik alanlarda belirli uygulamalar yaparak, önlemler almak zorunda kaldığı faktörler etkilemiştir.

Bugün, iktidar partisi AKP'nin etkinliğini değerlendirmek onun ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve yaşam standartlarını iyileştirmek için düzenlediği kalkınma programlarının sonuçlarına bakmamız gerekir. Dolayısıyla, 2003, ve 2005 dönemlerinin başarılı sonuçlarına bakarsak bu partinin olumlu politika yürüttüğü açıktır. Bugünkü hükümetin etkinliğini ele alırsak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olması için başlatılan müzakereler bu doğrultuda önemli bir başarı olarak kabul edilir. ABD'nin yaptığı baskıya rağmen, AKP hükümeti Irak'a karşı savaşa katılmaktan vazgeçmeyi başardı. Böylece Ankara hükümeti komşu ülkelere ve bütün dünyaya yürüttüğü dış politikasının bağımsızlığını ispat etti. Aynı zamanda, bütün sorunlara rağmen, Türkiye ABD ile ilişkileri stratejik ortaklık düzeyinde sürdürmeyi ve işbirliğini korumayı başardı.¹²⁹ Türkiye'nin iç politikası ile ilgili konularda son zamanlarda Türkiye'nin AB üyeliği hakkında müzakerelerinin başlaması ile ilgili önemli kararlar alındı. Önemli değişiklikler ülkenin yargı sisteminde yapılmıştır: devlet güvenlik mahkemeleri kapatıldı (bu karar Anayasa'nın 143.maddesi gerekçesiyle teyiz edilemez, o yüzden ilgili madde iptal edildi), artık Türkiye'de mahkeme tarafından alınan karara karşı İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne teyiz hakkı ile her vatandaşın başvurabilmesi için hak tanındı, ülkenin güney doğuda bulunan bazı illerinde olağanüstü durum kaldırıldı, terör mücadelesi ile ilgili Kanun'dan (devletin bütünlüğüne zarar getirebilecek şekilde propaganda yapan kişiye hapis cezası öngören) 8.madde iptal edildi, yayın, medya ve kamu kuruluşları ile ilgili yasalarda değişiklikler yapıldı, azınlık dillerinde yayın yapma özgürlüğü tanındı, özel okullar eğitim programlarına azınlık dillerinin öğrenilmesi için

¹²⁸Delyagin, Mikhail ;**Türkiye Küreselleşme uygulaması**, (Турция Применение Глобализации), Yayınevi Çağ, Moskova, 2006.s.54.

¹²⁹Çakmak, Haydar; **Türk dış politikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.907-908

özel dersler koyabilir ilkesi yürürlüğe girdi, ölüm cezasına moratoryum konuldu, silahlı kuvvetler üzerinde sivil kontrolün etkisi genişletildi, böylece, toplam 45'ten fazla farklı yasalarda yenilikler yapıldı, mevzuat yeniden değerlendirildi.¹³⁰

Bu bağlamda, askeri güçlerin sivil otoriteye karşı etkisinin azaltılması için Anayasa'da Milli Güvenlik Konseyi'nin yapısını değiştirmek, yetkisini azaltmak için değişiklikler yapıldı:Güvenlik Konseyi üyelerinin arasına Adalet Bakanlığı Bakanı, Bakan Yardımcıları (sivil ve askeri üyelerin sayısını dengelemek için) katıldı, kurumun düzeninde değişiklikler yapıldı (çalışanların sayısı 950 den 300'e düştü), önceden tüm bakanlıklar ve kurumlar içinde bilgi toplamak için uygulanan zorunlu seferberlik ilkesi kaldırıldı, kurumun sınırlı bir kapasitesi oluştu.¹³¹ Milli Güvenlik Konseyi'nin reformasyonu kapsamında onun genel sekreteri görevine bir sivil şahıs, Türkiye'nin eski Yunanistan büyükelçisi, diplomat Mehmet Yiğit Alpogan atandı. Türkiye için ciddi bir durumu da azınlıkların sorusu oluşturmaktadır. Her zaman Türkiye Cumhuriyeti'nde azınlıklar olarak sadece gayrimüslim dini topluluklar (Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler) kabul ediliyordu. Bu koşul da uluslararası sözleşmelerin hükümlerine aykırıdır. Bu bağlamda, Hükümet azınlıkların mevcut tanımında düzeltmeler yapıp, bir tasarı yasası ile onu TBMM'ye sunmak niyetindedir. Dini inancına bakılmaksızın tanınmayan azınlıkların arasında Ciriaco (Hıristiyanlar), Rumlar (Hıristiyanlar ve Müslümanlar), donmy, Araplar ve Balkanlar'dan göçmenler vardır, bu halklar tüm haklara sahip değildirlir.Özel dikkat gerektiren mesele ise Kürtler sorunudur. Kürt dilinde radyo ve televizyon kanallarının yayın yapmalarına, Kürt eski muhalefet üyelerinin tahliye edilmesine rağmen hala birçok soruya cevap bulunamamıştır.Türkiye Cumhuriyeti'nin iç politikasının en önemli eylemlerinin biri de Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) 24 Ekim 2005'te ulusal güvenlik hakkında yeni bir kavram düzenlemesi oldu. Ulusal güvenlik

¹³⁰Delyagin, Mikhail ;**Türkiye Küreselleşme uygulaması**, (Турция Применение Глобализации), Yayınevi Çağ, Moskova, 2006.s.75.

¹³¹Delyagin, Mikhail ;**Türkiye Küreselleşme uygulaması**, (Турция Применение Глобализации), Yayınevi Çağ, Moskova, 2006.s.80.

hakkında resmi kavramı içeren belge Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) olarak adlandırıldı, üyeler tarafından seçilip, onaylandı. Genel olarak o belge "kırmızı kitap, gizli anayasa, kırmızı anayasası"¹³² olarak bilinir.

Türkiye'nin Milli Güvenlik hakkında yeni kavramı ülkenin en önemli belgesi, hükümetin ulusal iç ve dış politikasının ana hatlarını çizen, o politikanın öngördüğü etkenleri sağlamak için uygulamalar içeren bir evraktır. Türkiye'nin bölgesel ve küresel ölçekte, uluslararası ilişkiler sisteminde artan rolü nedeniyle bu belge özel bir önem kazanıyor. Türkiye'nin milli güvenlik yeni kavramının farklı bir özelliği, onun hazırlanmasında ilk defa hem askeri hem sivil kuruluşlar yer aldı, kaldı ki eskiden bu tür tüm belgeler yalnız askeri kurumlar tarafından düzenlenirdi. Ancak, bu belge Hükümetin ve çok eski zamanlardan beri politize edilmiş askeri komuta'nın arasındaki anlaşmazlıkları bir daha açığa çıkarmış oldu, son olarak belge askeri düzen tarafından onaylandığı biçimde kabul edildi.¹³³

Hükümet; Başbakanın Yardımcısı, Dışişler Bakanı Abdullah Gül'ün silahlı kuvvetlerin liderlerine iki ziyaretle gittiği takdirde, belgeye yalnızca birkaç üslup değişikler yapmak mümkün oldu. Belgenin eski suretinde TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) etkisi sadece dış saldırılara karşı savunma yapmak ile sınırlıydı (TSK kurumu tarafından bu bir ihmâl davranışı olarak görüldü), şimdiki nihayi belgede ise TSK'nin Türkiye'nin iç güvenlik işlemlerinden de sorumlu olduğu belirtildi, bu da sonuç olarak Türkiye içinde ve dünyada belirli bir tepki uyandırdı. Belgede ilk defa devletin en önemli fonksiyonu olarak ulusal ekonomik güvenliği sağlamak görevi belirtildi.¹³⁴ Türkiye'nin jeopolitik ve coğrafi durumu ile bu sorunu çözüm yollarından biri onun dönüşümünü enerji transferi ve depolama için küresel bir geçiş noktası haline getirmek olduğunu kaydetti. Bu hedefe ulaşılması için Türkiye'nin jeopolitik ve coğrafi

¹³²Delyagin, Mikhail ;**Türkiye Küreselleşme uygulaması**, (Турция Применение Глобализации), Yayınevi Çağ, Moskova, 2006.s.89.

¹³³Delyagin, Mikhail ;**Türkiye Küreselleşme uygulaması**, (Турция Применение Глобализации), Yayınevi Çağ, Moskova, 2006.s.92.

¹³⁴Delyagin, Mikhail ;**Türkiye Küreselleşme uygulaması**, (Турция Применение Глобализации), Yayınevi Çağ, Moskova, 2006.s.100.

durumunu ele alarak ülkenin küresel anlamda enerji transferi ve depolama geçiş noktası haline getirilmesi planlanıyor.

Ancak, ülkenin enerjiye duyduğu ihtiyaç iç politika ve ekonomik güvenlik sağlanması açısından büyüyen bir soruna dönüşüyor. Türk uzmanların hesaplarına göre 15 yıl sonra ülke enerji kaynaklarının %80'ni yurt dışından satın almak zorunda kalacak, 2020 yılında Türkiye'nin kömür tüketimi 4 kat daha fazla, gaz 2, 5 kat daha fazla, elektrik tüketimi 168 milyar kw saatten 440 milyar kW saate ulaşacak. Türkiye'nin enerji kaynakları bakımından çok zengin olmadığı için bu durumun çok zor olacağını vurgulamaktadır. Bu durumdan kurtulmanın bir yolu olarak Türk uzmanlar nükleer ve termik santrallerin inşa edilmesi teklifinde bulunurlar.¹³⁵ Enerji talebini karşılamak ve ithal edilen enerjinin hacmini en aza indirmek için 2020 yılına kadar toplam 4500 MW kapasiteli nükleer santrallerin kurulması gerekir. Ülkede elektrik tüketimi en fazla miktarda olan batı vilayetlerde olmak üzere 8 tane termik santralin inşa edilmesi de şarttır. Türk hükümetine göre, nükleer enerjinin kullanım alanı çok geniştir, tarımdan sağlık sektörüne kadar uygulanabilir, ulusal ekonominin ithal edilen doğal gaza olan bağımlılığını azaltmaktır.¹³⁶

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi durumun analizini özetlersek, Atatürk'ün Türkiye'de modernizasyon ve cumhuriyetçi laik düzenin kurulması için yaptığı reformlardan birçok yıl sonra, 80-90 yıllarında ülkede dinin önemi yükseldi, onun yeni dönemdeki koşullara göre uygulanması yapıldı. Dine bu kadar önem verilmesinin sonucu olarak İslamcı hareketin sosyal, maliye ve siyasi alanlarda geniş kapsamda kullanılması sağlandı ve İslam'a verilen destek daha da çoğaldı. Kaldı ki şimdi İslam'ın kendine ait bir ekonomik gelişme modeli, ekonomik politikası vardır. Bu politikanın başarılı örneklerini AKP'nin elde ettiği sonuçlardan görebiliyoruz. Türkiye'de dinin önem kazanmasına rağmen küreselleşme kapsamında ülke

¹³⁵Starchenkov, Gennady; **Türkiye'de petrol ve gaz siyaseti (XIX- XXI y.y.)başlarında**, (Нефть и газ в экономике и политике Турции.(XIX - начало XXI вв)Yaıınevi Voshod, Moskova, 2009.s.55.

¹³⁶Starchenkov, Gennady; **Türkiye'de petrol ve gaz siyaseti (XIX- XXI y.y.)başlarında**, (Нефть и газ в экономике и политике Турции.(XIX - начало XXI вв)Yaıınevi Voshod, Moskova, 2009.s.58.

Avrupa Birliği'ne katılma hedefine ulaşmak için hala laiklik ve demokratikleşme, ekonomik dönüşüm ve reform odaklı politikasını tutmaya devam ediyor. Gelecekte Türkiye'nin böyle bir yönelimi korumaya devam edeceği hakkındaki güveni 3 Ekim 2005'te AB'ye katılım konusunda Türkiye ile müzakerelerin başlatılması sağlamaktadır.¹³⁷ Böylece Türkiye Cumhuriyeti daha da gelişeceği hakkında umutlar veriyor. Bu nedenle uzun süredir Müslüman ülke olan Türkiye'nin Avrupa ile birleşme arzusu somut ve gerçekçi özelliklerini göstermiş oluyor.

2.2. TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKASI VE EKONOMİN BÜYÜME FAKTÖRLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin geniş alanlı topraklara sahip olması (774, 8 bin km²) 72 milyon kişinin üzerinde olan nüfusu ile ulusal ekonomide, sanayide, geleneksel tekstil endüstrisinde, gıda, inşaat sanayisinde büyük gelişmeler, üretim yükselişi kaydedildi. Elektronik, imalat, makine üretimi, metalurji ve diğer sanayi sektörlerinde büyük başarılar elde edildi. Bu gelişme yeni teknolojinin üretimde kullanılması, yabancı ülkelerin işletmecileri ile ortak girişim projelerin oluşturulması, personel ve uzman kadrosunun gerekli eğitimi ve yeniden eğitim almak için yabancı ülkelere staja gönderilmesi ile mümkün olmuştur. Birçok ülke Türk deneyimini araştırmak için çalışma yapıyor, Asya ülkeleri arasında tıp ki Japonya ve Güney Kore'nin ekonomik reformlarla yeni Batı teknolojilerinin kullanımı ile kısa sürede etkileyici sonuçlar elde edip yüksek performanslı bir ekonomiye sahip oldukları gibi Türkiye de geri kalmış bir tarım ülkesinden yüksek ihracat potansiyeline sahip olan ülkeye dönüştü.¹³⁸ 1980.yıllarda Türkiye'de ekonomik reformların, liberalleşme ve yapısal uyumun gerçekleşmesi sonucu 90. yılların başlarında olumlu sonuçlar vermeye başladı. O dönemde Türkiye'nin dünyada ticaretindeki ihracat payı sadece 1980-1990 yılları arasında %0, 14'den %0,

¹³⁷Çakmak, Haydar; **Türk dış politikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.905

¹³⁸Eremeyev, Dmitry; **Orta çağ ve modern zamanında Türkiye tarihi**, (История Турции в средние века и новоевремя), Yayınevi Moskova Devlet Üniversitesi, Moskova, 1992.s.44.

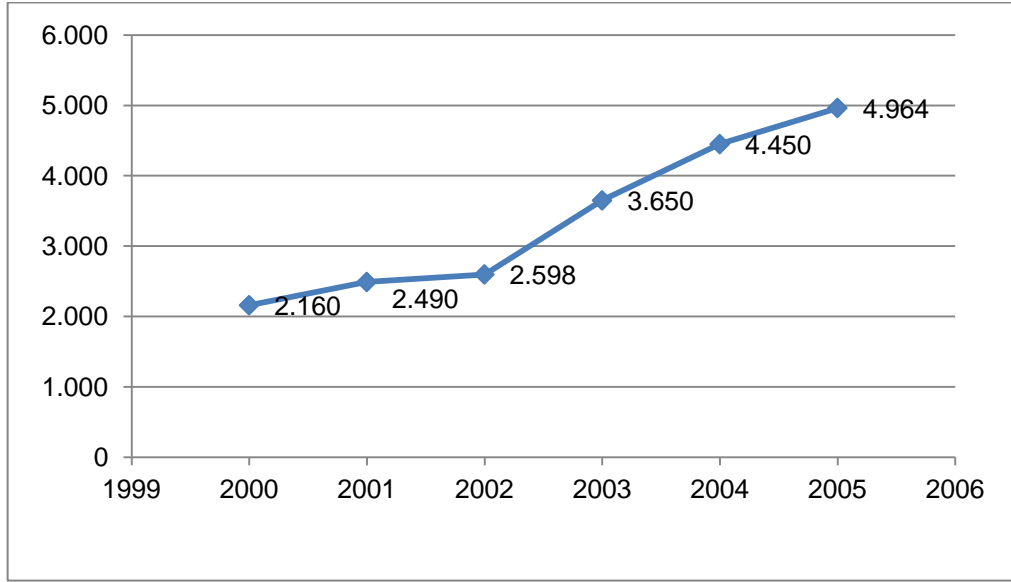
42'e kadar yükseldi, yani 3 kat daha fazla artı. Dünya pazarında Türkiye Cumhuriyeti güçlü yüksek rekabet eden bir devlet olarak yerini alabildi.¹³⁹ Türkiye'nin ekonomisi ürettiği gıda ürünleri, giyim ve ayakkabı, ilaç, elektrikli ev aletleri, elektronik beyaz eşya, inşaat malzemeleri ve elektrik donatım ile kendi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.¹⁴⁰ Türk ekonomisinde büyük bir potansiyel ve önemli değişiklikler yapıldığına dair kanıt olarak nüfus bakımından İslam dünyasında sadece yedinci yere sahip olan Türkiye 2003 yılında İslam Konferansı Örgütü'nün dinamik şekilde gelişmekte olan Endonezya, İran, Mısır, Malezya, Pakistan gibi ülkelerin arasında gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) oranında yükselişini belirtebiliriz. Yukarıda gösterilen yazarın grafiğinden görülmektedir ki 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra, Türkiye bu 4 yıl içinde istikrarlı büyümektedir, GSMH milli hasıla oranı sürekli yükselmektedir.¹⁴¹ Bunun üzerine, 2002 yılından bu yana yıllık GSYİH büyümesi %6 ile %10 oranında değişti. Özellikle 2005 yılı sonuçlarına göre Türkiye'nin GSYİH düzeyi %13, 8'le dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında en yüksek orana ulaştı (kıyaslamak için ABD GSYİH % 6.4 artış oranı ile ülkeler listesinde sadece üçüncü yerdedir). Maliye sektöründe de gelişmeler yaşanıyor, 2001 yılında enflasyon oranı %68, 4 iken, 2004'te %9, 5², 2005'te ise %7, 7³. Halkın yaşam standardının en önemli göstergesi olan kişi başına üretilen gayri safi milli hasılanın (GSMH) oranı oldukça önemli bir faktördür. Son 4 yıl içerisinde kişi başına düşen GSMH oranı 2, 3 kat daha fazla arttı, eğer 2001'de o rakam 2.160 ABD Doları oluşturduysa, 2005'te ise 4.964 ABD Doları miktarına yükselmişti. Son dört yılda bu göstergelerin artış hareketliğini gösteren grafik aşağıda verilmiştir. Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasıla oranının yapısı ve kendine has özellikleri, oluşumu ve sektörlere göre dağılımına göre yapılandırılır.¹⁴²

¹³⁹Ulchenko, Natalia; **Serbestleşme açısından Türkiye ekonomisi 80-90 y.y.**, (Экономика Турции в условиях либерализации 80-90 г), Yayınevi Voshod, Moskova, 2002. s.50.

¹⁴⁰Ulchenko, Natalia; ; **Serbestleşme açısından Türkiye ekonomisi 80-90 y.y.**, (Экономика Турции в условиях либерализации 80-90 г), Yayınevi Voshod, Moskova, 2002. s.51.

¹⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Ekonomik Göstergeler <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13428>

¹⁴² Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Ekonomik Göstergeler <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13428>

Şekil 2: 2000-2005 yılları kişi başına düşen Türk GSMH (ABD Dolar \$)

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr Türkiye İstatistik Kurumu

Oluşumu ve dağıtım sanayi karakterize Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasıla, yapısı kendine has özellikleri vardır.

Tablo 7: Sektörün GSYİH Dağılımı (% olarak)

Çeşitler	2009	2010	2011
Tarım	%8, 8	%9.6	%15
Sanayi	%25, 7	%26, 6	%28, 1
Hizmetler	%65, 5	%63, 8	%70, 1

Kaynak:www.tuik.gov.tr Türkiye İstatistik Kurumu

Yukarıdaki verilerde görüldüğü gibi, Türkiye'nin GSYİH yapılandırılmasında önemli yer hizmet verme (turizm, ticaret, servis) sektörüne aittir, onun yaklaşık %70'e varan payı vardır. Sanayi sektörü %20-22 kadar orana sahip iken, tarım %12-13 düzeyindedir, ama 2004'te tarımın payı %7, 7'e kadar azalmıştır. Tablodan gördüğümüz gibi ülke ekonomisinde sanayinin GSYİH payının %70'ini avantaj hizmetleri (turizm, ticaret, hizmet) tarım %15, inşaat %6 sanayi %28, Yukarıdaki veriler, Türkiye'nin GSYİH, görüleceği gibi ve hizmetler%51.¹⁴³ Sanayi üretiminin toplam hacmi en büyük

¹⁴³ Türkiye İstatistik Kurumu http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=12

ağırlığı imalat (inşaat dahil% 84) sahiptir.¹⁴⁴ Tekstil, deri, gıda, kimya, ilaç, enerji, metalurji, gemi yapımı, otomobil üretimi ve ev eşyalarının geliştirilmesi. Dinamik sektör turizmdir. Nedeniyle Şu anda Türkiye'nin Doğu Asya tekstil sanayi rekabet düşüş (2005 yılında% 12) yer almaktadır. En dinamik sektörlerinden otomotiv (2005 yılında %9, 6) ve kimya sanayi (2005 yılında %7, 2) ayırt edilebilir. Sanayi %30.8 ekonomi hizmetleri tutar -%59.3 2007 yılında, ekonomide tarım% 8.9, 'yarattı.¹⁴⁵

Son yıllar içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticaret hacmi önemli ölçüde artmıştır. 1980'de dış ticaret hacmi 10, 8 milyar ABD Doları iken, 2005'te o rakam 189, 1 milyar ABD Dolarına ulaştı. Bu gösterge ülkenin GSYİH oranının neredeyse iki katını aşıyor ve %55, 6 oranına ulaşıyor.¹⁴⁶

Tablo 8: 2002-2011 Türkiye'nin Dış ticareti. Milyon dolar

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Tic. Dengesi	Dış Tic. Dengesi	Karşılama Oran (%)
2002	36.059.089	51.553.797	-15.494.708	87.612.886	69, 7
2003	47.252.836	69.339.692	-22.086.856	116.592.528	68, 1
2004	63.167.153	97.539.766	-34.372.613	160.706.919	64, 8
2005	73.406.478	116.774.151	-43.297.743	190.250.559	62, 9
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.498	225.110.850	61, 3
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	277.334.464	63, 1
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	333.990.770	65, 4
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.809	243.071.034	72, 5
2010	113.899.174	185.496.717	-71.597.542	299.395.891	61, 4
2011	9.561.157	16.873.396	-7.312.239	26.434.553	56, 7

Kaynak:www.hazine.org.tr Hazine Kontrolörleri Derneği

Son 4 yılda ticarete özellikle büyük artış görüldü:2001'de 72, 7 milyar ABD Doları iken 2005'te bu rakam 2, 6 kat daha fazla arttı. En büyük rekor rakamlar 2004'te sergilendi, ihracat hacmi %33, 4'e kadar yükseldi, ithalat ise

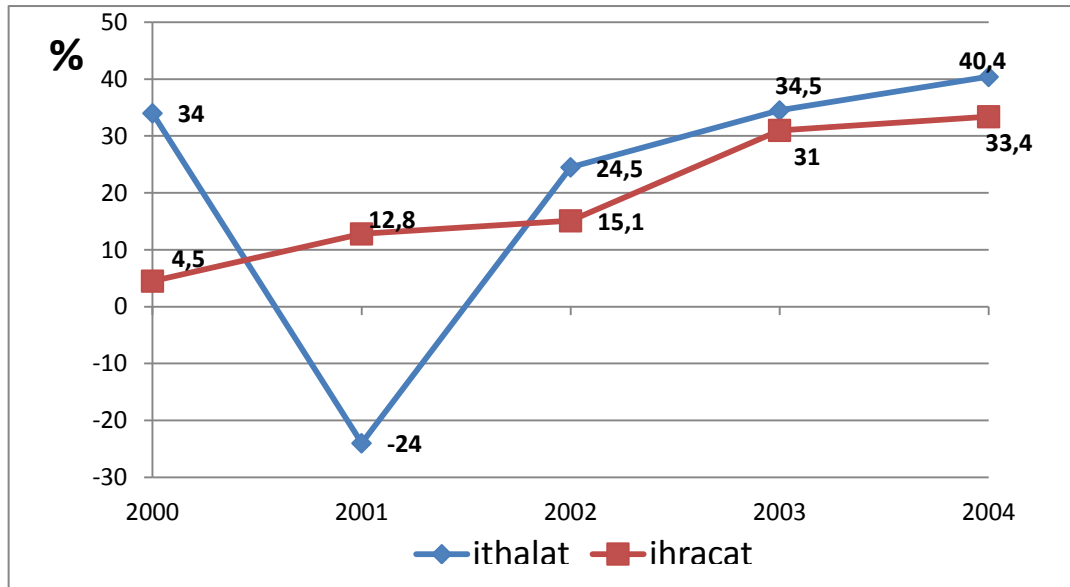
¹⁴⁴ Hazine Kontrolörleri Derneği <http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi>

¹⁴⁵ Türkiye İstatistik Kurumu http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=12

¹⁴⁶Hazine Kontrolörleri Derneği <http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi>
<http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi/ekonomik-goestergeler>

yılda %40, 4'e kadar arttı.¹⁴⁷ 2000-2005 yılları için düzenlenen ithalat ve ihracat grafiği Türkiye'nin büyüme düzeyini göstermektedir. Türk ekonomisi ihracatı teşvik etmek için planlanmış, kamu politikası ihracatın hacmini arttırmaya odaklanmıştır.¹⁴⁸ Hükümet Türk malının ve hizmetlerinin kalitesini yükseltmek, onların rekabet gücünü arttırmak ve böylece ihracatı desteklemek için gerekli kararları kabul etmiştir.

Bu önlemlerin sonucunda Türk ihracatının yapısında önemli bir değişiklikler oldu: önemli ölçüde hazır ürünler payında artış olurken tarımsal ham ürünlerin sayısı azaldı. Örneğin, sadece 1978-1995 yılları arasında hazır ürünlerin ihracattaki payı %60 dan fazla arttı (1978 - %27, 2:1995 – %87, 5), hammadde ihracatı 3 kat daha azaldı, tarımsal ürünler 6, 7 kat daha az ihracat edildi.¹⁴⁹

Şekil 3: Türkiye'de 2000-2004 tarihleri arası ihracat ve ithalat hacminin payları (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr>¹⁵⁰

¹⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Ekonomik Göstergeler <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri>.

¹⁴⁸ Hazine Kontrolörleri Derneği <http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi>

¹⁴⁹ Maluta, Natalya; "Türkiye'de bankacılık sistemin modernizasyonu XX Yüzyıl 1980-1990-yıllar" (Модернизация банковской системы Турции (80-90-е годы XX в), Moskova, 2004, s.45 (Erişim) <http://www.dissercat.com/content/modernizatsiya-bankovskoi-sistemy-turtsii-80-90-e-gody-xx-v-nachalo-xxi-v>

¹⁵⁰ Türkiye İstatistik Kurumu http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=12

Karakteristik olarak, Türkiye'nin ihracatı son yıl içerisinde (1998'de Rusya'da temerrüt dönemi hariç) istikrarlı bir büyüme yapmaktadır. Güçlü bir ihracat potansiyeli oluşturulduğu için kriz döneminde bile ihracatın hacmi artmaya devam ediyor, bu durum yazarın grafiğinde gösterilmiştir. 2001'de ekonomik krizden dolayı ithalat %24 oranında düşerken, ihracat tam tersi %12, 8 oranında artmıştır.¹⁵¹

Son yıllarda Türkiye ihracat yapan sanayi sektörlerini destekleyip onların rekabet etme gücünü artırması için strateji uyguladı ve şimdi o sektörler dünya pazarında lider konumuna gelmişlerdir. Örneğin, tekstil sanayisini ele alalım. İleri teknoloji kullanımı, tüketici taleplerini ve modern moda gereksinimlerini göz önünde bulundurarak Türk üreticiler yüksek üretim hacmini sağlayabildiler, tekstil ürünleri Türk ihracatının toplam hacminin üçte birini oluşturmaktadır. 2005'te tekstil ve giyim ihracatı 18, 6 milyar ABD Doları oluşturdu. İnşaat sanayisi önemli bir sektör olarak ihracatta önemli yer almaktadır.¹⁵² İlk 1974-1975 yıllarında dış piyasaya çıkararak Türkiye'nin o dönemden bu yana toplam 70 milyar ABD Doları tutarında 63 ülkede sözleşme imzalayarak inşaat işlerini sürdürdü.¹⁵³ 2005'te Türk inşaat firmaları 19 ülkede 9, 3 milyar ABD Doları tutarında iş sözleşmelerine imza attılar. Ayrıca turizmin Türkiye için önemli bir ihracat sektörü olduğunu unutmamalıyız.

Türk ekonomisinin en hızlı büyüyen sektörlerinden birisi olan turizm devlet bütçesine büyük gelirler getiriyor yalnız 2005'te Türkiye turizm sektöründen 18, 2 milyar ABD Doları gelir elde etti.¹⁵⁴ Son 10 yıl içinde Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı 10 kat daha fazla artmıştır, 2005'te toplam 21, 1 milyon yabancı turist ülkeye geldive almış ve sahip olduğu 2011 yılında

¹⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Ekonomik Göstergeler
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri>.

¹⁵²Ulchenko, Natalia; **Modern Müslüman devletlerin ekonomik kalkınma özellikleri örneğin Türkiye ve İran**, (Особенности экономического развития современных мусульманских государств на примере Турции и Ирана),
Yayınevi Gorodec, Moskova, 2006.s.77

¹⁵³Ulchenko, Natalia; **Serbestleşme açısından Türkiye ekonomisi 80-90 y.y.**,
(Экономика Турции в условиях либерализации 80-90 г), Yayınevi Voshod, Moskova, 2002.s.119

¹⁵⁴Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı
<http://www.ktbayirimisletmeler.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>

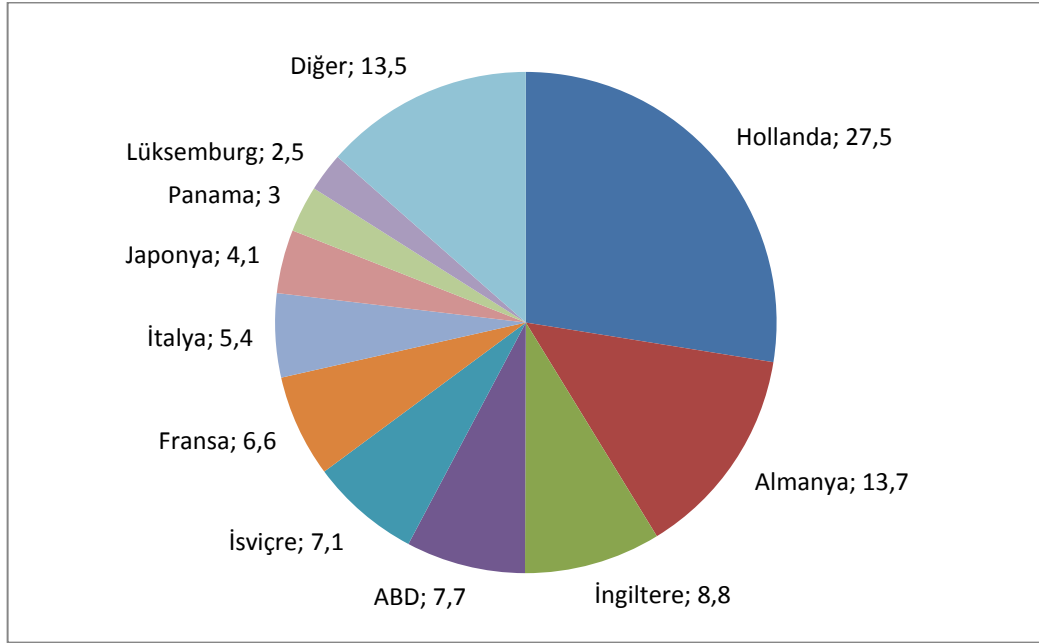
33.1.mln kişiye ulaşmıştır. Bu önemli ihracat sanayilerinin birbirine bağımlı olduğunu vurgularız.¹⁵⁵ Böylece, tekstil sektörü turizmin önemli tedarikçisi oluyor, otelcilik sektöründe, restoran işletme, giyim ve turistlere satılık diğer ürünlerin sunulması ile bu sektörler birlikte çalışmaktadırlar. İnşaat sektörü turizmin gelişimini teşvik eder, büyük sayıda oteller, restoranlar inşa ederek, kaplama malzemeleri, mobilya donatımını sağlarken bütün bu işlemler üretimin artışı garantiler. Ancak, Türkiye'nin dış ticaret analizi dış ticarete büyük bir açığın varlığını gösterir. 2005 yılının sonuçlarını alırsak ithalat düzeyi ihracatı 42, 9 milyar ABD Doları tutarında aşmıştır.¹⁵⁶

Bunun nedeni, Türkiye'de enerji kaynaklarının eksikliği, enerji ithalatına büyük bir ihtiyaç duyulması, hammadde ve yarı mamul ürünlerin ithalatı gereğesi, aynı zamanda Türkiye sektörün modernizasyonu için yabancı teknoloji, sermaye malları ithal etmektedir. Son yıllarda Türk ekonomisinde yapılan yatırım miktarı artmıştır.2005'te yatırımda çok artış oldu, bir yıl içinde yapılan yatırım miktarı 3 kat daha fazla arttı ve rekor seviyesine 9, 6 milyar ABD Doları tutarına ulaştı.

¹⁵⁵Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı

<http://www.ktyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>

¹⁵⁶Ulchenko, Natalia; **Modern Müslüman Devletlerin Ekonomik Kalkınma Özellikler Örneğinin Türkiye ve İran**, (Особенности экономического развития современных мусульманских государств на примере Турции и Ирана),
Yaunevi Gorodec, Moskova, 2006.s.115.

Şekil 4: Türk ekonomisinde yatırımların dağılımı 2005 yıl % olarak

Kaynak:[http://www.hazine.org.tr/Hazine Kontrolörleri Derneği](http://www.hazine.org.tr/Hazine_Kontrolörleri_Derneği)

Türkiye’de ekonomi ve maliye sektörlerinde Avrupa standartlarına uygun yaşam koşullarını sağlamak için reformlar gerçekleştirilmeye devam ediyor. Reformlar arasında enerji, gaz ve petrol piyasalarının liberalleştirilmesi, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, devlet şirketlerinin ve işletmelerinin mali saydamlığının sağlanması, ithalat rejimine değişikliklerin getirilmesi, büyük şirketlerin özelleştirmesi gibi işlemler yapılmaktadır.¹⁵⁷ Aynı zamanda, Türk ekonomisinin dış borç olan 161, 7 milyar ABD Doları ve iç borç olan 224, 5 milyon Türk Lira’sı, dış ticaret açığını (ihracat içindeki ithalatın aşırı açığı, son 10 yılda bu miktar 150 milyar ABD Doları’na ulaştı) makroekonomik dengesizlikler (GSYİH’nın %70’i hizmet sektörü oluşturuyor) olumsuz etkiliyor. Tüm bu nedenler sosyal problemlerin ortaya çıkmasına yol açıyor, işsizlik oranı %11, 7 düzeyine, Devlet İstatistik Enstitüsü’ne göre ise yoksulluk %28, 2 oranına ulaşmıştır. Bu durumda sosyal programların durdurulması, yeni vergilerin yürürlüğe girilmesi gelecekte yaşam koşullarının kötüleşmesine yol açabilir.Bildiğiniz gibi, yaşam

¹⁵⁷Trubnikova, Svetlana;”Türkiye’de yabancı yatırımı”, (Иностранные инвестиции вТурции), Doğu Koleksiyonu, Sayı 2, Moskova, 2006, s.s.315(Erişim), <http://middleeast.org.ua/research/turkey5.htm>.

standartlarının durumu ve ülkenin sosyal durumu doğrudan ekonomik koşullardan, sanayi üretimin hacminden, yeni teknolojilerin endüstride gelişmesinden etkilenmektedir.¹⁵⁸ Yukarıdaki bilgileri özetlersek, (halen var olan sorunlara rağmen) Türkiye'nin önemli potansiyele sahip olduğu ve başarılı sonuçlar elde ettiğini söyleyebiliriz. Birkaç yıl içinde Türk ekonomisinde ciddi bir büyüme eğilimi görülüyor, sanayi, turizm ve inşaat sektörleri gelişiyor, ihracat artıyor, bu nedenler de sonuçta halkın refahını artıracak şekilde etkileyecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmiş ülkelerin arasına girmesini sağlayacaktır. Türkiye ekonomisi 1950 yılından sonra en yüksek büyüme hızlarından birine 2002-2007 döneminde ulaşmıştır. 2002 yılından itibaren büyüme oranları kesintisiz olarak 24 çeyrek dönem artmıştır. Türkiye Ekonomisi için 1990-2010 yıllarındaki büyüme rakamları ve enflasyon oranları verilmiştir. Türkiye ekonomisi 1990-2010 döneminde ortalama yüzde %3,7 büyürken, 2002-2007 döneminde yüzde %7, 2002-2010 döneminde ise yüzde 4,8 büyümüştür.¹⁵⁹ Buna ek olarak 2001 yılında 2200 ABD doları olan kişi başı milli gelir 2010 yılında 10.000 ABD dolarını geçmiştir. 2001 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisinin karşılaştığı en önemli iktisadi sorun enflasyondur. 1990-2001 döneminde ortalama enflasyon oranı tüketici fiyat endeksine (TÜFE) göre yüzde %74 olmuştur.¹⁶⁰ Bu paralelde enflasyon oranı neden önemli sorusuna da cevap vermemiz gerekmektedir. Enflasyon, gelir ve servet dağılımının olumsuz etkiler ve kişilerin ileriye dönük karar almalarında özellikle yatırım ve tüketim kararlarında belirsizliğe neden olur. Enflasyon oranının düşmesi toplumdaki yaşam standardını yükseltir.

Türkiye uzun yıllar yüksek enflasyonla yaşadığı için 2001 krizinden sonra enflasyon oranlarını düşürmek önemli bir amaç haline gelmiştir. Bu nedenle 2001 krizinden sonra enflasyonla mücadelede konsensus sağlanmıştır. Merkez Bankası'nın yasasında değişiklik yapılarak, Merkez

¹⁵⁸Trubnikova, Svetlana; "Türkiye'de yabancı yatırım", (Иностранные инвестиции в Турции), Doğu Koleksiyonu, Sayı 2, Moskova, 2006, s.s.317(Erişim), <http://middleeast.org.ua/research/turkey5.htm>.

¹⁵⁹Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3518&sayfa=giris&metod=IlgiliGosterge>

¹⁶⁰Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3518&sayfa=giris&metod=IlgiliGosterge>

Bankası'nın amacı fiyat istikrarını sağlamak olarak belirlenmiştir. Fiyat istikrarı ihmal edilebilir derecede düşük enflasyonu ifade etmektedir. Merkez bankası bu amaca yönelik para politikası stratejisi olarak enflasyon hedeflemesini kullanmaktadır. Merkez Bankası 2002'den bu yana örtük enflasyon hedeflemesi uygularken 2006 yılından itibaren de açık enflasyon hedeflemesi uygulamaktadır. Merkez Bankası enflasyon hedefini hükümetle beraber belirler ve bu hedefe ulaşmada kullanacağı araçları belirlemede bağımsızdır. Enflasyon hedeflemesinde temel politika aracı kısa vadeli faiz oranlarıdır. Bu oran piyasa faizlerini, kredi piyasasını, varlık piyasasını ve beklentileri etkiler.2002-2010 döneminde ortalama enflasyon oranı (TÜFE) yüzde 11, 8 olmuştur. 2010 yılında yüzde 6, 4; 2011 yılı için hedef yüzde %5, 5; 2012 ve 2013 yılları için hedef yüzde %5 olarak ilan edilmiştir.¹⁶¹

Son yıllarda, küresel kriz dönemi dışında hızlı bir büyüme grafiği yakalayan Türkiye, ekonomik büyüklük olarak da devleri geride bırakıyor. Uluslararası Para Fonu (IMF) tahminlerine göre, 2011'de 789, 6 milyar dolarlık milli gelire ulaşacak olan Türkiye, Hollanda'yı geçerek 16. sıraya yükselecek.¹⁶² ABD, en büyük ekonomiler arasında ilk sıradaki yerini koruyor.Dünyanın en büyük ekonomileri arasında kıran kırana bir mücadele yaşanıyor. Uluslararası Para Fonu (IMF) 2010 Dünya Ekonomik Görünümü Raporu verilerinden yapılan derlemeye göre Amerika, bu yıl dünyanın en büyük ekonomileri arasında ilk sıradaki yerini koruyacak. Cari milli gelirden, Çin ilk kez Japonya'yı geride bırakarak, ikinci büyük ekonomi olacak. Türkiye ise 2010 yılında 729 milyar dolarlık milli gelire kriz öncesinin çok az altında kalacak.Çin, uzun süredir ikinci sırada bulunan Japonya'yı geride bırakarak, 5, 7 trilyon dolarlık gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) ile ikinci sıraya yerleşti. Japonya da 5, 4 trilyon dolarlık milli gelire listenin 3. sırasına geriledi, Japonya'nın da 2015 yılına kadar bu yerde kalması bekleniyor. En büyük ekonomiler sıralamasında Almanya 3, 3 trilyon dolarlık milli gelire dördüncü

¹⁶¹Türkiye İstatistik Kurumu

<http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3518&sayfa=giris&metod=IlgiliGosterge>

¹⁶²http://www.zaman.com.tr/ekonomi_imf-turkiye-2011-yilinda-dunyanin-16-buyuk-ekonomisi-olacak_1037429.html

sırada bulunacak. Bu ülkeyi sırasıyla 2,6 trilyon dolarla Fransa, 2,2 trilyon dolarla İngiltere, 2 trilyon dolarla İtalya ve Brezilya takip etti. Kanada'nın 2010 yılı için beklenen GSYH'si 1,6 trilyon dolar oldu, Rusya da 1, 5 trilyon dolarla en büyük 10 ekonomi arasındaki yerini korudu. Türkiye, 2010 yılında 729,1 milyar dolarla 17. sırada yer aldı. Böylece kriz öncesi 2008 yılındaki 730,3 milyar dolarlık milli geliri neredeyse yakalamış oldu. Türkiye'nin gelecek yıl da 789,6 milyar dolar milli gelire ulaşması bekleniyor. Böylece ilk kez Hollanda'yı geride bırakarak 16. sıraya yükselecek. 2012 yılında ise yerini Endonezya'ya bırakarak tekrar 17. sıraya gerileyecek ve bu yerini 2015 yılına kadar koruyacak.¹⁶³ Küresel krizden en erken ve en hızlı çıkan ülkelerden biri Türkiye oldu. 2009 yılında yüzde %4.8 küçülen Türkiye ekonomisi 2010 yılında yüzde %9 büyüdü. Bu yılın ilk dokuz ayındaki ortalama büyüme yüzde 9.5 olduysa da, yılın tümünde yüzde 8 civarında bir büyümenin yakalanmış olması şaşırtıcı olmayacak. 2011 yılında Türkiye ekonomisi birçok açıdan olumlu gelişmeler kaydederken, bitirmekte olduğumuz yıl aynı zamanda risklerin de arttığı bir dönem oldu.2010 yılında milli gelirin oranı olarak cari işlemler açığı yüzde 6'nın biraz üzerindeyken, yılın üçüncü üç ayında yıllık bazda yüzde %10 civarına geldi. Yılın sonunda da bu düzeylerde olacak gibi görünüyor.Enflasyon artış eğilimine girdi. 2009 yılında yüzde %6.5'e kadar gerileyen enflasyon 2010 yılında geçici yükselişler gösterdikten sonra yüzde6.4 oldu.¹⁶⁴ Bu yılın kasım ayı itibarıyla yıllık enflasyon yüzde %9.5'e yükseldi. Yıl sonu enflasyonu büyük bir olasılıkla çift haneli olacak.¹⁶⁵Yüksek büyüme ve buna bağlı olarak artan cari işlemler açığına rağmen, 2009 ve 2010 yıllarında döviz rezervlerini artırabilen Merkez Bankası yaz aylarında 94 milyar dolara kadar ulaşan döviz rezervlerini son dönemde harcayarak hem döviz kurlarını belli bir düzeyde tutabilmeye çalışıyor hem de dış kaynak girişinin durduğu bir dönemde cari işlemler açığına finansman desteği

¹⁶³http://www.zaman.com.tr/ekonomi_imf-turkiye-2011-yilinda-dunyanin-16-buyuk-ekonomisi-olacak_1037429.html

¹⁶⁴<http://www.haberturk.com/yazarlar/ercan-kumcu/701147-yil-biterken-turkiye-ekonomisi>

¹⁶⁵http://www.zaman.com.tr/ekonomi_imf-turkiye-2011-yilinda-dunyanin-16-buyuk-ekonomisi-olacak_1037429.html

sağlıyor.¹⁶⁶ Yılın çok büyük bir bölümünde (büyük ölçüde hâlâ) para politikası gevşek tutuldu. Yılın ikinci yarısındaki döviz kurlarındaki yükseliş, yalnızca devam eden cari işlemler açığı karşısında sekteye uğrayan dış kaynak girişinden değil, aynı zamanda görelî olarak gevşek para politikasından da kaynaklandı. Döviz kurlarından enflasyona geçiş otoritelerin tahminlerinin oldukça üzerinde gerçekleşti.

Risklerin arttığı bir dönemde Türkiye ekonomisinde olumlu gelişmeler de gözlemlendi. Küresel kriz öncesine göre, ekonomik büyüme istihdam dostuydu. Tablodan görüldüğü gibi, 2009 yılında yüzde 15'i aşan işsizlik oranı eylül ayı itibarıyla son on iki ayda yüzde %10.3, son aylarda da tek haneli oldu. Eylül ayı itibarıyla son on iki aylık işsizlik oranı ortalama yüzde %10.3'e geriledi.¹⁶⁷ Dolaylı vergi oranlarındaki artışlar ve hızlı ekonomik büyüme ile vergi gelirlerindeki artış 2009 yılında 52 milyar lirayı aşan bütçe açığını düşürdü. Vergi alacaklarının yeniden yapılandırılmasıyla elde edilen gelirlerle kasım ayı itibarıyla bu yıl denk bütçeye ulaşıldı. Ama, faiz dışı harcamalardaki artış ortalama enflasyonun üzerinde artmaya devam ediyor.¹⁶⁸ Türkiye ekonomisi 2011 yılında başkalarına parmak ısırtacak derecede hızla büyürken, ileriye dönük riskler hem arttı hem de çeşitlendi. Avrupa'daki borç krizinin hemen geçmeyeceği, hatta daha da derinleşebileceği göz önüne alınırsa, Türkiye ekonomisi için 2012 yılı derinleşen ve çeşitlenen risklerin gölgesinde geçecek gibi görünüyor. Yeni yılda yalnızca yüksek cari işlemler açığı ile değil, aynı zamanda yüksek enflasyon, eriyen döviz rezervleri ve ekonomik büyümenin düşmesi gibi sorunlarla yüzyüze gelebilirler.

¹⁶⁶Urazova, Elena; **Modern Türkiye'nin ekonomik gelişimi**, (Современная Турция, экономического развития), Yaşinevi Peçat, Moskova, 2009. s.70

¹⁶⁷Urazova, Elena; **Modern Türkiye'nin ekonomik gelişimi**, (Современная Турция, экономического развития), Yaşinevi Peçat, Moskova, 2009. s.75

¹⁶⁸Urazova, Elena; **Modern Türkiye'nin ekonomik gelişimi**, (Современная Турция, экономического развития), Yaşinevi Peçat, Moskova, 2009. s.77

2.3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DIŞ POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ

Türkiye için Müslüman bir ülke olmasının yanı sıra, dünya için hem Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen tarihi bir öneme sahiptir, hem de serbest pazar ekonomisini benimsemiş demokratik bir ülke olmak gibi kendisini onlardan farklı kılan bir takım özelliklere sahiptir. Ancak Türkiye, gerek Eylül 2011'de Mısır'daki halk ayaklanmalarının yanında olduğunu belirterek gerekse de Ortadoğu'da Batı tarafından kurulmaya çalışılan yeni düzenin destekleyicisi olduğunu ortaya koyarak Arap dünyasına göre hangi tarafta olduğunu açık bir şekilde kamuoyuna duyurmuştur.¹⁶⁹ Tüm bunların yanında Türkiye'nin uluslararası sistemde önceliklerinin demokrasiden ve özgürlükten yana olduğunu belirterek NATO kuvvetlerinin Libya müdahalesine onay vermesi ve son olarak Suriye'deki Esad yönetimine karşı tutumları Arap dünyasını memnun etmemiştir. Türkiye'nin dış politikasının¹⁷⁰ Şam'da liderleri için toplanan Suriye halkının Türkiye aleyhindeki söylemleri Türkiye'nin sergilediği yumuşak güç eksenlerinin değişime uğradığı izlenimini yaratmıştır. Ancak bu konuyu irdelerken Türkiye'nin de diğerleri gibi Arap Baharının beklenmedik çıkışına hazırlıksız yakalandığı, Suriye'de kanın durmadığı gibi NATO'nun da buraya hiçbir müdahalede bulunmayacağı Türkiye'yi baskı altına almış ve bir takım beklenmedik söylemlerde bulunmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan Türkiye'nin daha önce Uranyum zenginleştirme çabalarında açıkça desteklemiş olduğu İran ile ilişkilerinde birtakım değişimler gözlenmektedir. Türkiye'nin Suriye Devlet Başkanı Esad'a karşı tutumu sadece Türkiye-Suriye ilişkilerini değil Türkiye-İran ilişkilerini de derinden etkilemiştir.¹⁷¹ Türkiye'nin Suriye'deki halk ayaklanmasına destek vermesi, NATO'nun füze kalkanı projesinde Türkiye'nin de yer alması ve Türk topraklarının kullanılması ve BM Güvenlik Konseyi kararlarınca yaşanan benzin ticareti krizi gibi olaylar Türkiye-İran ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır.¹⁷² Öte yandan Türkiye'nin güneyinde Kıbrıs Rum Kesimi ve

¹⁶⁹Çetin, Hanife; "Dış politika" Turksam (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/yazdir2563.html>

¹⁷⁰Çetin, Hanife; "Dış politika" Turksam (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/yazdir2563.html>

¹⁷¹Çakmak, Haydar; **Türk Dış Politikası(1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012.s.s.1107-1109.

¹⁷²Çetin, Hanife; "Dış politika" Turksam (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/yazdir2563.html>

İsrail'in gaz rezervi bulmalarıyla sular ısınmaya başlamışken bu rezervden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için Türkiye'ye ihtiyaç duyacakları gibi yeni gelişmeler İsrail ile İsrail Mavi Marmara olayı neticesinde henüz özür bile dilememiştir- ilişkilerin hem Türk basınında hem de dünya basınında yine önemli bir yer tutacağını ispatlar niteliktedir.¹⁷³Dahası, Türkiye'nin 2010 yılında Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurmak ve Ermenistan sınırını açmak adına düzenlenmiş protokollerin şimdilik başka bir bahada tekrar gündeme getirilmek üzere rafa kaldırılmış olduğu gözlemlenmektedir. Her yılın genellikle Nisan aylarında Türkiye gündemine oturan sözde Ermeni meselesi bu yıl gündemi erkenden ve de uzun bir müddet meşgul edeceğe benziyor.¹⁷⁴ Fransa Ulusal Meclisi tarafından Ermenistan'ın sözde Ermeni soykırım iddiası dahil Fransa'nın tanıdığı soykırımları inkar edenlere cezai yaptırım uygulamayı öngören yasa tasarısının kabul edilmesi, Türkiye'yi yakın gelecekte Ermeni meselesi üzerinde yeni adımlar atmaya yöneltecektir. Arap ülkelerinin hareketliliğin Türkiye'nin önemini arttırdığı düşünülürken, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde yeni bir faslın açılmamış olması ve yapılan kamuoyu yoklamalarında Avrupa Birliği'ne güvensizlik oranının hızla artması bu görüşü Türkiye açısından destekler niteliktedir. Türk limanlarının Kıbrıs Rum kesiminin gemilerinin kullanımına açılana kadar ki bu pek mümkün görünmüyor yeni bir faslın açılmayacağı göz önüne alınırsa Türkiye'ye açık kapı bırakmayanAvrupa Birliği'ne güven konusunun irdelenmesi gerekliliğinin haklılığı ortaya çıkmaktadır.

Bu sebeple, Türkiye'de Avrupa Birliği üyeliğine genellikle kimin kime ihtiyacı var, kim kime lazım iken, önümüzdeki yıllarda bu tartışmanın biraz daha güven bağlamında yapılacağını, "kimin kimi isteyip istemediği"¹⁷⁵ konuları üzerinde durulacağını ön görmek yerinde olacaktır.Bu noktadan yola çıkarak, Türkiye'nin uyguladığı dış politikayla aktif ve güçlü bir devlet imajı yaratmakta kararlı olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Türkiye, geçtiğimiz yıl her ne kadar Kıbrıs, İran, Irak, Suriye ve Ermenistan gibi komşularıyla olan

¹⁷³Çakmak, Haydar; **Türk Dış Politika (1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012.s.s.1107.

¹⁷⁴Çakmak, Haydar; **Türk Dış Politika (1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012.s.s.1113-1116.

¹⁷⁵Çetin, Hanife;"**Dış politika**"Turksam (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/yazdir2563.html>

ilişkilerinde bazı pürüzler yaşasa da uyguladığı aktif politikalar ile tüm dünyaya bölgesinde ve dünyada önemli bir aktör olduğunu ispat etmektedir. Tüm bunların yanında içinde bulunduğumuz dönem dışarıda olduğu gibi içeride de kırılma eğilimini korurken Türkiye Cumhuriyeti Devleti uluslararası sistemde aynı anda farklı rollerde aktif bir dış politika sergilemeye devam etmektedir. Aynı anda Irak sınırında PKK ile mücadeleye devam ederken başta Avrupa Birliği olmak üzere dünyaya dış politikada güçlü ve bölgedeki ülkelerin ve burada aktif olmaya çalışan (özellikle Avrupa ve ABD gibi) güçlerin ihtiyaç duydukları ve duyacakları önemli bir aktör olduğunun mesajını vermektedir.¹⁷⁶ Batı'nın ve Arap Dünyası'nın Türkiye'yi birbirinden tamamıyla farklı Türkiye'nin kendilerine sırt döndüğü şeklinde yorumlamaları, Türkiye'nin tarihi değerlerini ön plana çıkarmış olan komşularla sıfır sorumlu dış politikasının dışarıdan, içeriden olduğundan biraz daha farklı yorumlandığını ispat etmektedir.

Türk Cumhuriyeti'nin Atatürk ilkeleri ışığında kurulduğu günden beri "Yurtta Barış, Dünyada Barış",¹⁷⁷ barışçıl, gerçekçi ve uygun politika alır. Türkiye'nin amacı, özellikle bölgesel ve uluslararası barış, istikrar, güvenlik ve refaha katkıda bulunmak komşuları, uluslararası işbirliği, barışçıl yollarla farklılıkları çözümlülüğü ile, bütün ülkelerle dostane ve uyumlu ilişkiler geliştirmektir. Türk Cumhuriyeti'nin Atatürk ilkeleri ışığında kurulduğu günden beri "Yurtta Barış, Dünyada Barış",¹⁷⁸ barışçıl, gerçekçi ve uygun politika alır. Türkiye'nin amacı, özellikle bölgesel ve uluslararası barış, istikrar, güvenlik ve refaha katkıda bulunmak komşuları, uluslararası işbirliği, barışçıl yollarla farklılıkları çözümlülüğü ile, bütün ülkelerle dostane ve uyumlu ilişkiler geliştirmektir. 1990'ların başlarında hızla gelişen küresel siyasi değişim, dünyada kalıcı barış için umut canlandırdı, ama aynı zamanda gelecekte nedeniyle bazı belirsizliğe neden olmaktadır. Küresel ortamda Türkiye ve takip dünyada barışın kurulması ve korunması için, istikrar ve refahı

¹⁷⁶Çakmak, Haydar; **Türk Dış Politikası (1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012.s.s.1088-1089.

¹⁷⁷Yunus, Seba "**Türkiye Dış Politikası**"(Erişim)"<http://www.yenimakale.com/turk-dis-politikasinin-dunu-bugunu.html>.

¹⁷⁸Çakmak, Haydar; **Türk Dış Politikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.157

doğrultusunda, çok taraflı dış politika hedefi, özellikle çevresinde. Bu bağlamda, etkin, uluslararası barış ve istikrarı korumak için tasarlanmış olan NATO ittifakının çabalarını katkıda komşularıyla ilişkilerini güçlendirmeye devam sıkıca AB üyeliğine göre gitmeye devam ediyor, üçüncü ülkeler arasındaki sorunları çözmek için yardımcı olur ve daha güçlü bir profil oluşturur olan etkisi giderek yeni uzantıları ile dış politikasında büyüyor.

Ulusal Program:AB'nin Türkiye için hazırladığı Katılım Ortaklığı ğı Belgesi'nin içerdiği koşulları yerine getirmek, AB müktesebatına ve AB'ye uyumu sağlayacak Türkiye'nin AB'nin gereklerini yerine getirmek için üstleneceği mevzuat uyumu, yapısal değişikliklerin nasıl ve ne zaman gerçekleştirilebileceğini belirttiği, yükümlendiği ulusal bir belgedir. Hukuki anlamda Türkiye'nin tek taraflı olarak AB'ye irade beyanı niteliğini tanımaktadır Ulusal Program 19 Mart 2001'de Bakanlar kurulunda kabul edilmiş, 24 Mart 2001 'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Ulusal program KOBla uyumlu olmak zorunluluğu olmasa da büyük bir oranda uyuşmakta ve beklentilere yanıt vermektedir. Bunun nedeni de Türkiye'nin deKOB'un etkisinin büyük olacağını bildiği için Ulusal Programı hazırlarken KOB'u temel olarak almasıdır. Ulusal Program tam üyelik yolunda belirleyici unsurlardan; ekonomik kriterler, üyelik yükümlülüklerim üstlenebilme yeteneği, müktesebatın uygulanmasına yönelik idari kapasite, reformların milli değerlendirilmesi gibi başlıkları içermektedir. Bu altı başlığı üç ana başlıkta toplamak mümkündür:¹⁷⁹

A:Politik ölçütler Bölümü:Demokratikleşme, ana dillerle eğitim gürlükler, insan hakları, düşünce özgürlüğü, MGK, askerlerin etkininazılması, Kıbrıs, Ege sorunları vb. konuların AB kriterlerine uyumlaştırılması

B:Ekonomik Ölçütler:Türkiye'nin ekonomik politikalarını ve ekonomik alanda AB'ye verdiği taahhütleri içermektedir, özelleştirme, KİTler, sübvansiyonlar, tarım politikası ve tarım nüfusunun azaltılması, sanayi politikası bölgesel politikalar, vergiler, enflasyonla mücadele vb.

¹⁷⁹Çakmak, Haydar; **Türk dış politikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.982-983

C:Mevzuat Uyumu Bölümü:Türkiye'nin AB müktesebatına uyumu için alacağı tedbirler ve düzenlemeleri içermektedir. Yasal ve idari düzenlemelerdir. Türkiye 2005 yılına kadar yaptığı taahhüdünde 94 yasanın değiştirilmesi(16 anayasa değişikliği), 89 yeni yasanın çıkarılması, idari yapıda 4000 değişikliğin yapılması gibi büyük çapta değişiklikleri öngörmektedir. Ulusal programın hazırlanması sırasında Türkiye'de büyük tartışmalar yaşanmıştır.Özellikle Türkiye'deki yerel dillerin öğretilmesi ve bu dillerde yayınların (Radyo, TV) yapılması, Ege ve Kıbrıs konularında kamuoyunda Emli tartışmalar çıkmıştır. Ancak yapılan taahhütler bilindiği gibi yerine getirilmiştir.¹⁸⁰

Barış ve istikrarı sağlamak için bütün çabalara rağmen, hala tam olarak Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar'da barış sağlanamamıştır. Böylece, aynı zamanda dış politika kavramı kabul Türkiye için ve aynı zamanda bölgesel sorunların ele alınması ihtiyacını bir seçimdir.Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney, fakat Avrasya'nın kalbinde coğrafi konumu nedeniyle arasındaki uzlaşma çabalarını desteklemek için uluslararası toplumun aktif ve sorumlu bir üyesi olarak Türkiye, tarihi ve kültürel bağları etkileşim ve kültürler arası diyalogun gelişmesine önemli bir katkı yapacaktır.

Türkiye dış politikasının çok boyutlu niteliğine göre fonksiyonları ve coğrafi alanın çeşitli kapak birçok uluslararası ve bölgesel örgütlerle kurumsal ilişkiler, kurulan. Birlikte AB üyelik süreciyle birlikte, Türkiye, Birleşmiş Milletler Birleşmiş Milletler Avrupa Konseyi, Kuzey Atlantik antlaşması NATO Avrupa Güvenlik ve İşbirliği AGİT, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma OECD Organizasyon Teşkilatı gibi çeşitli kuruluşların bir üyesidir Dünya Ticaret Örgütü DTÖ Ekonomik İşbirliği, D-8, Asya İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı için Karadeniz Ekonomik İşbirliği KEİ İslam Konferansı Örgütü İKÖ Organizasyonumuz ve Barselona Süreci girişimi yer almaktadır:Akdeniz için Birlik katılmaktadır.¹⁸¹

¹⁸⁰Çakmak, Haydar; **Türk Dış Politikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.982-983

¹⁸¹Ahmet, Davutoğlu; **Stratejik derinlik**, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Yayınevi Küre, İstanbul 2001.s.s.281-282.

Aktif Amerikan Devletleri Örgütü faaliyetleri daimi gözlemci statüsü ile ilgili olduğu, Karayip Devletleri Birliği ve 2007 yılında Afrika Birliği, 2008 yılında Arap Devletleri Ligi ile Türk-Arap İşbirliği Forumu kurulmasını öngören bir çerçeve anlaşması imzaladı Türkiye, kurumsal çerçeve taşıdığı Körfez Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi ile stratejik diyalog kuruldu.¹⁸²Türk dış politikasının temel amacı, gerek Türkiye de, gerek bölgesinde, barış ve refah üzerine kurulu, istikrarlı, işbirliğine dayalı ve beşeri kalkınmayı sağlayacak bir ortamın yaratılmasını sağlamaktır. Türk dış politikası geleneksel olarak, ülke güvenliğinin sağlanmasını, ülke çıkarlarını koruma, kalkınma ve refah için gerekli dış kaynakları kullanmayı, dostluklar ve müttefikler edinmeyi, Türkiye in çağdaş ve modern bir ülke olabilmesi için gerekli dış bağlantıları sağlamayı, muasır medeniyetler seviyesini hedef edinmiş ve başta komşuları olmak üzere, tüm ülkelerle iyi ilişkiler ve iş birliğinin tesisi, uluslararası ilişkileri, istikrarı ve güvenliği ve refaha katkıda bulunmak amacıyla ilişkilerini bu düzlemde belirlemiştir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllardan itibaren Türkiye hem iç de hem de dış ilişkilerde sıkıntı yaşamış ve bunu fırsat bilen çeşitli güçler Türk devletini güç durumda bırakmak için ellerinden gelen çabayı göstermişlerdir. Atatürk özellikle dış ülkelerin Türkiye in iç sorunu olan konulara müdahilolmasının önlemini almak için hem de Türkiye in iç işlerine karıştırmamak için 1932 yılında milletler cemiyetinin teklifi üzerine milletler cemiyetine katılmıştır.¹⁸³Atatürk dönemi dış politikasında milletler cemiyetine katılma cumhuriyet için bir milat oluşturmuş ve Türkiye cumhuriyetini hem uluslararası alanda saygınlık kazanması sağlanmış hem de boğazlar sorunu gibi önemli sorunların çözümü noktasını milletler cemiyetinden menfi yönde yararlanılmıştır.Türk dış politikasında önemli bir sorun da balkanlarda olan kaos olmuştur. Balkanlarda olan karışıklıklar ve balkanlara ilgi duyan Avrupa bu kaos dan yararlanmak adına elinden geleni yapacak ve Türkiye bu durumdan rahatsızlık duyacaktır.Türkiye dış politikada bu antlaşmayla birlikte dünya barışına katkısını uluslar arası ve dünya devletlerine göstermiştir.Türk dış politikası 1.

¹⁸²Çakmak, Haydar; **Türk Dış Poitikası (1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012.s.s.1170-1171.

¹⁸³Çakmak, Haydar; **Türk Dış Poitikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.242-243

Dünya Savaşından sonra 1930 a kadar olan süre içinde sorunların kendi imkan ve olanakları ile çözme yoluna giderken 1930 dan sonra Türkiye politika geliştirmiş ve Avrupa ile ilişkiler kurulmuştur.¹⁸⁴ 1930 yıllarına gelindiğinde dünya buhran içerisine girmiş ve özellikle Avrupa da buhranlar dünyanın seyrini değiştirmiştir. Bu dönemden itibaren her ülke kendi çıkarları doğrultusunda politika izlemiştir. Türkiye de bu dönemde özellikle komşularıyla olan ilişkilerini bozmamaya çalışmış ve her fırsatta dünya barışına nasıl katkıda bulunabilirim diye politika geliştirme yoluna gitmiştir.3 Eylül 1939 da İngiltere ve Fransa ın Polonya yı işgali ile birlikte 2. Dünya savaşı başlamış oldu.

Bu döneme kadar Türk dış politikasının önceliği olan güvenlik ve komşuları ile iyi ilişki politikası artık tehdit altındaydı.Türkiye bu dönemde Sovyetlerin, Almanya'nın ve Avrupa'nın baskısı altına girmiş ve bu yapı içerisinde kendisine en iyi pozisyonu almak için dış politika üretmiştir.Türkiye in bu döneme de politikası:Ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacı ile savaşın dışında kalmak ve büyük devletler arasında denge unsuru olma politikasını yürüterek saldırıdan korunmak olarak düşünülmüştü.¹⁸⁵

İsmet İnönü bu politikayı kendi üzerine almış ve bu politikanın gereklerini yerine getirmek için çalışmalara devlet düzeyinde başlanmıştır. İkinci dünya savaşı ve sonrasında Türk dış politikası tarafsızlık politikasını pek fazla taviz vermeden koruyabilmiş ve en az zararla çıkmıştır. Burada Türkiye ye yapılan baskılar ve bu baskılar sonucu ortaya çıkan olumsuz durumlar mevcuttur ancak 2. dünya savaşı başlamadan hedeflenen tarafsızlık ilkesi pek zarar görmeden Türkiye bu savaştan çıkmıştır. Ancak ikinci dünya savaşında yer alan Avrupa, Almanya ve Rusya gibi savaşın asıl aktörleri arasındaki güç mücadelesi devam etmekteydi. Özellikle Avrupa nın Sovyetleri bir tehdit unsuru olarak algılaması ve çeşitli antlaşmalar yaparak Sovyet lere karşı kurulan birliktelikler yeterli

¹⁸⁴Çakmak, Haydar; **Türk Dış Poitikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.149-154.

¹⁸⁵Çakmak, Haydar; **Türk Dış Poitikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.268-273.

görünmüyordu. ABD in Avrupa nın yanında yer alması Sovyet lere karşı olan bu birlikteliği güçlendirmiş ve Sovyetlerin denginde bir güç oluşturulmuştur. 12 ülkenin içinde bulunduğu Kuzey Atlantik paktı kuruldu (NATO). Türkiye NATO un kurulması ile birlikte zaman kaybetmeden NATO ya girmek istemiş ancak Avrupalı devletler bu isteğe şiddetle karşı çıkmıştır. Fakat İngiltere Ortadoğu da ki çıkarlarını koruyabilmek adına Türkiye in NATO ya girmesine sıcak bakmıştır.¹⁸⁶

Bu dönemde dünyada KORE savaşı başlamış ve Türkiye bunu fırsat bilerek meclisin onayı olmaksızın KORE ye asker göndermiştir. Bu dönemde Türkiye iç siyasetinde değişiklik olmuş CHP iktidarı kaybetmiş ve demokrat parti (DP) iktidar olmuştu. DP de siyasetini Avrupa yönümlü izlemiş ve NATO ya girmek için büyük çaba sarfetmiştir. Türkiye in KORE ye asker göndermesi ABD in dikkatini çekmiş ve Türkiye in NATO ya girmesinin zaruri olduğunu belirtmiştir. Bu gelişmelerin ardından Türkiye ve Yunanistan 15-20 eylül arasında NATO ya kabul edilmiştir.¹⁸⁷

Türkiye in NATO ya girmesinde ki etmenler:Türkiye in yüzünün batıya dönük olması, jeopolitik, jeostratejik, KORE başarısı, batılı ülkeler ile birlikte hareket etmesi, kara ordusunun güçlü olması gibi etmenler Türkiye in NATO ya kabul edilmesinde etkili olmuştur.Türkiye NATO ya girdikten sonra tarafsızlık politikası terk edilmiş ve özellikle ABD in çıkarları doğrultusunda hareket edilmiştir. Çünkü NATO un çıkarları ABD in çıkarları anlamına gelmekteydi.Bu dönemde siyasi iktidar ve buna bağlı olarak da Türk dış politikası NATO un çıkarlarını ülkenin çıkarları doğrultusunda bir politika izlemiş ve Türkiye dış politikada yönünü batıya doğru çevirmiştir.Türkiye in bu tavrı ABD ve AVRUPA ın dikkatini çekmiş ve Türkiye ye karşı muhabbet beslemelerine neden olmuştur. Türkiye 1950 den itibaren politikalarında önemli bir değişiklik gözlenmemektedir. 1960 İhtilali ve sonrası Türkiye de dış politika NATO eksenine devam etmiş ve 1970 yılların başlarında üçüncü dünya

¹⁸⁶Çakmak, Haydar; **Türk dış politikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.s.503-506.

¹⁸⁷Çakmak, Haydar; **Uluslararası krizler ve Türk silahlı kuvvetleri**, Platin Yayınevi, Baskı 1, Ankara, 2004.s.s.245-246.

lkelerinin çıkmasına rağmen bu politikadan taviz verilmemiştir.¹⁸⁸ 1991 de Sovyetler birliğinin dağılması, uluslar arası sistemde köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.Sovyetlerin yıkılması ile birlikte iki kutuplu dünya sona ermiştir. Bunun ile birlikte dünyada yeni bir düzen hakim olmuştur. ABD globalleşme ve küreselleşme olarak da adlandırılan yeni bir sistem hayata geçirmiştir. bu sistemde ABD süper güç olarak kendini tanımlayacaktır.Bunun yanında iki kutuplu sistemden yeni dünya düzenine geçişte ülkeler de kendi dış politikalarını gözden geçirecekler ve yeni dünya düzeninde kendilerine yer açmak için ellerinden geleni yapacaklardı. Bu süreçte ne çıkan politika bölgeselleşme ve buna bağlı olara bölgesel gler ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹ özellikle Japonya, Avrupa birliği, Almanya, Çin, Hindistan ve son zamanlarda Türkiye gibi ülkeler bölgesel güç haline gelmişlerdir.Dünya iki kutuplu sistemden süper güç ve buna bağlı olarak da bölgesel g stratejilerine geçiş de Türkiye bu yapı içinde yer almış ve bölgesinde söz sahibi olmuştur.Türk dış politikası Sovyetlerin yıkılması ile birlikte önemli avantajlar sağlamış ancak bunu istediği gibi kullanamamıştır. Sovyetlerin dağılması ve dağılmanın sonucu olarak Türk toplulukları bağımsızlığını ilan etmiş ve Türkiye de hemen bağımsızlıklarını kabul etmiştir.Türk toplulukların bağımsızlığını ilan etmesi ve Türkiye in de buna kayıtsız kalmaması Türk dış politikasında önemli bir koridor amasına neden olmuştur. Ancak gelişen ve değişen dengeler Türki cumhuriyetleri her geçen gün Türkiye ye yaklaştırmakta ve gelinen son noktada da ilişkilerin olması gereken yere gelmesi için çalışmalar devam etmektedir.Türkiye artık bölgesinde yeni bir güç olması hasebiyle bölgesinde ve uluslar arası arenada daha aktif ve sözünü geire bilen ülke haline gelmiştir.

Ak parti dönemi dış politika mevcudu koruma ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma (batılaşma) olarak tanımlayabiliriz. Çift kutuplu dünya sisteminin değişmesiyle birlikte dünya ve Türkiye de öncelikler değişmiş olmakla birlikte g ve ekonomi dış politikaya etkileyen başlıca argümanlar olmuştur.Türk dış politikasında değişim Turgut ÖZAL ile birlikte değişime

¹⁸⁸akmak, Haydar; **Türk dış poitikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.s.507.

¹⁸⁹akmak, Haydar; **Türk dış poitikası (1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012.s.s.1154-105.

uğramıştır.Turgut ÖZAL Türkiye sinde bu değişim çok boyutlu dış politika olarak göze çarpmaktadır.Bu dönemde Türkiye büyük güçlerin dengeci siyasetinden çıkarak, Batı, Avrasya ve Ortadoğu bölgeleri arasında dengeci rol almıştır.AK parti, Turgut Özal ın komşularıyla daha iyi ilişki ve etrafında olup bitenlere kayıtsız kalmamak şartıyla müdahil olmak ve bölgesel güç olma çabalarını daha sıkı savunmuş ve bunun gereklerini yerine getirmiştir.¹⁹⁰Türk dış politikasında parti dış siyasette komşuları ile daha sıkı ilişkiler içerisine girmiş, tehdit olarak gördüğü komşularını stratejik ortaklık çerçevesinde ele alarak masaya oturulmuş ve sorunla diplomatik yöntemlerle çözülmeye çalışılmış, İslam ülkeleri ile yakın ilişkiler kurulmuş, Türki cumhuriyetlere bu dönemde daha fazla değer verilmiş, Ortadoğu ve İslam ülkelerinin liderliğini yapma olanağı Türkiye in eline geçmiş, Kıbrıs sorunun da müzakere yolu denenmiş, İran konusuna müdahil olmuş, komşuları ile sıfır problem stratejisi benimsenmiş, Yunanistan ile ilişkiler belli düzeye çekilmiş ve ebedi düşman kavramı Yunanistan ile kaldırışmış, Rusya ile iyi ve düzeyli ilişkiler geliştirilme yoluna gidilmiş, AB ile ilişkiler geliştirilmiş ve müzakere yolu açılmış, bunları böyle sıralamaya devam edebiliriz.Bu dönemi dış politika özellikle Ahmet Davutoğlu ve ekibinin Uluslararası politikayı iyi bilmesi ve izlemesi neticesinde Türkiye in çıkarlarına uygun politikalar üretmelerinde etkin rolü olmuştur.AK parti dış politikada daha fazla bürokrasi, daha fazla ilişki, daha fazla müzakere, daha fazla ortak değerleri ortaya çıkarma ve daha fazla kendini ifade etme olarak özetleyebileceğimiz argümanlar üzerinde durmuştur.AK parti dış politikasında sadece AB bağlı bir dış politika üretmemiştir. Parti dönemi Türk dış politikası Avrasya ile, Ortadoğu ile, Kafkaslar ile ve arta Asya ile iyi ve düzeyli ilişkiler kurarak Türkiye nin prestiji artmış ve AB sürecindeki Türkiye nin elini güçlendirmiştir.¹⁹¹AK parti dönemi dış politikalarda önemli değişim ve gelişmeler olmuş ancak Türkiye nin kayıp yılları olarak dikkate aldığımız ve askeri darbelerin olduğu yıllar Türkiye in için zaman ve enerji kaybı olarak

¹⁹⁰Yunus, Seba “**Türkiye dış politikası**”(Erişim)”<http://www.yenimakale.com/turk-dis-politikasinin-dunu-bugunu.html>.

¹⁹¹Çakmak, Haydar; **Türk dış poitikası (1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012s.s.1095.

değerlendirildiğinde Türkiye hala yolun başında olarak gözükmektedir. ancak Türkiye büyük bir güç olduğunun farkına barmış ve Türkiye artık bu gücün farkındalığı ile hareket etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN TÜRKİYE VE ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE KURDUĞU İŞBİRLİĞİNİN ANA HATLARI

3.1. TACİK TÜRK DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNİN KURULMASI

Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler geleneksel olarak samimi ve dostluk içeren ilişkilerdir. Uluslararası etkinliklerin, çeşitli bölgelerde siyasi durumun değerlendirilmesi açısından iki ülke arasında kavramsal yaklaşımlar hemen hemen aynıdır. XXI. yüzyılın sorunları ve tehditleri uluslararası terörizm, aşırıcılık, uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele üzerine yapılması gereken önlemler hakkında tarafların görüşleri benzerdir.¹⁹² Bu ve diğer alanlarda etkin işbirliği kurmak için iyi bir temel vardır. İki ülke arasında düzenli siyasi temaslar kuruldu, devlet ve hükümet başkanlarının, parlamento heyetlerinin karşılıklı tekrarlanan ziyaretleri yapıldı. Tacikistan ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler 29 Ocak 1992'de Tacikistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını Türk Cumhuriyeti'nin resmi şekilde tanınması tarihinde kurulmuştur.¹⁹³ Ülkeler arasında ilişkilerin kurulmasında diplomatik konsoloslukların rolü önemlidir, bu bağlamda 22 Mart 1992'de Tacikistan'da Türkiye'nin Büyükelçiliği açıldı, bu eylem iki taraf arasında ilişkilerin daha etkin şekilde kurulmasına kolaylıklar sağlamıştır.¹⁹⁴ Bilinen sorunlardan dolayı, yanı Tacikistan'da devam eden savaş nedeniyle Türkiye'de Tacikistan'ın Büyükelçilik temsilciliği daha sonraki tarihte 4 Aralık 1995'de açılmıştır. Ama her şeye rağmen iki ülke arasındaki dostluk bağları

¹⁹² Asadullaev, İskandar; **Siyaset, Terör, genişleme: 11 Eylül sonrası benzerlik ve kabul edilebilirlik ölçüsü ve yenilik.** (После 11 сентября политика, терроризм, экспансия подобия и допустимая мера новации), Yayınevi Akademik Bilimi, Duşanbe, 2002.s.59.

¹⁹³ Arşiv Basın Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği belge № 3. Ankara. Mart. 1992.

¹⁹⁴ Nazarov, Talbak; **Dış poitika sisteminde uluslar arası işbirliğifaktörü.** (Международное Сотрудничество системе факторов во внешней политики), Yayınevi Dikta, Minsk, 2002. s.79

Ocak 1992 tarihinden diplomatik işbirliğinin başlatılmasından itibaren aktif şekilde kurulmuştur.¹⁹⁵

İki tarafın kurduğu siyasi ve ekonomik ilişkileri analiz edersek, bu ilişkilerin kurulması, gelişmesi için iki taraflı müzakerelerin gerçekleşmesi, diplomatik ziyaretlerin gerçekleşmesi, hükümetler düzeyinde resmi toplantılar düzenlemesiyle sağlanmıştır. 1992'den 2006'a kadar Tacikistan cumhurbaşkanı Emomali Rakhmonov'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı ile 13 adet görüşmesi yapılmış. Bu görüşmeler arasında, elbette, resmi ziyaretlerin önemi büyüktür. Türkiye'nin eski cumhurbaşkanı Demirel'in Tacikistan'a ilk resmi ziyareti Eylül 1995'te gerçekleşti, ondan sonra, Mayıs 1996'da Tacikistan cumhurbaşkanı Rakhmonov karşılıklı ziyaret ile Türkiye'ye gitti.¹⁹⁶

Kasım 2001'de Türkiye cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Tacikistan'a resmi ziyaretle geldi. Türk Tacik ilişkilerinin önemli bir etkeni olarak Tacikistan'ın cumhurbaşkanı Emomali Rakhmonov'ın Türkiye'ye 19-22 Ocak 2006'da yaptığı ziyaretin rolü büyüktür. İki ülkenin cumhurbaşkanları Emomali Rakhmon ve Nejdet Sezer'in yaptığı görüşmelerde Türk Tacik ilişkilerinin önemi, bölgesel ve uluslararası kurumlarla kurulan işbirliği hakkında konular gündeme getirilmişti.¹⁹⁷ Tacikistan cumhurbaşkanı Rakhmon bu ziyaretin önemini vurguladığını ve dostluklu ilişkilerin daha da gelişmesi, karşılıklı işbirliğin daha da faydalı olabileceğini umut ettiğini belirtmişti. Türkiye Tacikistan'daki sosyo ekonomik durumu değerlendirip, yatırım için sağlanan kolaylıkları vurgulayıp, Tacikistan'ın hidroelektrik ve ulaşım sektöründe yapacağı projelerin sadece Türkiye için değil bölgede yerleşen bütün ülkeler için de önemli bir çalışma olduğunu belirtti.¹⁹⁸ Müzakerelerin ardından taraflar 6 tane ikili anlaşma, onların arasında bir siyasi deklarasyon, turizm, standardizasyon Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi ve koordinasyonu için Koordinasyon Ajansı (TİKA) ile ve uzun vadeli ticari ve

¹⁹⁵Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 7. Ankara. Mart. 1996.

¹⁹⁶Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 3. Ankara. Mart. 1992.

¹⁹⁷Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart. 2006.

¹⁹⁸Rakhmatullayev, Erkin; **Tacikistan ve uluslar arası kuruluşlar: Gerçekler ve beklentiler**, (Таджикистан и международные организации: реалии и перспективы), Duşanbe, Matbuot, 2007. s.149.

ekonomik bir işbirliği programı da dahil olmak üzere anlaşmalar imzalandı.¹⁹⁹ Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına duydukları memnuniyeti dile getirerek, iki taraf da mevcut olanaklarını geliştirmek ve onların daha iyi kullanılması için gerekli tedbirleri almayakarşılıklı yararlı işbirliği kurmaya hazır olduklarını belirttiler. İkili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, tarafların tam katılımının önemine dikkat çekilerek, küresel ekonomik eğilimler konusuna göre taraflar uzun vadeli stratejik ikili ekonomik ilişkilerin kurulmasında anlaşıldılar.

Belirtilen strateji kapsamında taraflar iki ülke arasında "İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması" ve "Uzun Vadeli Ekonomik, Ticari İşbirliği için Endüstriyel Programı"²⁰⁰ imzalayıp işbirliğinin oluşturulmasında ilk adımları atmış oldular.19 Ocak 2006'da Tacikistan cumhurbaşkanı Türkiye Parlamentosu'nun Başkanı Bülent, Arınç ile görüştü, toplantı esnasında iki parlamentolar arası ilişkilerin kurulması, parlamentonun yasal deneyimi ve bilgi alışverişinde bulunması, Tacik Türk ilişkilerini sağlayan yasal mevzuatın geliştirilmesi hakkında görüşmeler yapıldı.Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Erdoğan ile yapılan toplantıda ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin önemi ve bunların daha da geliştirilmesi için fırsatlar üzerine konuşuldu.²⁰¹ Geniş şekilde sorunlardan bahsedilirken, mesela hidroelektrik, inşaat, bilim, teknoloji, eğitim sektörlerinde taraflar ikili işbirliğinin daha da etkili hale getirilmesi üzerine görüşlerini sundular.

Yeraltı yataklarında bulunan maden kaynaklarının rezervleri, hafif sanayinin gelişme olasılığı, madencilik işlemenin fırsatları ve Tacikistan'da elverişli bir yatırım ortamının bulunması üzerine ortak işletmelerin kurulmasına önem verildi.20 Ocak 2006'da Tacikistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Rakhmonov Türkiye'nin en büyük üniversitelerinden biri olan Gazi Üniversitesi'nde öğretim üyeleri ve öğrenciler ile buluştuğu toplantıda

¹⁹⁹Rakhmatullayev, Erkin; **Tacikistan ve uluslar arası kuruluşlar: Gerçekler ve beklentiler**, (Таджикистан и международные организации: реалии и перспективы), Duşanbe, Matbuot, 2007.153.

²⁰⁰Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart.2006.

²⁰¹Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart.2006.

konuşma yaptı. ²⁰²Tacikler arası çatışmanın çözümü, Tacikistan'da siyasi hayatı demokratikleştirme yolunu izlenmesi, kazanılan deneyim hakkında konuşma yaptı. Bölgesel güvenlik ve istikrarı güçlendirmek, Tacik ve Türk halkı arasında bilimsel ve kültürel ilişkilerin gelişmesindeki katkılarından dolayı, dünyada kültür ve barış ilkelerini propaganda ettiği için Tacikistan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon'a Gazi Üniversitesi Senatosu'nun kararıyla Uluslararası İlişkiler alanının onurlu Profesör Doktor unvanı verildi. ²⁰³

Türkiye'nin Borsalar Birliği Odasında Tacikistan cumhurbaşkanı önde gelen işadamları ile bir araya geldi. Toplantıda Emomali Rakhmon işadamlarına Tacikistan'ın sosyo ekonomik gelişmesi, hidroelektrik sektörünün özellikleri, madencilik ve hafif sanayi, tarım, turizm ve diğer alanlarda yapılacak olan işbirliği olanakları hakkında geniş bilgi verdi. Tacikistan'da Türk şirketlerinin az sayıda (56) faaliyet gösterdiklerini, ortalama bir yıl içinde Türk yatırımların tutarının yalnızca yaklaşık 30 milyon ABD dolarına ulaştığını, aynı zamanda yabancı yatırım ve finans kurumlarının projeleri sayesinde Türk şirketleri Tacikistan'da yılda 100 milyon ABD Doları kadar iş yapmaktadırlar. ²⁰⁴ Toplantı sırasında, Türk girişimcilerin yatırım projeleri ile ilgilendiklerini belirttiler, Türkiye'nin Tacikistan ekonomisine katılımı ile iki ülke arasındaki işbirliğinin daha da gelişeceği ümit edildi. Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon yatırım projelerinin sunumuna katıldı, projeler arasında pamuk işleme ve tekstil üretimi için ortak girişimcilerin kuracağı fabrika, Duşanbe'de inşa edilecek olan otel tesislerinin projeleri sunuldu. İleriye baktığımızda, bu projelerin uygulanması ziyaretin hemen sonrası başlatıldı, 20 Mart 2006'da Duşanbe'de Tacik Türk ortak girişimcilerin inşa edeceği pamuk işletme fabrikasının temeli atıldı. Bu fabrikada yıllık 8000 tona kadar pamuk işlenecek, 4, 5 bin kişiye iş yeri sağlanacak, inşaatın maliyeti ise 73 milyon

²⁰²Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart. 2006.

²⁰³Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart. 2006.

²⁰⁴Sultonov, Şuhrat: "Tacikistan ekonomisi: Durum ve beklentiler" (Экономика Таджикистана: состояние и перспективы развития) Ekonomist, Sayı 6, Moskova 2006, s.67.

ABD Dolarından oluşuyor, bu miktarın 16 milyon ABD Dolar'ını Türk şirketi "BURSEL Holding" verecek. Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de 1 Mart 2006'da tanınmış olan Türk firması "Enka" ve 15 Mart'ta Türk Holdingi olan "Kaynak" şirketleri tarafından 2 tane yüksek sınıflı oteller tesislerinin inşaatına başlandı. Yakın gelecekte bir başka önemli Türk firması olan "Rixos" Duşanbe'nin merkezinde 5 yıldızlı otelin inşaatına başlayacak. Geliştirme aşamasında ortak girişimcilerin katılımıyla alüminyum, değerli metallerin işlenmesi için fabrikalar, "Coca-Cola" içeceğinin üretilmesi için tesisler kurmak için projeler tasarlanacaktır.²⁰⁵

Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rahmonov'un Türkiye'ye ziyareti kapsamında, yapılan müzakereler, iş adamları ile toplantılarda imzalanan sözleşmeler esasında ortak büyük yatırım projelerinin temeli atıldı, tekstil, alüminyum ve değerli metallerin işlenmesi, turizm sektörlerinde yapılacak olan ortak projeler için onay alındı. Modern otellerin inşası ve diğer işlemler Tacik Türk siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesini teşvik ediyor, Tacikistan ekonomisinin çeşitli sektörlerine daha çok Türk yatırımlarını çekmek için zemin hazırlıyor. Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon ziyareti sırasında Türk toplumunun resmi heyet üyeleri, Ankara'da akredite edilen diplomatik üyeler ile Ankara'da Tacikistan'ın Büyükelçiliği için yeni binanın inşaatı için temel attılar.²⁰⁶ Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon konuşmasında iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinin Tacikistan ve Türkiye'nin diplomatik temsilcilerinin katkılarıyla oluştuğunu ve onların iki halk arasındaki dostluğu güçlendirmek için bir bağlantı olarak var olduklarını vurguladı. Yeni büyükelçilik binasının inşa edilmesi işbirliğinin niteliksel olan yeni bir aşamasına, ikili ilişkilerin çok yönlü gelişmesinde önemli bir faktör olacağını belirtti.

Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Suleyman Demirel ile bir araya geldi. Toplantı samimi ve sıcak bir atmosferde gerçekleşti. Tacikistan Cumhurbaşkanı Rakhmonov

²⁰⁵ Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu

http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/2031/Tacikistan_in_Ankara_Buyukelchisi_ile_Toplantı.html

²⁰⁶ Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart. 2006.

ziyareti esnasında Türkiye Cumhurbaşkanı Suleyman Demirel'in ikili ilişkilerin gelişmesinde, iki halk arasında kurulan dostluk bağlarının pekiştirilmesinde katkısı olduğunu vurguladı. Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon'un ziyareti öncesinde 17 Ocak 2006'da Tacikistan Büyükelçiliği tarafından Türkiye'de yayımlanan Emomali Rakhmon'un "Ulusun yeniden doğuşu ve Tacikistan'ın Bağımsızlığı" adlı yeni kitabının sunuş töreni yapıldı.²⁰⁷ Bu törende Ankara'da akredite olan diplomatik heyet, medya mensupları ve halk katıldı. Tacikistan'ın Ekonomi ve Ticaret bakanlığının Başkanı, Tacik Türk devletleri ekonomik örgütünün başkan yardımcısı Hakim Soliyev, Tacikistan'daki Türkiye'nin elçisi Altay Cangizer, Tacik Türk Dostluk Vakfının başkanı Bilkan törenlere katılanlar arasındaydılar.²⁰⁸

İki ülkenin dostane ilişkilerinin kanıtı olarak Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmonov'un büyük başarılarının tanınması nedeniyle 2005'te ona Türkiye'nin Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından Barış Ödülü verildi. İki devlet arasında etkileşimin ve işbirliğinin kapsamlı bir şekilde yürütülmesi için Dışişleri Bakanlıkları arasındaki kurulan diplomatik temasların önemi büyüktür. Karakteristik olarak, diplomatik ilişkilerin kurulmasından beri bu işbirliği doğrudan Dışişleri Bakanları düzeyinde yürütülmektedir. Yani, Tacikistan'a Türkiye Cumhuriyeti tarafından (1 Mart 1992'de) gönderilen ilk hükümetin heyetinin Başkanı olarak Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin atanmıştı, ve sırasıyla Türkiye'de Tacikistan Büyükelçiliği'nin binasını açma töreninde (4 Aralık 1995'te) hükümetin heyetinin başında Tacikistan'ın Dışişleri Bakanı Talbak Nazarov vardı. İki ülke arasındaki ilk belgelerden biri Türkiye ve Tacikistan Dışişleri Bakanlıkları tarafından düzenlenen Danışma hakkında Protokol imzalandı. Bu belge 8 Temmuz 1993'te Türkiye'ye Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı Rakhmonov'un ziyareti esnasında imzalandı.²⁰⁹ Dışişleri Bakanları tarafından yapılan toplantılar, düzenlenen danışma görüşmeleri işbirliğin daha güvenli olmasını ve ikili ilişkilerin daha da genişlemesi için faydalı olmuştur. Bu bağlamda,

²⁰⁷ Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart. 2006.

²⁰⁸ Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4. Ankara. Mart. 2006.

²⁰⁹ Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 8. Ankara. Mart. 1995.

Ankara'da Kasım 2004'te Türkiye Cumhuriyeti ve Tacikistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları tarafından düzenlenen İşbirliği Programı adlı sözleşme imzalandı.²¹⁰ Bu sözleşmeye göre iki tarafın çeşitli alanlarda bilgi alışverişi yapma, eğitim ve beceri geliştirme stajları kapsamında personel kadro değişimi ve yetiştirilmesi, ikili ilişkilerin daha da kapsayıcı faaliyetlerde bulunması için gerek koşullar sağlandı.

İki ülke arasında artan işbirliği parlamentolararası ilişkilerin kurulması ile bağlantılıdır. Şubat 1998'de, Türkiye'nin Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı Hikmet Çetin tarafından yapılan davet üzerine Türkiye'ye Tacikistan'ın Meclisi Oli'nin eski başkanı Safarali Radjabov ziyaret ile geldi. Aralık 2003'te Türkiye'yi Tacikistan'ın Milli Meclisi Oli Başkanı Mahmadsaid Ubaydullayev ziyaret etti. Ekim 2001'de, Tacikistan'a Türk Parlamentosu üyeleri ziyaret ile geldiler, 2002'de Türkiye'ye Tacikistan Cumhuriyeti Meclisi Oli milletvekilleri karşılıklı bir ziyaret ile geldiler.²¹¹ Müzakereler ve oturumlar sonucunda parlamentoların ortak grubu oluşturuldu, o grup parlamentolararası ilişkileri koordine etmek ve işbirliğini daha da genişletmeyi hedeflemektedir. Türkiye Başbakanı Recep Erdoğan Ekim 2003'te Tacikistan'a ziyaretle geldikten sonra, Recep Erdoğan tekrar Eylül 2004'te Tacikistan'a Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın toplantısına katılmak için gitti. Bu ziyaret esnasında Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon ve Türkiye Başbakanı Erdoğan ile ikili ilişkilerin durumu, daha önce yapılan sözleşmelerin nasıl bir şekilde gerçekleştiği hakkında görüşme yaptılar. 22-24 Kasım'da Ankara'da Hükümetlerarası IV. TacikTürk ekonomik komisyonunun olağan toplantısı düzenlendi, Tacikistan tarafını Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Bakanı Hakim.Soliev temsil etti. 14-16 Haziran 2004'te, Tacikistan Cumhuriyeti heyeti Dışişleri Bakanı I.Yardımcısı Sirodjidin.Aslov'ın katılımıyla İstanbul'da düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Dışişleri Bakanları toplantısına katıldı.²¹² 2004 yılında uluslararası organizasyonlara katılmak, bakanlık ve

²¹⁰ Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 3. Ankara. Mart. 2004.

²¹¹ Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 2. Ankara. Mart. 2003.

²¹² Sultonov, Şuhrat: "Tacikistan ekonomisi: Durum ve beklentiler" (Экономика Таджикистана: состояние и перспективы развития), Ekonomist, Sayı 6, Moskova 2006, s. 75.

kurumların düzenlediği eğitim ve deneyim alışverişinde bulunmak için Türkiye'ye Tacikistan'ın devlet adamları Devlet Gelir ve Vergi Bakanlığının Bakanı Gulyam.Babayev, Tarım İşleri Bakanı Voris.Madaminov, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mamadšo. İlolov, Haberleşme Bakanı Said.Zuvaydov, Sağlık Bakanı Nusratulo, Fayzullaev, Devlet Mülkiyet Komitesi başkanı Şer, Gulov, Devlet Sınır Koruma Başkanı Amirkul.Azimov, Uyuşturucu Kontrolü Komitesinin Bakanı Rustam.Nazarov, Belediye Konutları Dairesinin Başkanı Amir.Azimov, Yazarlar Birliği Başkanı Mehmon.Bakhti ve diğer liderler katıldılar.

Ekim 2005'te, Türkiye'ye bir çalışma ziyareti ile Tacikistan Cumhuriyeti hükümet heyeti, Hükümetler arası Komisyonun Başkanı, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Başkanı Hakim.Soliev, Milli Banka'nın Başkan Yardımcısı, Maliye Bakanının Yardımcısı Şafkat.Sohibov, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının görevlileri geldi. Türk Devlet Bakanı Mehmet. Aydın, EksimBank'ın yönetim kurulu temsilcileri ile toplantı yapıldı, görüşme esnasında ekonomik işbirliğinin gelişmesi içerisinde Türkiye tarafından verilen 14, 1 milyon ABD Doları kredinin hangi alanlarda kullanılacağı hakkındaki sorular tartışıldı, ayrıca Duşanbe'de 21-22 Aralık 2005'te Tacik Türk Hükümetlerarası Komisyon'un V. Toplantısının gerçekleşmesi hakkında karar alındı. Ziyaret sırasında heyet Ankara'daki OSTİM sanayi merkezini ziyaret etti, onun faaliyetleri ile tanıştı. Tacikistan'da yatırım yapmak isteyen tekstil şirketlerinin temsilcileri ile ortak girişimler kurmak hakkında görüşmeler yapıldı. Dünya Bankası tarafından Ankara'da Kasım 2005 yılında Devlet Mülkiyet Komitesi, Başkanı uçağı yanı sıra Cumhuriyet Maliye Bakanlığı temsilcileri ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Tacikistan Sanayi Bakanı Zeid, Saidov Sanayi Bakanları toplantısına katılmak üzere 24-25 Kasım 2005'te İstanbul'a geldi.²¹³

Kasım 2005'te Ankara'da Uluslararası Bank'ın faaliyetleri kapsamında Tacikistan'ın Devlet Mülkiyet Bakanlığının Bakanı Şer, Gulov, Maliye

²¹³Sultonov, Şuhrat:"**Tacikistan ekonomisi:Durum ve beklentiler**"(Экономика Таджикистана:состояние и перспективы развития), Ekonomist, Sayı 6, Moskova 2006, s.77.

Bakanlığı'nın yönetim üyeleri resmi ziyarette bulundular. 24-25 Kasım'da İstanbul'da Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün düzenlediği üye ülkelerin Sanayi Bakanlıkları Başkanları toplantısında Tacikistan'ın Sanayi Bakanı Zeid, Saidov hem katıldı. Ekim 2005'te Ankara'ya Eğitim Bakanı Yardımcısı Karimova ziyaretle geldi, görüşmelerde eğitim alanında yapılan işbirliği, Tacikistan'lı öğrencilerinin Türk Üniversitelerinde aldığı eğitim hakkındaki konular ele alındı.²¹⁴ Nisan-Mayıs 2005'te düzenlenen "İpek Yolu" ortak programı Türk Tacik ilişkileri için büyük bir siyasi rol oynadı. Bu önemli program kapsamında Tacikistan temsilcileri Türkiye Bakanlıklarının ve kurumlarının yöneticileri, Orta Asya ülkelerinin büyükelçileri ile Türk yatırımın ülkeye teşvik edilmesi, ortak girişimci projelerin oluşturulması için görüşmeler yaptılar. Tacikistan Büyükelçiliği tarafından Türk Tacik ilişkilerin tarihi, ulaşılan başarılı sonuçlar, işbirliğinin gelecek planları, ortak projelerin gerçekleşmesi ile ilgili materyaller hazırlandı. Duşanbe'de 14-15 Mayıs tarihinde düzenlenen "İpek Yolu" programına Türkiye'nin heyeti Devlet Başkan Mehmet, Aydın'ın liderliğinde katıldı.²¹⁵

İkili ilişkiler kapsamında personelin eğitimi ve yeniden eğitimi yapılıyor, kalkınma süreci için düzenlenen programların sayısı çoğalıyor, sadece 2004'te Türkiye'ye farklı kurslarda eğitim görmek için Tacikistan'ın Bakanlıklar ve kuruluşlarının memurları, personel kadro üyeleri geldiler. Memurlar arasında gümrük ve vergi hizmetleri dairesinin, savcılık, İçişleri Bakanlığı'nın, İstatistik Enstitüsü'nün, İleri Eğitim Enstitüsü'nün öğretim üyeleri vardı. 2005 yılında Türkiye'de uluslararası işbirliği çerçevesinde TİKA'nın katkılarıyla Tacikistan'ın Ekonomi ve Ticaret, Ulaşım Bakanlıklarının, Devlet İstatistik Komitesi'nin memurları için eğitim kursları yapıldı, Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları görevlileri için eğitimci seminerler düzenlendi, ülkeler arasında turizm ilişkilerinin gelişmesi, kalkınmanın gerçekleşmesi için ortak projeler hazırlandı.

²¹⁴Sultonov, Şuhrat;"**Tacikistan ekonomisi:Durum ve beklentiler**"(Экономика Таджикистана:состояние и перспективы развития), Economist, Sayı 6, Moskova 2006, s.78.

²¹⁵Huşahtov, Fayzullo;"**Tacik Türk dostluk çarpıcı bir örnek**"(Ярким примеромтаджикско-турецкой дружбы), Maorif Sayı 9, Duşanbe 2005 s.s.53.

2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde Tacikistan'ın kolluk kuvvetlerinin temsilcileri yeniden eğitim kursuna katıldılar. Türkiye'nin Organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele eden Ajansı BM'nin yetkili kuruluşlarının katkısıyla düzenlenen eğitim programının 3 kursuna Tacikistan'ın kolluk kuvvetleri memurları da katıldı. Türk Cumhuriyeti Genelkurmayı aracılığıyla Askeri Eğitim Merkezi'nde metodoloji ve terörizmle mücadele için teknikleri öğrenme programının 6'sında Tacikistan Askeri Kuvvetleri'nin personeli ders aldı.²¹⁶ Ayrıca, uluslararası ve bölgesel örgütler çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcileri ile Tacikistan'ın yetkilileri sıkı bir temasta buldukları, Türkiye'de düzenlenen önemli olayların hazırlanması ve yürütülmesinde yardımcı oldukları için yapılan bu işbirliğin faydası büyümüştür. Mesela 14-16 Haziran 2004'te İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları toplantısı, 28-29 Haziran 2004'te NATO zirvesi düzenlenmesinde ve 22-24 Kasım 2005'te İKÖ ticaret ve ekonomik işbirliği ile ilgili ülke üyeler ile yapılan Komite Toplantısı'nın düzenleme işlemleri ikili işbirliği yardımıyla yapılmıştır.²¹⁷

İki ülke arasında ilişkilerin anlaşma-hukuki ilkeleri belirlenmiş olup, ortak belgelerin hazırlanmasında bu ilkeler geniş ölçüde kullanılmaktadır, mesela 2006 yılının başı itibariyle imzalanan ve yürürlüğe giren ortak anlaşmaların sayısı 51'e ulaşmıştır.²¹⁸ Bu anlaşma ve sözleşmelerde Tacik Türk ilişkilerinin kurulduğu siyasi, ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknik neredeyse bütün alanlarda uygulanan sağlam yasal dayanak oluşturulmuştur. Bu anlaşmalar arasında sanayi, ulaşım, telekomünikasyon, ormancılık, çevre koruma dahil olmak üzere sektörel işbirliği konulu anlaşmalar vardır. Ayrıca, sosyal alanda ilişkilerin geliştirilmesi için yeterli yasal dayanak sağlanmıştır, eğitim, bilim, sağlık, çalışma ve sosyal politika, spor ve turizm ile ilgili ortak belgeler imzalanmıştır. Tacikistan ve Türkiye arasında hukuki konularda, uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçla mücadele, sivil ve hukuki konularda, adli işbirliği konusunda ikili anlaşmalar

²¹⁶Huşvahtov, Fayzullo; "Tacik Türk dostluk çarpıcı bir örnek"(Ярким примером таджикско-турецкой дружбы), Maorif Sayı 9, Duşanbe 2005, s.58.

²¹⁷Soliev, Rahim; "NATO Forumun işbirliği ve güvenlik konuları"(НАТО форум, сотрудничестве и безопасности.) Avasto, Sayı 8, Duşanbe 2009, s.63.

²¹⁸ Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 2. Ankara. Mart. 2006.

imzalamıştır.Özetlersek diyebiliriz ki, Türkiye diğer devletler arasında ilk sıralarda olarak Tacikistan Cumhuriyeti'ni uluslararası ilişkilerinin üyesi olarak kabul etti, geçen son yıllarda Tacik Türk ilişkileri gelişti, ilişkilerin hukuki temeli olarak gereken mevzuatlar hazırlandı, önemli anlaşmalar, belgeler düzenlendi ve onaylandı, hükümetler ve devlet başkanları seviyesinde ciddi etkileşim sağlandı, parlamentolararası, bakanlıklar, milletvekilleri, kurumların yöneticileri arasındaki ilişki kuruldu.

Aynı zamanda anlaşmaların yürütülmesi, sözleşmelerin pratik uygulaması ile ilgili konulara özel önem verilmektedir. Yapılan analize göre, uzun bir süre içinde ortak düzenlenen belgeler sadece kağıt üzerinde bir proje olarak kalmıştır, onların uygulanmasına başlanmamıştır. Bu da etkileşimin çeşitli alanlarda daha da güçlendirilmesi, işbirliğinin gelişmesi için bazı olanakların, kolaylıkların teşvik edilmesi, somut bir ilerleme kaydetmek için sürekli kontrol ve izleme işlemlerin yapılması gerekçesini vurgulamaktadır.

3.2. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ DIŞ TİCARETİNİN ANA HATLARI

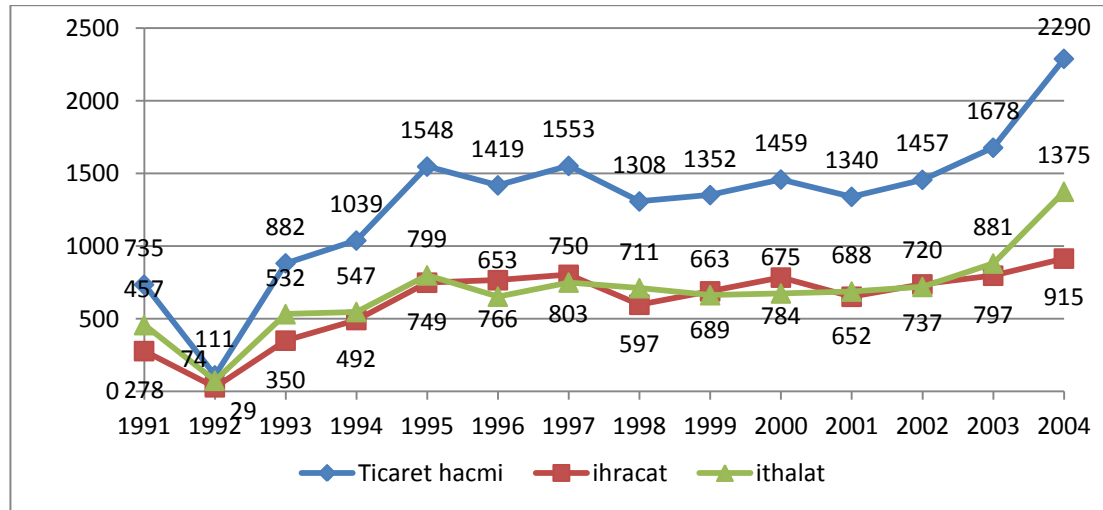
Tacikistan'da, bağımsızlığın ilk yıllarından beri önemli hususlar olan dış ticaret, ekonomik ilişkilerin kurulması ve diğer ülkelerle ticari ilişkileri genişletilmesi ve gelişimi için gereken uygulamalar yapıldı. Genç devletin Parlamentosu tarafından yürürlüğe koyduğu yasalardan ilkleri arasında uluslararası ilişkilerin yasal çerçevesini oluşturmak ve onların gelişmesini sağlamak amacıyla düzenlenen Tacikistan Cumhuriyeti'nde Yabancı Yatırım hakkında (1992 yıl), Anonim Şirketler hakkında (1993 yıl), Özelleştirme hakkında yasalar vardır.Tacikistan Cumhuriyeti Dış Ticareti Hakkında Yasası.Böylece ülkenin ekonomisinin dünya ekonomisine entegre olması, diğer ülkelerle işbirliği kurması, yabancı yatırımcıların haklarının ve çıkarlarının korunması, onlara yasal güvence sağlanması için sağlam bir hukuki temel oluşturuldu.Tacikistan Cumhuriyeti Dış Ticaret Politikası yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlar ile karşılıklı çıkarların sağlanması için pragmatizm,

eşitlik ve saygı temellerine dayanarak yürütülmektedir.²¹⁹Tacikistan'ın dünyanın 89 ülkesi ile ticari ilişkileri vardır, 2005'te dış ticaret hacmi 2238 milyon ABD Doları miktarına ulaştı, bu bağlamda ihracat 908 milyon ABD Dolarına, ithalat ise 1330 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Dış ticaret hacminin 1991 ile 2004 yılları arası hareketliliğini grafikler üzerinde analiz edersek, verilmiş olan bilgiler gösterir ki, 1991-1992 yıllarında, siyasi çatışma ve iç savaş döneminde, dış ticaret hacmi çok azalmıştı, o zaman ticaret faaliyetleri 7 kat daha azalmış, ihracat oranı ise 9 kat daha az miktara düşmüştür.²²⁰

Tablo 9: Tacikistan'nın dış ticaret dinamiği. 1991-2004 yılları

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ticaret Hacmi	735	111	882	1039	1548	1.419	1553	1308	1352	1459	1340	1457	1678	2290
İhracat	278	29	350	492	749	766	803	597	689	784	652	737	797	915
İthalat	457	74	532	547	799	653	750	711	663	675	688	720	881	1375
Denge-Bakiye	-179	-45	-182	-55	-50	+113	+53	-114	+26	+109	-36	+17	-84	-160

Kaynak:<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/external-sector/> Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

Şekil 5: 1991-2004 yılları Tacikistan dış ticaret cirosunun dinamiği (Milyon ABD doları)

Kaynak:www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/ Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

²¹⁹Habiov, Sayfullo; **Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**, (Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.39.

²²⁰Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

Sonra, 1993'ten itibaren Tacik alüminyum fabrikasında alüminyum üretiminin yeniden başlatılmasıyla dış ticaret oranında büyüme eğilimi görülmüştür, onun 1995'teki hacmi 1548 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır, bu gösterge 1991 yılının rakamını 2, 1 kat daha fazla aşmıştır. Belirtmemiz gerekir ki, sonraki 7 yılda, 2002'ye kadar dış ticaret hacmi oldukça istikrarlı şekilde kalmıştır, verilen grafiklerden de görüldüğü gibi hacimdeki iniş ve çıkışlar sadece küçük dalgalanmalar şeklinde olmuştur. Bu dönemin olumlu karakteristik özelliği olarak 1996, 1997, 1999, 2000 ve 2002 yıllarında dış ticaret hacminde olumlu ticaret dengesi oluşmuştur.²²¹

Daha sonraki 2003-2004 yanı 2 yılda dış ticaret hacminde bir yükseliş yaşanmış, 2003'te hacim 1678 milyon ABD Dolarına, yanı %15 oranına kadar yükselmiş, 2004'te ise bu miktar 2290 milyon ABD Dolarına yani geçen senenin oranına göre %35, 6'a kadar artmıştır. Bu artışın nedeni ithalattaki artış ile açıklanabilir. 2003'te ihracat hacmi geçen yılın oranına göre sadece %8'e kadar artmasına nazaran ülkeye yapılan ithalat oranı %12'ye kadar artmış, bu da dış ticaret hacminde ticari dengesizliğin oluşumuna yol açmıştır.²²² Ülkenin 2004'te yaptığı dış ticaret hacminin analizine bakarsak, ihracatta %14, 8 bir artış sergilenirken ithalat %56, 1'e varan bir artış yapmıştır.²²³ Bu durumda, ithalatın ihracat üzerinde 460 milyon ABD doları fazlalık (açıklık) oluştu. Böyle bir ticaret açığı 2004'te BDT ülkelerinden artan ithalat nedeniyle meydana gelmiştir. BDT ülkelerinin yaptığı ithalat hacmi dış ticarete %48, 8 (1117 milyon Amerikan Dolar) iken yabancı ülkelere yapılan ithalat oranı %51, 2 (1173 milyon ABD Doları) rakamındadır ve yabancı ülkelerin ithalat açığı 338 milyon ABD Doları oluştururken, BDT ülkeleri ile Tacikistan'ın olumsuz ticaret dengesi 798 milyon Amerikan Doları açık göstermiştir.

İhracat ve ithalat hacmindeki bu etkileşim 2005'te de devam etmiştir, ihracat 908 milyon ABD Doları iken ithalat 1330 milyon ABD Doları olmuş ve

²²¹Mahmadov, Ahmad, "Orta Asya bölgesi Jeopolitik merkezi ilgisi" (Централно-Азиатский регион-центр геополитических Интересов) Tacikistan ve Modern Dünya, Sayı1, Duşanbe, 2003, s.78.

²²²Mahmadov, Ahmad, "Orta Asya bölgesi Jeopolitik merkezi ilgisi" (Централно-Азиатский регион-центр геополитических Интересов) Tacikistan ve Modern Dünya, Sayı1, Duşanbe, 2003, s.82.

²²³Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

sonuç olarak ticaret dengesi açığı 421 milyon ABD Doları olmuştur.²²⁴ Ülkenin dış ekonomik faaliyetini daha ayrıntılı bir şekilde incelemek için dış ticarete yapılan ihracat ve ithalat hacmini ayrı, ülkeler ve bölgeler arasındaki malların dağıtımını ayrı ele alarak inceleme yapabiliriz.

Ihracat Tacikistan'ın ihraç ettiği önemli ürünler arasında alüminyum %61, 5, pamuk %17, 7 ve elektrik enerjisi %6, 3 vardır. Son yıllarda yapılan ihracat hacminin grafiği ekonomide artış ve düşüşlerin olduğunu göstermektedir. Bu da yukarıda söylendiği gibi, 1991-1992 arasında yaşanan siyasi çatışma ve savaş nedenleriyle ihracatın 1992'de 29 milyon ABD Doları kadar düşüşe (1991'e göre %10, 4'e varan düşüş) ulaşmasına yol açmıştır.²²⁵ Önemli ihraç ürünleri olan alüminyum ve pamuğun ihracatına yeniden başlanmasıyla daha sonraki yıllarda ihracat hacminde yükseliş olmuş, dolayısıyla 1995'te ihracat hacmi oranı 749 milyon ABD Doları, 1997'de ise 803 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu yıllarda ihracattaki düşüş 1998'de (597 milyon ABD Doları) ve 2001'de (652 milyon ABD Doları) oranına ulaştı. En büyük artış 2004'te %14, 8 oranına yani 915 milyon ABD Dolarına yükselmiş, bu da o sene alüminyumun ihracındaki %31, 4 artış göstergesiyle sağlanmıştır.²²⁶ Tacikistan'ın dış ticaretinde ihracat hacmindeki değişiklikler hakkındaki eğilimleri ürünlerin ülkeler ve bölgeler arası yapılan dağıtımını karşılaştırarak tespit edebiliriz. Aşağıda verilen yazarın grafiklerinden BDT ülkeleri ve yabancı ülkelere Tacikistan tarafından yapılan ihracat hacmindeki farklılıkları görebiliyoruz.

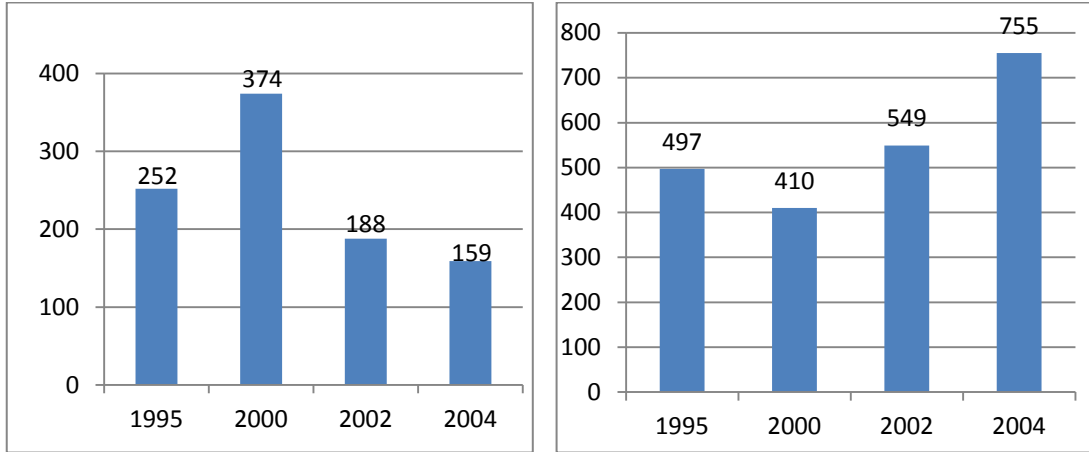
²²⁴Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

²²⁵Habiov, Sayfullo; **Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**,

(Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики),
Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.74.

²²⁶Habiov, Sayfullo; **Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**,

(Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики),
Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.77.

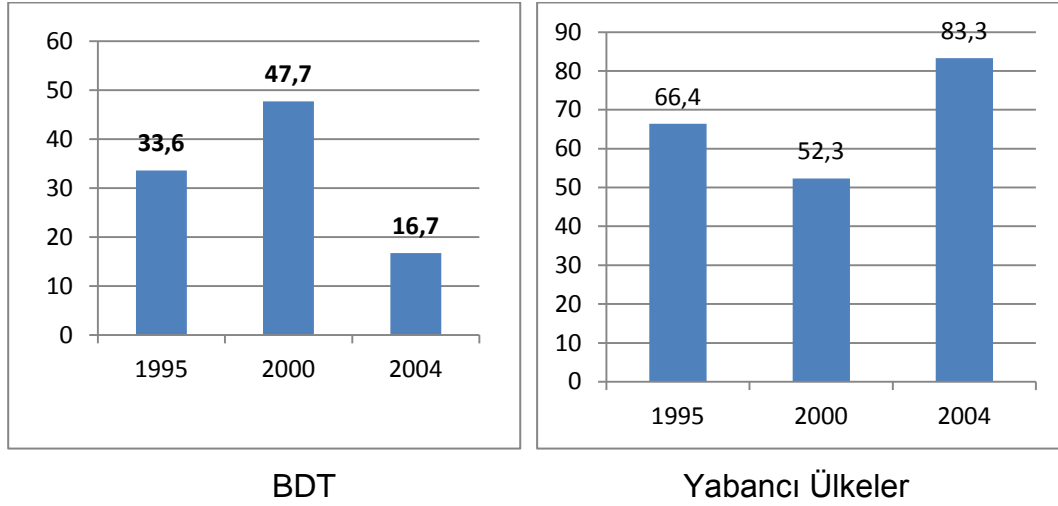

Şekil 6: BDT ülkelerine ve yurt dışında yapılan ihracat (milyon ABD doll)
1995-2004

Kaynak:<http://www.cisstat.com/Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu>

Eğer 2000 yılına kadar BDT ülkelerine yapılan ihracat hacmi arttıysa (374 milyon ABD Doları), 2004'te o rakam 159 milyon ABD Dolarına kadar inmiş, yani 4 yıl içerisinde BDT ülkelerine yapılan ihracat hacmi 2, 4 kat daha azalmıştır. Tam tersi bir durum yabancı ülkelere yapılan ihracat işlemlerine görülmektedir. 2000 yılına kadar ihracat hacmi azalırken, daha sonra o %13, 4'e kadar yükseldi (549 milyon ABD Doları), ve 2004'te 2002 yılına göre, artış 1, 8 kat daha arttı (755 milyon ABD Doları).²²⁷ BDT ülkelerine ihracat ve BDT dışı ülkelere yapılan ihracat hakkında daha objektif bilgiyi ve arasındaki farkı onların arasındaki pay oranı yansıtmaktadır.

²²⁷Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu <http://www.cisstat.com/>

Şekil 7: Toplam hacmi BDT ve yabancı ülkeler ile ihracat operasyon ağırlığı (% olarak)

Kaynak:<http://www.cisstat.com/> Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu

Bilgileri karşılaştırdığımızda görünüyor ki 2000 yılına kadar BDT ülkelerine yapılan ihracat artışı (%47,7) 2004'te %16,7 oranına inmiştir. Tam tersi durum olarak yabancı ülkelere yapılan ihracat 2000 yılına kadar az miktarda %52,3 iken 2004'te %83,3 oranına yükselmiştir. Bu nedenle, 2004 yılının sonuçlarına göre BDT ülkelerinin ihracattaki payı %16,7 iken yabancı ülkelerin payı %83,3 oranda artmıştır.²²⁸ Bu geçişlerin nedeni ürünlerin fiyat farklılığıyla açıklanabilir, yabancı ülkelere ihraç edilen alüminyum, pamuk gibi malların değerinin gittikçe artması bu farklılığı daha da belirgin hale getirmektedir, kaldı ki BDT ülkelerine elektrik enerjisinden başka meyve, sebze ve gübre ihraç edilmektedir. 2004'te Tacikistan'ın ihraç ettiği alüminyum ve pamuk ihracat değeri 733,3 milyon ABD Dolarını veya ihracatta toplam tutarın %79,2 oranını oluşturmaktadır. Tacikistan'ın yabancı ülkelere ihracat ettiği ülkeler arasında Hollanda, Türkiye, İsviçre, Letonya, İran vardır, BDT ülkeleri olarak da ortak ülkeler Özbekistan, Rusya, Ukrayna'dır.²²⁹ İthalat/İthalat hacminin hareketliliği hakkında grafikler 1991-1992 yılları arasında ihracat sektörü de dahil 4 kat daha fazla düşüşten (457 milyondan 111 milyon ABD Dolarına kadar) sonra daha sonraki yıllarda

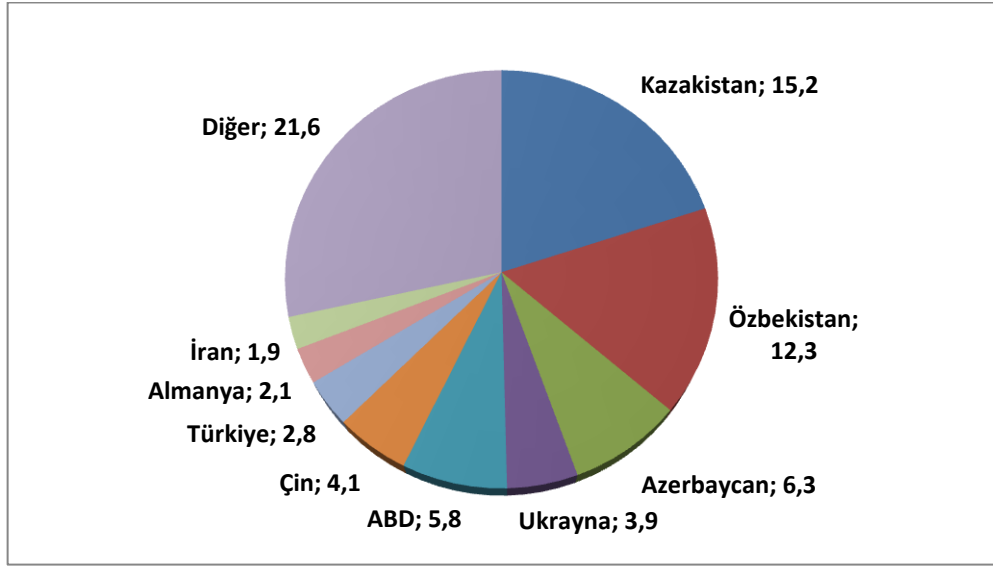
²²⁸Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu <http://www.cisstat.com/>

²²⁹Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/database/fiscal-sector/>

ithalat hacmi yükselde ve 1995'te toplam tutar 799 milyon ABD Dolarına ulaştı. Daha sonraki dönemlerde, 2002'ye kadar ithalat hacmi bazı istikrarsızlıklar dahil aynı düzeyde kaldı. 2003'te ithalatta %12, 2'ye kadar artış (881 milyon ABD Doları) gözlemlendi, ve 2004'te artış düzeyi daha da yükselerek %56 oranına ulaştı, son 2 yıl içinde ithalat hacmi 2 kat daha fazla arttı ve 1375 milyon ABD Doları tutarını oluşturdu.²³⁰ Sonuçta bu durum dış ticarete büyük bir açığı meydana getirdi, 2004'te mesela, olumsuz ticaret dengesi eksi 460 milyon ABD Dolarını gösterdi. Tacikistan'ın ithalat ettiği mallar arasında doğal gaz, petrol, elektrik, alüminyum üretimi için boksit yanı sıra tahıl ve kereste, yani enerji ve hammaddenin hakim olduğu belirtilmelidir. Yukarıda sayılan ürünlerin hemen hemen hepsi komşu ülkelerde üretildiği için Tacikistan'ın ithalatında BDT ülkelerinin payının neden bu kadar büyük olduğu anlaşılabilir. Mal ithalatına göre Tacikistan'ın ana ortakları şunlardır: Rusya - toplam ithalatın %24'i, Kazakistan -%15, 2, Özbekistan - %12, 3, Azerbaycan - %6, 3, Ukrayna - %3, 9. Yabancı ülkeler arasında ithalat payı boyunca ABD - %5, 8 oranında, Çin - %4, 1, Türkiye -% 2, 8, Almanya - %2, 1, İran -%1, 9. Toplam BDT ülkelerine %69 ithalat payı, yabancı ülkelere ise %31 kadar pay düşmektedir.²³¹ İthalat operasyonlarında ortaya çıkan eğilimleri, ortak ülkelerin payı hakkında kesin sonuçları Tacikistan'ın hangi dönemlerde hangi malları ortak ülkelere temin ettiği bilgilerini içeren belgelerden öğrenebiliriz.

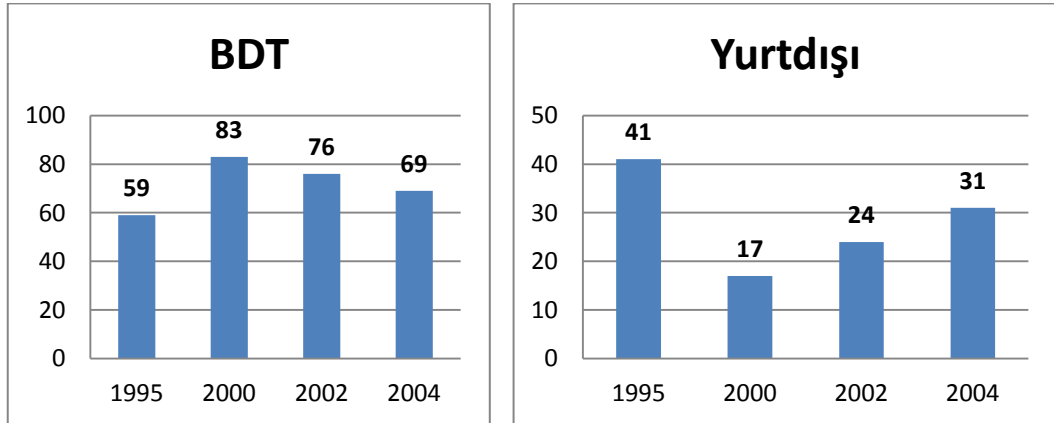
²³⁰Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

²³¹Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

Şekil 8: Özgür ağırlık kilit ortaklar ithalatın payı (% olarak)

Kaynak:<http://www.stat.tj/Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu>

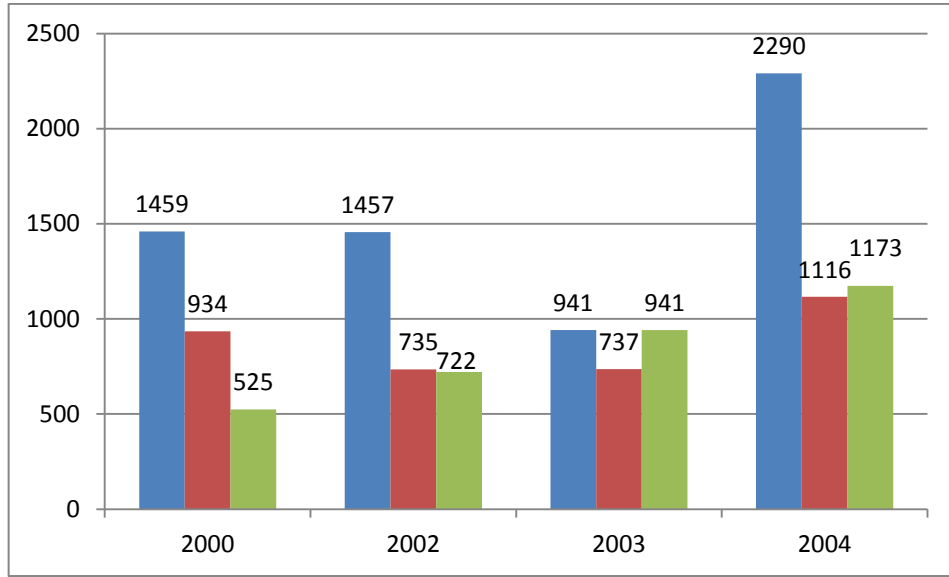
Şekil 9: BDT ülkeleri ve diğer ülkelerin ithalat içindeki payı Toplam hacmi (%)

2004-2006

Kaynak:<http://www.stat.tj/> Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

Grafik bilgilerini karşılaştırsak ithalat hacmindeki BDT ülkelerin payının 2000'e kadar arttığını, yabancı ülkelerin payının ise azaldığını yani %83 ve -%17 olurken, 2000'den sonra durum tam tersine değişiyor ve sonraki 4 yıl içerisinde BDT ülkelerinin ithalattaki payı düşerken, yabancı ülkelerin payı artmaktadır. Bu nedenle 2000-2004 döneminde BDT ülkelerinin

ithalattaki payı %14 miktarında azaldı, toplam hacmin %69'nu oluşturdu. Yabancı ülkelerin payı ise %31 kadar arttı.²³²

Şekil 10: Toplam Hacmi BDT ve Yabancı Ülkeler

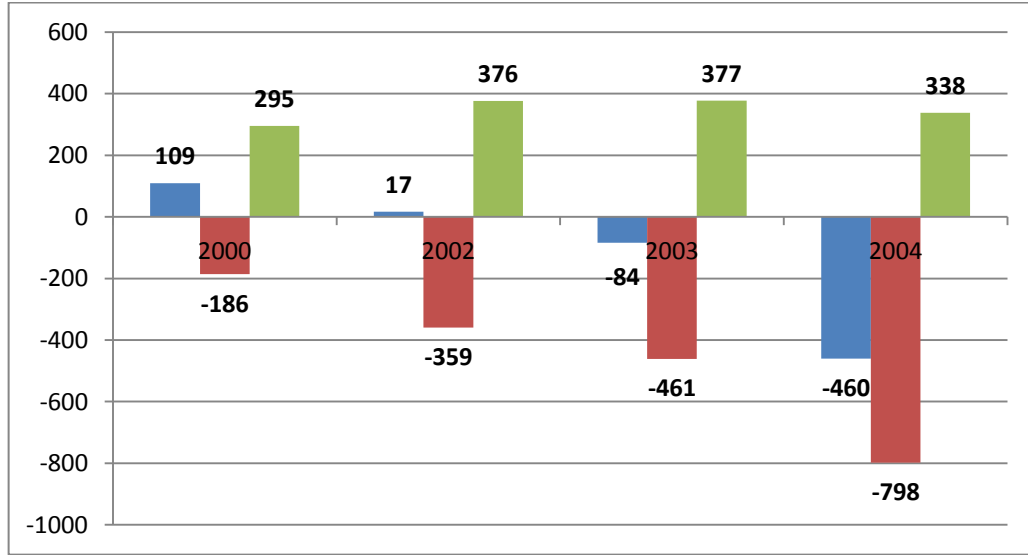
Kaynak: www.cisstat.com/Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu

Dış ticarete toplam hacmin durumunu daha iyi anlamak için ithalat ve ihracat etkileşimi hakkında araştırma yapabiliriz. Yukarıda verilen grafiğe göre Tacikistan'ın dış ticaret hacmi 2000-2004 döneminde toplam tutar olarak 2290 milyon ABD Dolarına, 2002'de yabancı ülkelerle yapılan ticaret operasyonlarının getirisini 2000 yılı ile kıyasladığımız zaman %37, 5 oranına kadar yükselmiş. 2003'te bu tutar %30, 3, 2004'te %24, 6 ve toplam 4 sene içerisinde hacim miktarı 2, 2 kat daha fazla artmıştır (1173 milyon ABD Doları). Ama BDT ülkeleri ile ticaret hacmi 2002'de 2000 yılı ile kıyaslarken %272e kadar azalmıştır ve bu düzeyde 2003'e kadar sabit kalmıştır, daha sonra ithalatın artışı ile 2004'te dış ticaret hacmindeki artış 116 milyon ABD Doları oluşturdu.²³³ Yukarıda verilen grafiklerin bilgilerine göre yabancı ülkelerle yapılan dış ticaret hacminin oranı 2002'de ilk olarak BDT ülkeleri ile yapılan ticaret hacminin miktarını aşmıştır, bu eğilim 2003 ve 2004 yıllarında da devam etti. Böylece dış ticaretin eğilimi ve mevcut durumu Tacikistan dış

²³²Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

²³³Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu <http://www.cisstat.com/>

politikasının hedefleri ile bazen uyuşmamaktadır, mesela Tacikistan'ın sonraki yıllarda gösterdiği dış politika önceliği yani BDT ülkeleri ile işbirliği geliştirme çabaları olumlu sonuç göstermemektedir, son yıllarda o ülkelerle yapılan ticaret hacmi azalmaktadır ve 2003 ve 2004 yıllarında yabancı ülkeler ile yapılan dış ticaret hacmi BDT ülkelerinin seviyesini aşmıştır.

Şekil 11: Toplam Hacmi BDT ve Yabancı Ülkeler

Kaynak: www.cisstat.com/ Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu

BDT ülkeleri ile son zamanlarda olumsuz ticaret dengesi oluşmaktadır. 2004'te bu dengesizlik çok büyük rakama 798 milyon ABD Doları tutarındaki açığa ulaştı. Yabancı ülkeler ile yapılan ticaret operasyonlarının miktarında olumlu yani 330 milyon ABD Doları tutarında getiri sağlandı. Dolayısıyla toplam dış ticaretteki hacim 460 milyon ABD Doları açık gösterdi. Böylece ithalat hacminin ihracatı geçmesi 2005'te de devam etti, ihracat 908 milyon ABD Doları iken ithalat 1330 milyon ABD Dolarını oluşturdu. Bu nedenle bilanço açığı eksi 421 milyon ABD Doları tutarına ulaştı. 2004 yılında dış ticaretteki açığın artması çeşitli faktörlerin etkileşimiyle ortaya çıktı. Her şeyden önce, yıl içinde ithalat artışının %56 oranına kadar ulaştığını unutmamalıyız. 2003 ile karşılaştırıldığında, ithalat hacmi 494 milyon ABD Doları düzeyine kadar yükseldi ve toplam 1375 milyon ABD Dolarını

oluşturdu.²³⁴ Yukarıda belirtildiği gibi, ithalat edilen malların arasında yakıt ve petrol, doğal gaz, diğer ham emtia ürünleri de dahil olmak üzere enerji kaynakları hakimdir. İthalat değerinin artışı ve dolayısıyla dış ticaret açığının artması sadece ithalat alımlarındaki artış ile değil, yanı sıra o ithal malların enerji kaynaklarının, benzin, diğer yakıt ve yağların fiyatlarındaki yükseliş bunun nedenleri arasındadır. İthalat mallarının farklılığına bakarken görünüyor ki 2004'te çoğu ürünlerin alımında artış oluşmuş, mesela makine ve onun ekipmanı alımında %60'a varan, ulaşım araçlarında %66, 8'e, bitkisel ürünlerde %50, 5'e, kerestede %46.5'e, gıda ürünlerinde %38.2'e varan artış büyük ölçüde ithalat değerini yükseltmiş ve böylece negatif bakiye oluşumunu etkilemiştir.²³⁵ Bundan daha ziyade bazı ithal edilen malların hacminde yapılan artışların gerekçesi araştırılıyor ve dikkatli değerlendirilmesi yapılıyor. Mesela, bir sene içinde kağıt ve karton malları için alımlarda yapılan artış bu konu üzerinde düşünmeye teşvik ediyor.

2003'te bu tip üründen ithalat kapsamında sadece 33, 4 milyon ABD Doları değerinde satın alınırken 2004'te aynı malın alımı 5, 8 kat daha fazla artmış yani 192, 8 milyon ABD Doları bu alım için harcanmıştır, bu rakam da toplam ithalat hacminin %14'ni oluşturuyor, bu etken de dış ticaretteki gözlemlenen açığın daha da yükselmesine neden olmuştur. Tacikistan'ın dış ticaret gelişimi, onun spesifik hedefleri, yapılan işlemlerin değerlendirilmesi hakkında Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rakhmon 16 Nisan 2005'te Meclisi Oli parlamentosunda konuşma yaptı.²³⁶ Özellikle, dış ticaret politikasının ülkenin gereksinimlerine göre uygulanmaması, her şeyden önce, ülkenin reel ihracat potansiyelinin mevcut gereksinimlerini karşılamaması hakkında bilgiler söylendi. Dış ticaret politikasının daha etkin gelişmesi ve çalışması için Tacikistan Cumhurbaşkanı hükümetine, Ekonomi ve Ticaret

²³⁴Habiov, Sayfullo; **Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**, (Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.102.

²³⁵Habiov, Sayfullo; **Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**, (Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.107.

²³⁶Habiov, Sayfullo; **Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**, (Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.108

Bakanlığı'nın yöneticilerine ilgili ülkeler ile ihracat edilen malların üretim hacmini çoğaltmak ve ithalat edilen malların ikamesini sağlamak için belirli bir programlar yaratılması ve bu sorunlar üzerine düşünerek çözümlerin aranması hakkında çağrı yaptı.²³⁷Yukarıda belirtildiği gibi, Tacikistan'ın ihraç ettiği mallar arasında ham maddeler alüminyum, pamuk, madenler vardır. Mesela 2004'te üretilen 358 bin ton alüminyumun %98, 8'i ham madde olarak ihraç edildi ve aynı zamanda ülkede o alüminyumun sadece 2, 5 bin tonu yani %0, 7'si kadar işletildi ve hazır mal üretildi.Bugünlerde alüminyum işlemlerini arttırmak ve üretimi %10'a kadar yükseltmek için uygulamalar yapılmaktadır. Üretilen malın ihraç fiyatı ham maddeye bakarken daha pahalı olduğunu göz önünde bulundurursak hükümete neden böyle bir görevi gerçekleştirmek için yetki verildiğini daha iyi anlayabiliriz. Benzer şekilde, hammadde ihracını azaltmak ve hazır olan ürünlerin ihracatı için altın, gümüş, değerli ve yarı değerli madenler, pamuk, meyve, sebze, vs maddelerin işlenmesi için özel programların geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Dikkat çeken unsur da Tacikistan ve Türkiye arasındaki ticaretin büyüme oranı ülkenin komşu devletler ile yaptığı dış ticaretin hacmine göre artmaktadır. Tacikistan'ın Özbekistan ile yaptığı ticaretin hacmi daha düşük olup %139, 6 oranında iken, Kazakistan ile %136, 9, Türkmenistan ile %132, 5, Kırgızistan ile %121, 9 oranında olduğu tespit edilmektedir.²³⁸

3.3. TACİKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN TÜRKİYE VE ORTA ASYA DEVLETLERİ İLE KURDUĞU EKONOMİK İLİŞKİLERİN SİYASİ YÖNÜ

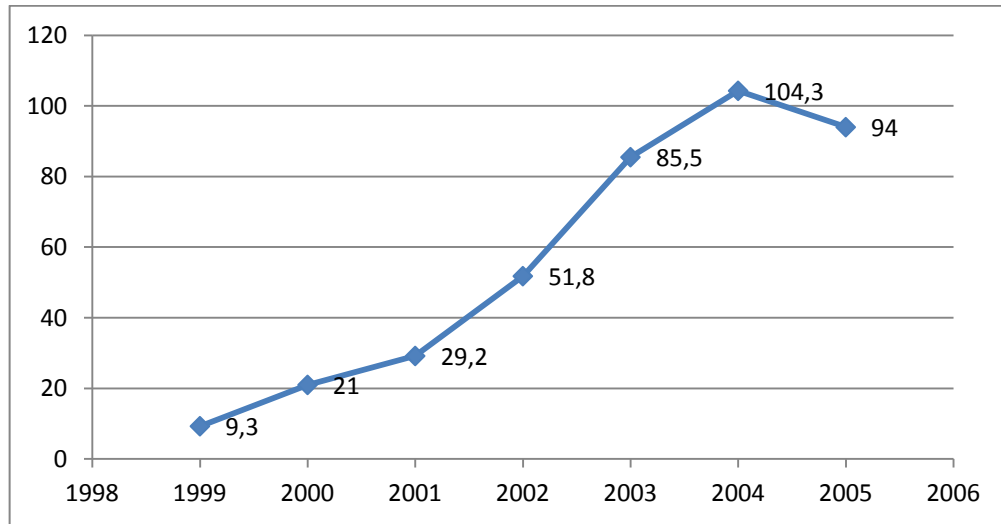
Araştırmalar son yıllarda Tacikistan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin önemli bir gelişme var ve daha da genişleme eğiliminde olduğunu

²³⁷Habiov, Sayfullo;**Anayasa ve Tacikistan ekonomisinin sorunları**, (Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.s.110

²³⁸Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/publication/e-version/>

göstermektedir. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Dış Ticaret Müsteşarlığı, göre 2002 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 51 milyon 833 bin ABD \$ tutarında iken, 2003'e kadar 85 milyon 533 bin ABD \$ olduğu kadar yani, bir yılda karşılıklı ticaretin büyüme %165 idi. İkili ticarete büyüme trendi toplam ticaret hacmi 104.3 milyon ABD \$ ulaştı sonuçlandı 2004 yılında devam etmiştir.²³⁹ Aşağıdaki şekilde açıkçası o dönem için 1999-2004 gösterir. Tacikistan ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi (9.3 milyon \$ 1999) 10 kez artmıştır.

2005 yılında Tacikistan ve Türkiye'de alüminyum ithalatında bir azalma ile ilişkili olan ticaret hacimleri bazı düşüş (en fazla 94 milyon dolar), var olduğunu belirtmek gerekir.

Şekil 12: Tacikistan ve Türkiye Ticaret Dinamiği (milyon ABD doları)

Kaynak: <http://www.deik.org.tr/> Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu

Tacik Türk Ticaret daha ayrıntılı bir inceleme için Türkiye ve Tacikistan ihracat ve ithalatın dinamikleri göz önünde bulundurun. İhracat ve ithalatın değişim tanımlama Aşağıdaki tabloda, diğer tüm yıl, son altı yıl içinde, Tacikistan, Türkiye ile ticaret fazlası, 2001 yılında Türk kriz ekonomisi

²³⁹Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu
http://www.deik.org.tr/Konseyl/43/3/63/Geçmiş_Dönem_Etkinlikleri.html

yıllarından haric diğer yıllar(12 milyon ABD Doları 29.3 milyon ABD Doları kadar 2005 y.) 2005 ithalatı büyük ölçüde ihracat aştı.²⁴⁰

Tablo 10: İhracat ve İthalat Tacikistan ve Türkiye Dinamiği 2000-2005(Mln Dolar)

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İhracat	4, 5	15, 5	10, 9	28, 6	41, 6	46, 7
İthalat	16, 5	13, 7	40, 2	56, 9	62, 8	47, 3
Bakiye	-12, 0	+1, 8	-29, 3	-28, 3	-21, 2	-0, 6

Kaynak:www.ekonomi.gov.trTürkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı²⁴¹

Ancak 2005 yılında sadece, bu hemen hemen eşit rakamlar ve aralarındaki fark (negatif bakiye) 0.6. milyon \$ olarak gerçekleşti. Tacikistan ve Türkiye arasındaki ticaretin büyüme Komşu ülkeler ve Tacikistan ile çok ilerisinde ticaretin büyüme olması çizilir.

Tablo 11: Tacikistan ve diğer Orta Asya ülkelerinde ile Türkiye'nin ticaret Karşılaştırmalı Analizi (binlerce dolar)

	Ticaret Hacmi		Büyüme%	İhracat		Büyüme%	İthalat		% oran
	2002	2003		2002	2003		2002	2003	
Tacikistan	51.883	85.533	165, 0	10.915	28.572	262, 8	40.198	56.962	139
Kırgızistan	41.628	50.736	121, 9	24.005	40.158	167, 3	17.623	10.578	60, 0
Özbekistan	169.077	236.081	139, 6	93.735	138.300	147, 5	75342	97 781	129, 8
Türkmenistan	216.369	292.643	135, 2	110.021	168 973	153, 6	106.348	123.670	1163
Kazakistan	364.005	498.598	136, 9	160.153	232.645	145, 3	203.852	265953	130, 5

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

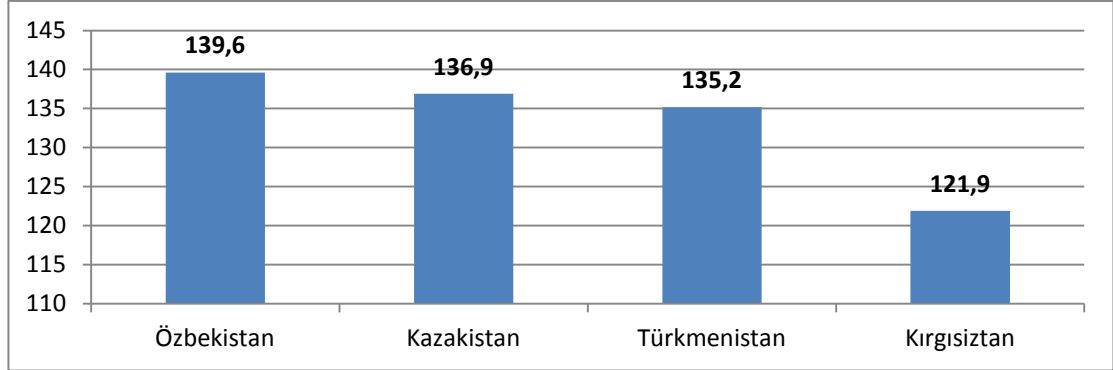
Tacikistan Cumhuriyeti, yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye ile 2003 yılında, %165 artış seviyeleri belirti, Özbekistan ile artışının çok daha düşük

²⁴⁰Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu

http://www.deik.org.tr/2823/Tacikistan_%C3%9CIke_B%C3%BCIten.html

²⁴¹www.ekonomi.gov.tr/ Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik ve sosyal göstergeler T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ankara 2004-2006

ve%139, 6 Kazakistan, %136, 9, Türkmenistan, %135, 2 olarak gerçekleşti Kırgızistan sadece %121.9.²⁴²

Şekil 13: Orta Asya ile Türkiye'nin dış ticaretinin (%) 2002-2003Dinamiği

Kaynak:<http://www.stat.tj>Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

Özellikle, yüksek büyüme oranlarında Tacikistan'dan ihraç edilen malların hacmindeki artış da önemli faktördür, yani bir sene içinde 40 milyon 918 bin ABD Dolar tutarından 56 milyon 968 bin ABD Doları veya %139, 2 oranına kadar yükselmiştir. Yani iki ülke arasındaki ticarete ihraç edilen Tacik mallarının payı yükselmiştir.2002-2003 yılları için Türkiye'nin Orta Asya ülkelerinden yaptığı ithalat hacmi (%)ve ithalat grafiğinin verilerine göre görünüyor ki, Tacikistan'dan Türkiye'ye yapılan ithalat hacmi %139, 2 makamında iken, Kazakistan için aynı seviyedeki oran %130, 5, Özbekistan için %129, 8, Türkmenistan için %116, 3, Kırgızistan için ise %60 oranında yani daha düşük hacmindedir. Ticaret hacmini hem Türkiye'nin hem Tacikistan'ın daha arttırmak istedikleri hakkında kanıtları Türkiye'den Tacikistan'a yapılan ithalat hacminin artışından görebiliriz.²⁴³Bu hacimdeki artış 2003'te 2, 6 kat daha artmış, kaldı ki Orta Asya'nın diğer ülkeleri ile Türkiye'nin yaptığı dış ticaret hacmi sadece 1, 4 ile 1, 6 kat daha artmıştır (Kazakistan için 1, 45, Özbekistan 1, 47, Türkmenistan 1, 54, Kırgızistan için 1, 57 kat daha fazla artış söz konusudur). Aynı zamanda Türkiye ile Tacikistan arasındaki dış ticaret hacmindeki artış zaten bu ülkenin Kırgızistan

²⁴²Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>

²⁴³Urazova, Elena; **Türkiye ve Türk devletleri arasındaki ekonomik işbirliği**, (Экономическое сотрудничество Турции и тюркских государств СНГ), Yayınevi Ozonik, Moskova, 2003. s.76.

ile yaptığı ticaretin üzerinde rakamlar göstermektedir. Ticaretin böyle artışı devam ederse hacim Tacikistan'ın Özbekistan ve Türkmenistan ile yaptığı ticaretin seviyesine de ulaşacaktır.²⁴⁴

3.4. TÜRKİE'DEN TACİKİSTAN'A YAPILAN İHRACAT HACMI

Türkiye'den Tacikistan'a ihraç edilen malların çeşitliliği hakkındaki konu dikkat çekmektedir. 2005 yılı içinde Tacikistan'a iş bu Türk malları ithalat edilmiştir:ürünler listesi Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Türkiye'den Tacikistan'a ithal edilen malların çeşitliliği hakkında liste (bin dolar)

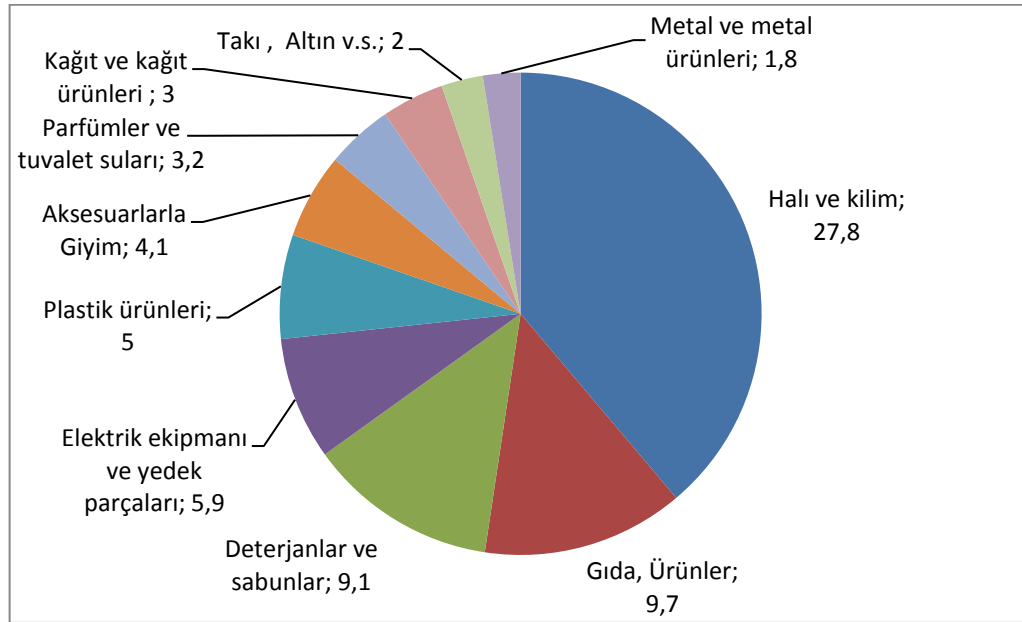
Mal tanımı	2004	2005	Büyüme %	Özel ağırlık genel hacim %
Halı ve kilim	100 050	120 938	128, 7	27, 8
Gıda, Ürünler	250 870	440 492	173, 6	9, 7
Deterjanlar ve sabunlar	3324	4 239	127, 5	9, 1
Elektrik ekipmanı ve yedek parçaları	2215	2 739	123, 7	5, 9
Plastik ürünleri	2 055	2 347	114, 2	5, 0
Aksesuarlarla Giyim	1182	1909	161, 5	4, 1
Parfümler ve tuvalet suları	1017	1503	147, 8	3, 2
Kağıt ve kağıt ürünleri	461	1397	303, 0	3, 0
Takı Altın v.s.	-	917	-	2, 0
Metal ve metal ürünleri	1937	858	44, 3	1, 8
Toplam	41637	46 483	111, 6	100, 0

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr/ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

²⁴⁴Urazova, Elena; **Türkiye ve Türk devletleri arasındaki ekonomik işbirliği**, (Экономическое сотрудничество Турции и тюркских государств СНГ), Yaumevi Ozonik, Moskova, 2003. s.77.

Bu verilere göre, Türkiye'den Tacikistan'a ihraç edilen malların arasında en büyük pay:halılara -%27, 8, gıda ürünlerine - %9.7, deterjan ve sabun çeşitlerine - %9, 1, elektrikli ev aletlerine - %5.9, plastik, metal, giyim, kağıt gibi mallara verilmektedir.²⁴⁵

Tacikistan'a ihraç edilen Türk malların çeşitliliğini analize edersek, ikili ticaretin eğilimleri ve performansları hakkında bilgi edinebiliriz.

Şekil 14: Türkiye ve Tacikistan arası ithal mallar Dağıtımı 2005 (% olarak)

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr/Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

Türk mallarının Tacikistan'a artan ihracat hacmi %111, 6 oranına yükselmiştir, bu artış genelde gıda malzemelerinin ithali (2004'e göre artış %73, 6'a ulaşmış), sonra giyim ürünleri (%61, 5), halı (%28, 7), elektrikli ev aletleri, deterjan, parfümeri çeşitlerinden oluşuyor, aynı zamanda ayakkabı, kağıt ve kağıttan yapılan ürünlerin ithali yıl içinde ortalama 3 kat daha fazla artmıştır. Fakat metal ve ondan üretilen malların miktarı 2, 3 kat daha azalmış, inşaat malzemelerinde 2, 8 miktarında ve özellikle, temin edilen kablolar ve yalıtım malzemelerinde %89 oranında bir azalma kaydedilmiştir. Eğer 2004'te kablo ve yalıtım malzemelerinin ithalat değeri 1 milyar 224

²⁴⁵Urazova, Elena; **Türkiye ve Türk devletleri arasındaki ekonomik işbirliği**, (Экономическое сотрудничество Турции и тюркских государств СНГ), Yaumevi Ozonik, Moskova, 2003. s.79

milyon ABD Dolarını oluşturduysa, 2005'te bu hacim sadece 137, 4 milyon ABD Doları miktarına ulaşmıştır. Genel olarak, son beş yılda, Tacikistan'ın ithalat ettiği malların hacminde Türk malların payı % 0, 8 den %1, 6 'e kadar yani 2 kat daha fazla yükselmiştir.²⁴⁶

Ancak, iki ülke arasındaki ticaretin analizi mal çeşitliliğın dönüşümünde bazı yetersizlikler vardır. Bu soruların nedenlerini araştırmak ve uygun ayarlamaları yapmak için iki ülkenin de bu alanda daha fazla çalışma yapması şarttır.Örneğın, Tacikistan'a elektrikli ev aletleri, deterjan, giyim ve ayakkabı gibi malların ihraç edilmesi Tacikistan'ın sanayi durumuna göre olumlu sonuçlar yaratırken, hatta bir bakıma gerekli sayılırken, son yıllarda Tacikistan'a Türk halı ihracat hacminin 10 kat daha fazla artması (2002'de 1 milyon 262 bin ABD Doları, 2005'te – 12 milyon 937 bin ABD Doları) belirsiz sonuçları oluşturmaktadır. Çünkü bildiğımız gibi, ülkenin kendi Tacik halılarının kalitesi her zaman yüksekti ve aynı zamanda düşük bir maliyetle satılmaktaydı.²⁴⁷Aynı durum Türk pasta ve şekerleme, diğeri gıda ürünlerinin ihracatındaki artış üzerine söylenebilir.

3.5. TACİKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE İTHALAT HACMI

Türkiye'ye Tacik malların ithalatı hakkında araştırma yaparsak, dikkat çeken unsur Tacikistan'ın ihracat hacmindeki Türkiye'ye sattığı malların miktarı yıldan yıla daha da artmaktadır. Son 5 yıl içerisinde Tacikistan dış ticaretindeki hacimde Türkiye'ye yapılan ihracat payı %0, 6 den %15, 8'e artmıştır. Bu arada Türkiye Tacikistan'ın yabancı ülkeler ile yaptığı ticarete ikinci büyük ortak ülke olarak kabul edilmektedir. Tacikistan'dan Türkiye'de yapılan ihracatın daha objektif bir analizi için Tabloda verilen 2004 ve 2005 yılları için ticaret hacmini ve toplam miktarda ithal malların payını görelim.

²⁴⁶Urazova, Elena; **Moderrn Türkiye'nin ekonomik gelişimi**, (СовременнаяТурция, экономического развития), Yaunevi Peçat, Moskova, 2009.s.57

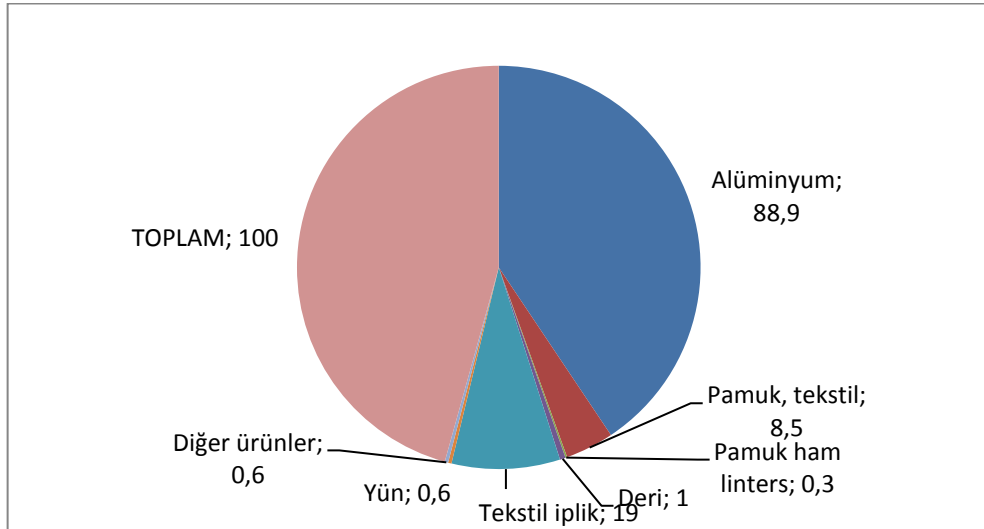
²⁴⁷Urazova, Elena; **Moderrn Türkiye'nin ekonomik gelişimi**, (СовременнаяТурция, экономического развития), Yaunevi Peçat, Moskova, 2009.s.71.

Tablo 13: Tacikistan Türkiye'ye ithal malların dinamiği (2005)yıl Milyon ABD Dolar

Mal Tanımı	2004	2005	Büyüme %	Özel ağırlık genel hacmi%
Alüminyum	56124	42 081	%75, 0	%88, 9
Pamuk ürünü	2925	4041	%138, 2	%8, 5
Pamuk ham linters	2 805	0151	%5, 4	%0, 3
Deri	0519	0 480	%92, 5	%1, 0
Tekstil iplik	0 309	0 048	%15, 5	%0, 1
Yün	0 189	0 298	%5, 9	%0, 6
Diğer mallar	0, 236	0, 469	%6, 0	%0, 6
Toplam	62 819	47, 309	%75, 3	%100

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr/Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

Bu tablonun verileri ihrac edilen malların arasında daha çok miktarda 2 mal yani alüminyum ve pamuk olduğunu göstermektedir. Alüminyum %88, 9 oranına ulaşmaktadır.

Şekil 15: Tacikistan'dan Türkiye'ye ithal malların dinamiği 2005yıl(% olarak)

Kaynak:www.ekonomi.gov.tr/Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı

Şekil.15'te verilen grafiğe göre Türkiye'ye Tacikistan tarafından yapılan ihracatta alüminyum payı %88, 9, pamuk kumaşlar ve ham pamuk %8, 8, diğer malların payı ise %2, 3 oranına ulaşmaktadır.

Türkiye'ye Tacik malların ihracatı hakkında grafik ihracat verileri ile kombine edilmiş verilere bakarsak, onun 2002-2004 tarihleri arasında arttığını görebiliyoruz (2002'de artış 2, 9 kat, 2003'te - %41, 5, 2004'te - %10, 4).²⁴⁸ Ancak 2005'te Türkiye'ye yapılan ihracat hacmi azalmış, bir yıl içinde bu miktar dörtte bir oranında azalmış ve 47, 3 milyon ABD Doları oluşturmuş (2004'te – 62, 9 milyon ABD Doları). Bu azalış ilk olarak alüminyum ihracatının %25'e kadar azalmasından (2004'te – 56 milyon ABD Doları iken, 2005'te – 42 milyon 81 bin ABD Doları) ve ham pamuk ve keten tiftiğindeki ihracat azalışından (2004'te – 2 milyon 805 bin ABD Doları, 2005'te 151 bin ABD Doları) kaynaklanmaktadır.²⁴⁹ İkili ticaretin faydaları ve ayrıcalıklarını, eğilimlerini belirlemek, Türk tarafının hangi Tacik mallarını ithal etmek istediği hakkındaki tercihlerini araştıralım. Tacikistan ve Türkiye'nin ticaret ilişkilerinin analizini yaparsak, ikili işbirliği kapsamında yapılan mal türlerindeki ve ithalat-ihracat hacimlerindeki değişiklikler, daha çok Tacikistan'ın yürüttüğü ihracat politikasından etkilenmektedir. Bu durum Tacikistan'ın ham madde ihracatını aza indirerek, onların ülke içinde işlenmesi, hazırlanan ürünlerin ihraç edilmesi üzerine kurduğu politikasından kaynaklanmaktadır. Şu anda, alüminyum, pamuk, değerli metaller, mermer, granit ve çeşitli tarım ürünlerinin işlenmesi için ortak işletmeciler tesislerin kurulmasına önem verilmektedir. Sadece geçen yıl, hafif sanayi tesisleri olarak 10 adet fabrika devreye sokuldu. Bu fabrikalarda pamuk işlenecek ve hazır tekstil ürünleri üretilmesi için işlemler yapılacaktır. Bunun üzerine işletmeler arasında Türk tarafı ile oluşturulan ortak şirketlerin sayısı az değildir.²⁵⁰

²⁴⁸Kholmatov, Alişer; **Türk devleti ve piyasa ekonomisi**, (Турецкое государство и рыночная экономика), Yaınevi Rusdom, Moskova, 2002.s.85.

²⁴⁹Urazova, Elena; **Moderrn Türkiye'nin ekonomik gelişimi**, (Современная Турция, экономическое развитие), Yaınevi Peçat, Moskova, 2009. s.97

²⁵⁰Şamsiev, Komil; **Endüstriyel işletmelerin oluşumu ve gelişiminin değerlendirilmesi** (Оценка формирования и развития производственного предпринимательства), Vestnik, Sayı 7, Duşanbe 2009.s.58.

Tacikistan'ın dış ticaret politikasının eğilimlerini dikkate alırsak, Tacik Türk tarafları arasında yapılan ticaretteki değişiklikler hakkında anlamlı bir açıklama oluşuyor, Tacikistan'dan alüminyum, pamuk, iplik, deri ithalatındaki keskin bir azalma Türkiye'ye ihraç edilen pamuk kumaşları mamullerinin artışı ile ikame edilmeye çalışılıyor. Ayrıca, ithal ve ihraç edilen malların hacmi hakkında ayrıntılı bir analiz yaparsak tarafların bazı konularda tutarsızlığı, ihtiyaçlardaki uyumsuzluğu göze çarpmaktadır. Örneğin, Tacikistan'da metal maddeye ihtiyaç duyulurken o bu maddeyi Türkiye'ye ihraç etmektedir. Kaldı ki Türkiye'nin kendisi metal üreten ve ihraç eden ülke sayılmaktadır. Benzer şekilde Tacikistan'da kıt mal sayılan ekipmanlar, ham petrol, sentetik maddelerin neden ihraç edildiği hakkında sorular oluşmaktadır.²⁵¹

Böylece, TacikTürk işbirliğinin gelişmesine bakarsak ikili ilişkilerinin, ticaretin dinamik bir şekilde büyüdüğünden söz edebiliriz. 1999-2004 döneminde toplam ticaret hacmi 11, 2 kat artmıştır, son beş yıl içinde Tacikistan'a yapılan ihracatta Türkiye'nin payı 2 kat ve toplam ihracattaki payı %0, 6'dan %15, 6'ya kadar yükseldi. Sovyetler Birliği ve yeni Sovyet sonrası oluşan devletlerin çökmesiyle, Rusya eskiden kendine bağlı olan devletler üzerindeki etkisini önemli ölçüde yitirdi, bunun sonucunda dünyanın önde gelen güçleri Orta Asya bölgesi dahil olmak üzere eski SSCB jeopolitik alanında nüfuzu kontrol etmek için çabalıyorlar.²⁵² Önemli maden kaynakları ve büyük potansiyeli olan bu bölgeye ilginin artması tesadüf değildir, Amerikalı siyaset bilimci Zbignev Brzezinski'ye göre; 11 Eylül 2001 ve Afganistan'da terörle mücadele operasyonunun başındaki olaylardan sonra, küresel güvenliğin bölgede oynadığı rol arttı. Böylece Orta Asya üzerindeki kontrol Avrasya boyunca jeopolitik nüfuzun sağlanmasına olanak tanıdı.²⁵³ Orta Asya Afganistan'ın istikrarsızlığı sebebiyle sınırlanmış bölgede aşırı

²⁵¹ Kurtov, Ajdar; **Türkiye ve Orta Asya Türk devletleri: Hesabetli aşk XXI y. u Arifisinde**, (Турция и республика Центральной Азии: любовь по расчету), Moskova. 1999. Sayı 7 (Erişim) http://www.rau.su/observer/N08_96/8_08.htm.

²⁵² Kireyev, Nikolay; **Avrupa ve Asya arasında Türkiye ve Rusya**, (Между Европой и Азией Турция и Россия), Yaşinevi Bilim Akademisi, Moskova, 2001.s.88.

²⁵³ Brzezinski, Zbignev; **Büyük satranç tahtası**, (Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы)), Ural Yaşinevi Moskova, 1998.s.168.

dincilerden gelen yoğun baskıların sebep olduğu gerginliklere yol açmıştır. Bu durum bölgenin dünyadaki varlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Büyük güçler arasında Rusya Federasyonu, ABD ve Çin Cumhuriyeti'nin Orta Asya'daki bu duruma büyük etkisi vardır. Bu devletlerin Orta Asya üzerindeki çıkarları arasındaki farklılıkları, Amerikalı uzman Martha Brill Olcott tarafından şu şekilde değerlendiriyor: "Petrol rezervlerine garanti erişimi ve sınırlı bir ABD askerinin varlığı ile birlikte Orta Asya ABD için stratejik öneme sahip bir bölge olmuştur, ancak bu bölgede istikrarın kaybına yönelik duyulan bir endişe ABD yönetimini ikinci derecede önemli bir konuda strateji açısından zayıflatır. Rusya ve Çin'de ayrılmaz bir şekilde kendi ulusal güvenlik çıkarlarına bağlı olarak Orta Asya ülkelerini düşünüyor. Her iki ülke de bölge üzerinde hâkim jeopolitik etkileriyle Orta Asya ülkelerini birleştirmeyi bölgesel kuruluşlar aracılığıyla uygulamanın daha kolay olduğuna inanıyorlar.

Bu bölgesel stratejilerin Rusya ve Çin tarafından takip edilmesi mümkündür. Avrupa ve ABD'de siyasete hâkim kesim; Orta Asya ülkelerinin birbirlerine yabancılaşmasını istiyorlar, Çin, Rusya ve Orta Asya'nın birbirinden uzak durmasını tercih ediyorlar."²⁵⁴

Ülkeler arasında, aynı zamanda Orta Asya'ya büyük bir ilgi gösteren - İran, Pakistan, Avrupa Birliği, Rusya, ABD, Çin ve İran ile birlikte uzun süre bu bölgeyle ilgili olan Türkiye Cumhuriyeti, burada yaşayan halkların ortak tarih, dil ve kültürüyle ilgili olmalıdır.²⁵⁵ Bu hususta, Türkiye, gelecek değişim ve gelişim açısından, ekonomik, askeri ve sosyal güç olarak oluşturulmuş olduğundan bu açıdan Müslüman dünyası için mükemmel bir model teşkil eder.²⁵⁶ Laik ve demokratik bir Türkiye yaratmak sadece bölgedeki Müslüman toplumlar için değil aynı zamanda dünya ve insanlık tarihi için de önemli bir rol model oynamaktadır. Samuel Huntington'ın sözlerine göre: XXI

²⁵⁴ Brill, Olcott. Martha ; **Orta Asya ve ikinci şans** (Второй шанс Центральной Азии) Yaınevi Carnegie Vakfı, Moskova 2005 s.s.234.

²⁵⁵ Ahmet, Davutoğlu; **Stratejik derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Yaınevi Küre, İstanbul 2001. s.s.479-481.

²⁵⁶ Dontsov, Vladimir; **Uluslar arası ilişkilerde bir faktör olarak İslam**, (Ислам как фактор международных отношений) Yaınevi Lug, Moskova, 2001.s.63

yüzyılda "İslami medeniyete"²⁵⁷ ait olan ülkelerin içinde Türkiye'nin önemi büyük ölçüde dünyada artmaktadır, ilerleyen zamanlarda Hristiyan, Müslüman ve Budist medeniyetler arasındaki mücadeleye şahit olacaksınız. Türkiye bir İslam modeli olarak küresel gelişme eğilimleri içinde başka yolu takip etmeyen ülkelere en iyi örnektir. Gelecekte laiklik ve demokrasinin sonuçları, ancak değişiklikleri bu yönde devam ederse, bugünden görülebilir. Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti ekonomide ve sanayi reformunda etkileyici bir ilerleme kaydetmiştir. Bugün Türkiye, büyük bir ihracatçı, dünya ticaretinde önemli bir yere sahip, inşaat sanayi, tekstil sanayi, turizm gibi birçok iş alanının fiili lideri haline gelmiştir.²⁵⁸

Bu bağlamda, konu Tacikistan Türkiye'nin ekonomik ve ticari gelişimi için Tacik Türk işbirliğinin, uzmanlığın tam kullanımı ve yeteneklerinin özellikle acil genişleme, çeşitli yatırım projelerinin uygulanması için, ortak girişimler ve şirketler üzerine kuruludur. Daha çok Türk firmaları komşu Tacikistan Devletleri, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonu'nda başta olmak üzere Avrupa ve Asya ülkelerinde önemli deneyime sahiptir.²⁵⁹ Tacikistan Türkiye ile ortak çalışma alanları oluşturmak, yapı malzemeleri, hidroelektrik santraller, turizm otel servis organizasyonu, güneş enerjisi, madencilik, inşaatçılık, tekstil işleme sanayi ve ticarete, kadar birçok alanda modern sistemlerle ticari ilişkiler genişletilebilir.

Tacikistan Cumhuriyeti aktif bir dış politika ile önde gelen demokratik ve laik bir devlet olarak, dünyanın birçok ülkesinde tanınan ve yakın temasları olan bir ülkedir. Yoğunluğu ve etkileşim dinamikleri ile karakterize olarak son yıllarda onlar için Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkiler çeşitli düzeylerde temas ve ilişkilerin genişlemesi ve Tacik Türk ekonomik işbirliği aktivasyonu gibi eylemlerle ikili ticaret hacmi artar. Türk

²⁵⁷Huntington, Samuel ;**Medeniyetler çatışması**(Столкновение цивилизаций) Yayınevi Ast Moskova, 2003.s.89

²⁵⁸Novikov, Aleksandr; “**İslam dünyası Ora Asya ülkeleri BDT ve Azerbaycan**” (Исламский мир и среднеазиатские государства СНГ и Азербайджан), (Erişim)<http://www.iimes.ru/rus/stat/2004/14-04-04.htm>.

²⁵⁹Ulchenko, Natalia; “**XX.Yüzyılda Türkiye'nin yeni jeopolitik koşulları**”(Турция в новых геополитических условиях 20 го столетия,) Dergi Ortadoğu Enstitüsü, Sayı 1, Moskova 2004, s.83.

Cumhuriyeti Tacikistan ve diğer yabancı ülkelerin içinde en büyük ikinci ticaret ortağıdır.²⁶⁰Aynı zamanda, Tacikistan ve Türkiye arasındaki işbirliğinin tam olarak mevcut kapasitesi yeterince geniş değil ve yetenek geliştirme sağlanmıyor, iki ülke halklarının daha fazla ekonomik büyüme ve refah elde etmek için daha fazla çaba göstermesi gerekiyor iki taraflı ilişkilerinin tam kapasite gelişebilmesi için yapılacak bir çok şey var.Tacikistan ve Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi sadece bu bölgede barış ve güvenliği güçlendirmek için değil, aynı zamanda araştırma konusunun önemi belirleyen konudur.Aynı zamanda, Tacikistan ve hammadde ihracatındaki düşüş nedeniyle karşılaştırıldığında bir azalma sağladı. İki ülke arasındaki ticarete ortak ticari fuarlar, sergiler, ticaret tanıtımı, Tacik Türk ticaretinin daha da geliştirilmesi için sürekli izleme ve muhasebe bakım düzenleme daha büyük bir önem gerektirir özellikle tarafların gerçek ihtiyaçlarını çarpıtmalar ve tutarsızlıklar, ithalat ve ihracat yapısı ve ekonomik ilişkiler.²⁶¹

Tacikistan, Orta Asya'da bulunan eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında Türk kökenli olmayan tek ülkedir. Türkiye ile Tacikistan arasında yaklaşık beş saat uçuş mesafesi bulunuyor. Ulaşım ve mesafe sorunları yanında iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler de birkaç yılda bir gerçekleşen üst düzey ziyaretlerle sınırlıdır. Tacikistan'ı ilk defa Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında başkent Duşanbe'de Türk Büyükelçiliği açılmıştır. 2001'de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 2003'de Başbakan Recep Erdoğan, 2009'da Abdullah Gül Duşanbe'yi resmen ziyaret etmiştir. DEİK(Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu) bünyesinde 2003'de Türk Tacik İş Konseyi kurulmuştur. İki ülke arasında son 20 yılda 30'u aşkın anlaşma imzalanmıştır. İki ülke arasında ilişkiler son 5 yılda

²⁶⁰Tacikistan Dış Ticaret Cumhuriyeti'nin sosyoekonomik durumu Raporu Duşanbe Tacikistan İstatistik Kurumu s.220 <http://www.stat.tj/ru/publication/catalog/>

²⁶¹Zoidov, Kabil; **Ekonomik krizler:Nedenleri, Sonuçları ve yolları üstesinden gelmek.** (Экономический кризис:причины, последствия и пути преодоления)Yaınevi Zarya Moskova.2010 s.49

artmaya başlamıştır. Dış ticaret hacmi son 5 yılda yüzde 90 artarak 2010'da 420 milyon Dolar olmuştur.²⁶²

2005'te 2004 yılına göre dış ticaret cirosu biraz azaldı, bu da Tacikistan'dan ithal edilen hammadde miktarındaki düşüş nedeniyle oluştu. İki ülke arasındaki ticarete, özellikle tarafların ihraç ve ithal ettikleri malların miktarında, elde edilen gelir ve ihtiyaçların karşılanması konusunda bazı tutarsızlıklar, yetersizlikler söz konusudur. Tacik Türk ticaretinin geliştirilmesi için bu işlemin sürekli izlenmesi, değişen piyasa koşullarının takip edilmesi gerekmektedir. Ortak girişimcilerin etkileşimini daha da canlandırmak için fuarlar, sergiler düzenlenmeli, elektronik ticaret yapısının tanıtımı yapılmalı, organizasyon işlemleri ile ilgili daha büyük araştırmalar gerekmektedir. Özel bir önem Tacikistan Cumhuriyeti'nin Orta Asya devletleri ile kurduğu ekonomik ilişkilerin gelişimine verilmelidir. Ülkelerin bölgedeki coğrafik konumuna göre, Tacikistan çok eskilerden beri komşu ülkeler olan Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile tarihi bağları ile kurulan işbirliğini geliştirmektedir.²⁶³ Bu işbirliğin önemi ekonomik ilişkilerin gelişmesini daha da pekiştirmek, karşılıklı yararlı işbirliğini güçlendirmektir. Bu komşu ülkelerin potansiyelini ve mevcut olan olanakları daha iyi şekilde değerlendirmek için öncelikle onların dış ticaretinin genel durumunu göz önünde bulunduralım. Türkmenistan ve Özbekistan'ın 2005 ve 2004 yılları için istatistiksel verilerinin eksikliği nedeniyle onların ekonomik durumu hakkında analizi 2003 yılın verilerine göre yapalım.

²⁶²Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu

http://www.deik.org.tr/Konseylar/43/3/63/Geçmiş_Dönem_Etkinlikleri.html

²⁶³Olimova, Saodat; "Tacikistan ve Rusya: "Boşanmadan entegrasyonuna kadar"(Таджикистан Россия от развода к интеграции)(Erişim)www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/05.Olimova.shtml.

Tablo 14: İhracat ve İthalat Türkçe konuşan Orta Asya ülkelerinde (2003 milyon dolar)

Ülke	İhracat	Geçen yılara göre%	İthalat	Geçen yılara göre%
Kazakistan	12927	133, 7	8409	127, 7
Kırgızistan	582	119, 7	712	121, 2
Türkmenistan	3449	122, 5	2511	118, 0
Özbekistan	1953	126, 9	2482	119, 4

Kaynak: Sosyo ekonomik durumu Tacikistan Devlet İstatistik kurumu Duşanbe 2005. www.stat.tj

2003 yılında Kazakistan'ın toplam dış ticaret hacmi 21 milyar 336 milyon ABD Doları tutarına ulaşmıştır. İhracatın toplam tutarı 12, 927 milyar ABD Dolarıdır. İhracatın temel öğeleri arasında - petrol, doğal gaz, kömür, ahşap işleme ürünleri, metaller, kimyasal maddeler, tahıl, yün ve et vardır. Ülkenin ana ortakları - Rusya, Ukrayna, Özbekistan, Hollanda ve Çin'dir. Kazakistan'ın toplam ihracat hacmi 8, 409 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. İthalatın ana öğeleri - kömür ve elektrik enerjisidir. Ana ortakları - Rusya, Çin ve Almanya'dır. Görüldüğü gibi, dış ticaret dengesinde 4 milyar 518 milyon ABD Doları kadar olumlu bilanço söz konusudur.²⁶⁴

Dış ticaret cirosu ve pozitif bilançoya göre bölgedeki ikinci büyük devlet Türkmenistan'dır. Toplam dış ticaret hacmi 5 milyar 5 milyon ABD Doları, olumlu bilanço tutarı 938 milyon ABD Doları kadar ekonomik operasyonlar düzenlenmektedir.²⁶⁵ Türkmenistan ağırlıklı olarak doğal gaz, ham petrol, petrokimya ürünleri, pamuk, tekstil ürünlerini ihraç eder. Ana ihracat ortakları - Ukrayna, İtalya, İran, Azerbaycan, Türkiye ülkeleridir. İthal edilen ana mallar arasında, mühendislik ve ulaşım araçları, kimyasal ürünler, gıda vardır. Ana ortakları - Almanya, Ukrayna, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya ve Türkiye'dir.²⁶⁶

²⁶⁴Sosyo ekonomik durum "Tacikistan Devlet İstatistik kurumu" Duşanbe 2003. <http://www.stat.tj/>

²⁶⁵Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim) <http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

²⁶⁶Olimova, Sabohat; **İşçi Göçmenliği**, (Трудовая миграция из Таджикистана.) Yaunevi İrfon, Duşanbe, 2004.

Özbekistan'ın yıllık ticaret hacmi 5 milyar 908 milyon ABD Doları, ihracat hacmi 4 milyar 953 milyon ABD Doları, ithalat ise 2 milyar 482 milyon ABD Doları tutarına ulaşır, bilançonun açığı 529 milyon ABD Dolar kadar vardır. Açık ithalatın ihracat hacmini aştığı için meydana gelmektedir. İhracatın ana öğeleri arasında pamuk, altın, doğal gaz ve gübre vardır. Ana ortakları - Rusya, Ukrayna, İtalya, Güney Kore, Tacikistan, ithalatın temel malları makine ve teçhizat, kimyasal ürünler, plastik, gıda ve metal ürünleridir. Ana ortakları - Rusya, Güney Kore, Almanya, ABD, Türkiye ve Kazakistan. Kırgızistan'ın 2003'te toplam dış ticaret hacmi 7 milyar 294 milyon ABD Doları, ihracat – 1 milyar 335 milyon ABD Doları ve ithalat 5 milyar 373 milyon ABD Doları oluşturmaktadır. Baş ihraç ürünleri arasında pamuk, kereste, et ve elektrik enerjisi vardır. Ana ortakları - Kazakistan, Rusya, Çin, ABD, Özbekistan ve Almanya, ithalatın ana öğeleri - petrol, gaz, yakıt, makine ve teçhizat, kimyasal maddeler, tekstil ve gıda ürünleridir. Ana ortakları - Rusya, Özbekistan, Kazakistan, Almanya ve Çin. Dış ticaret analizi ülkelerin ortaklar seçimindeki eğilimlerin farklılığı göze çarpmaktadır. Mesela, Türkmenistan'da 1995 yılı ile kıyasladığımız zaman çok büyük değişiklikler oluşmamıştır, (ihracattaki payı %3, ithalatta ise %6 kadar azalırken), Kırgızistan'ın dış ticaret hacmindeki tutarda BDT ülkelerin payı 1, 7 kadar azalmış (1995'te %66, 2004'te - %38), ithalatta %4 kadar azalış kaydedilmektedir.²⁶⁷ Aynı şekilde Kazakistan'ın BDT ülkeleri arasında yaptığı dış ticaret hacmi 2, 6 ve 1, 46 kat daha azalmıştır. Böylece, BDT ülkelerinin dış ticaret yaptığı ortakları seçiminde değişiklikler oluşmuş, bu ülkeler daha çok yabancı devletlerle ticaret yapmaya yönelmişlerdir. Kazakistan yabancı ülkeler ile yaptığı dış ticaret hacmini yükseltmiş (hem ithalatta hem ihracatta), Kırgızistan ise ihracat hacmini arttırmıştır. Orta Asya ülkeleri farklı uluslararası ve bölgesel örgütlere mesela Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı üye olup, arasında işbirliği yürütmektedirler.²⁶⁸ 14-15 Eylül 2005'te Tacikistan'ın başkenti olan

²⁶⁷Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

²⁶⁸Zhdanova, Galina ;**Avrasya projesi**, (Перспективы евразийского проекта), Yayınevi Voshod, Moskova, 2011.s.129.

Duşanbe’de Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nın VIII. Devlet başkanları zirvesi yapıldı. Bu toplantıda bölgesel ekonomik işbirliğin gelişmesi, özellikle, 2015 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi oluşturma hakkında görüşmeler yapıldı. Genel olarak, Türkiye, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’na büyük önem vermektedir.

ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi) tarafından düzenlenen analitik rapora göre EİT (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) önemli bir potansiyele sahip olmaktadır ve onun üye ülkeleri stratejik coğrafik konuma sahiptirler, toplam 8 milyon metrekare alanında bulunan bu ülkelerde toplam 727 milyon insan yaşamaktadır. Türkiye, İran ve Pakistan 1985 yılında bu teşkilatı oluşturmuş olup, bu örgütün üyeleri arasına eski Sovyet’lerin tüm Orta Asya devletlerini getirmek için çok çaba göstermiştir. Orta Asya ülkeleri ile Tacikistan Cumhuriyeti’nin ticari ve ekonomik ilişkileri konusunda, belirtmek gerekir ki, 2005’te bu ülkeler ile Tacikistan’ın toplam dış ticaret hacmi 485 milyon ABD Dolarıydı, bu da BDT devletlerinin toplam ticaret hacminin %46, 6’na veya diğer ülkeler ile yaptığı ticaretin %21, 6’nı oluşturmaktadır.²⁶⁹ Tacikistan’ın Orta Asya devletleri ile ekonomik ilişkilerinin durumu hakkında daha net bir bilgiye Tablo 15’nin verilerinden öğrenebiliriz. O verilere göre Tacikistan Orta Asya ülkeleri ile yaptığı ticaret hacminin en büyük payının Özbekistan’a ve Kazakistan’a düştüğünü görebiliyoruz. Ticaret hacmi 219 milyon ABD Doları (diğer ülkeler ile toplam cironun%45, 1’ni oluşturuyor). Kazakistan ile ticaret hacim 188 milyon ABD Doları (%38, 3) miktarını oluşturuyor. Tacikistan’ın bu belirtilen ülkeler ile yaptığı ticarete daha çok ithalatın payı vardır, Kazakistan için 168 milyon ABD Doları (daha çok tahıl, yakıt malzemeleri), Özbekistan için 153 milyon ABD Doları (elektrik enerjisi, doğal gaz, vs) ve toplam ithalat miktarının %12, 7 ve %11, 5 oranını oluşturmaktadır.²⁷⁰

²⁶⁹Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu (Erişim)<http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>

²⁷⁰Şamsiev, Komil; **Tacikistan iş geliştirme ekonomik sorunları** (Экономические проблемы развития предпринимательства Республики Таджикистан), Yayınevi Duşanbe, 2004.s.99.

Tablo 15: İhracat ve İthalat Türkçe konuşan Orta Asya ülkelerinde (2003 milyon dolar)

Ülke	İhracat	Geçen yıla göre%	İthalat	Geçen yıla göre%
Kazakistan	12927	133, 7	8409	127, 7
Kırgızistan	582	119, 7	712	121, 2
Türkmenistan	3449	122, 5	2511	118, 0
Özbekistan	1953	126, 9	2482	119, 4

Kaynak:Sosyo ekonomik durum Tacikistan Devlet istatistik kurumu Duşanbe 2003. <http://www.stat.tj/>

Toplam ihracat 2003 yılında Kazakistan'ın ticaret hacmi 21mlrd.33 milyon ABD \$tutarındadır. Tablonun verilerine göre 2005'te dış ticaretin hacmi daha çok Türkmenistan'la yapılan ticarete (%130, 5), daha sonra Kazakistan'la (%120, 4) ve Kırgızistan'la (%108, 4) oranında gerçekleşmiştir. Özbekistan ile dış ticarethacmindeki azalış %6, 6'a kadar, elektrik enerjisinin ithalatı azaldığı için oluşmuştur.²⁷¹

Tablo 16: Tacikistan'ın Orta Asya ülkeleri ile dış ticaret 2005 yılında(Mln Dolar)

Ülke	Ticaret Hacmi	% 2004	İhracat	İthalat
Kazakistan	188	%120, 4	20	168
Kırgızistan	24	%108, 4	3	21
Türkmenistan	54	%130, 5	70	54
Özbekistan	219	%93, 4	66	153

Kaynak:Sosyo ekonomik durum "Tacikistan Devlet istatistik kurumu" Duşanbe 2006. <http://www.stat.tj/>

Orta Asya ülkeleri arasında Tacik malların ihracatı daha çok Özbekistan'a 66 milyon ABD Doları kadar değerinde yapılmaktadır. Böylece, Tacikistan hükümetinin daha önce de belirttiği gibi tarihi bağları olan Orta Asya ülkeleri komşuları ile ekonomik, ticari ilişkilerin daha da gelişmesi için

²⁷¹Sosyo ekonomik durum Tacikistan Devlet istatistik kurumu <http://www.stat.tj/>Duşanbe 2005.

önem veriliyor, daha büyük ticari ortakları olan Kazakistan ve Özbekistan ile işbirliğinin daha da kapsamlı şekilde düzenlenmesi bekleniyor. Kırgızistan ile ekonomik ilişkilerde önemli bir potansiyel var, Türkmenistan ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedefleniyor, yalnız 2005'te bu ülkeler ile yapılan ticaretin hacmi % 30, 5 oranında artış göstermiştir. Toplam ihracatın hacminin %7, 3 oranını oluşturuyor (çoğunlukla kimyasal ürünler). Tacikistan için ana ticaret (ve stratejik) ortağının Rusya olduğu, onunla yapılan dış ticaretin hacminin bütün BDT devletleri ile yapılan ticaretin toplam hacminin %32, 6 oranını oluşturduğu için (339 milyon ABD Doları) daha çok önem Rusya ile ilişkilere verilir ve yanı sıra Rusya'dan sonra büyük ortaklar olan Özbekistan ve Kazakistan ülkelerine de önem verilir.²⁷² Bu ülkelerle yapılan ticaretteki artış ortak ülkelerin komşu devletler olması, bölgede yakınlıkta yerleşmesi ve orada Tacikistan'a lazım olan tahıl, elektrik enerjisi, doğal gaz gibi mallarının varoluşundan kaynaklanmaktadır. Buna karşılık (eski Sovyetler Birliği'nin önceden uygulanmış ithalat şemasına göre) Özbekistan da Tacikistan'dan ithal edilen mallara ihtiyaç duymaktadır, örneğin İsfara kimyasal fabrikasından yapılan ithal mallar daha sonra Özbek işletmelerinde işlenmektedir.

2012 yılında Tacikistan'ın ihracatı 1, 3 milyar Dolar, ithalatı 3, 3 milyar Dolardır. Rusya Federasyonu ve Kazakistan başta olmak üzere eski Sovyetler Birliği ülkelerinde çalışan 1, 5 milyon Tacik işçi ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. İhracatının yüzde 40'ı Çin, yüzde 15'i Türkiye, yüzde 10'u Rusya Federasyonu, yüzde 7'si Özbekistan, yüzde 5'i İran iledir. İthalatının yüzde 32'si Rusya Federasyonu, yüzde 11'i Kazakistan, yüzde 10'u Çin, yüzde 5'i Özbekistan, yüzde 4, 2'si İran ve yüzde 4'ü Türkiye iledir.²⁷³ Tacikistan'ın Türkiye'ye ihracatının yüzde 80'nini alüminyum ve pamuk oluşturmaktadır. Tacikistan'ın Türkiye'den ithalatını ise ağırlıklı olarak alüminyum tozu, un, şeker, buğday, gıda ve otomobil oluşturmaktadır. Tacikistan'da inşaat, gıda, turizm, eğitim, kırtasiye ve beyaz eşya alanlarında

²⁷²Vyaçeslav, Belakrenitsky; **Müslüman BDT Ülkelerinin sınırlarına yakın bir ülke**, (Муcульманские страны у границ СНГ), Yaуınevi Kraft, Moskova, 2005.s.54.

²⁷³Tacikistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı <http://minfin.tj/index.php?do=static&page=macro>

faaliyet gösteren 50 Türk firması bulunmaktadır. Türk firma sayısı son bir yılda iki katına çıkmıştır. Türk müteahhitlik firmaları 500 milyon Dolar tutarında 35 proje üstlenmiştir. Yukarıdaki çalışmayı özetlersek, modern çağda uluslararası ilişkilerin gelişmesi, siyasi, ekonomik alanlarda Tacikistan, Türkiye, Orta Asya ülkeleri arasında işbirliğinin kurulması birçok faktörden kaynaklanmaktadır. O faktörler arasında aşağıdakiler bulunmaktadır: Tacikistan, komşu ülkeler olan Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi Orta Asya bölgesinde yerleşmektedir. Bu bölge önemli jeopolitik konuma sahiptir.

Orta Asya devletlerinin zengin doğal kaynakları ve iletişim olanakları jeopolitik alanda kendine yer ve rol bulmak isteyen büyük devletlerin stratejik çıkarları için bu ülkeler bir nesne haline gelmektedirler. Ülkeler arasındaki işbirliği tarihsel toplum ilişkilerinden ve bağımlı etkileşimden kaynaklanır. Bu çerçevede, Orta Asya ülkeleri ile Tacikistan'ın tarihsel ve kültürel alandaki bazı yakınlığı bu işbirliğinin gelişmesini sağlamaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin eski Sovyet Birliği'nin de ortak cumhuriyetleri olarak bulunması daha sonra onların bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da aralarındaki ilişkiyi sürdürmek ve geliştirmek için önemli bir faktör haline gelmişti, bu nedenle, kurulan eski bağlar kopmayıp, tam tersi birbirini desteklemeye çalışmaktadır.

Aynı zamanda çalışmanın sonuçları arasında ülkelerin uluslararası seviyede kurdukları işbirliğinin her hangi bir etnik, ortak dil veya kültür gibi etkenlerden bağımsız bir şekilde geliştiğini görmekteyiz. Bunun bir örneği, iki Türk ülkeleri arasındaki yıllar boyunca belirli bir gerginlik ve kötüleşen ilişkiler sonucu Türkiye ve Özbekistan arasındaki ikili ilişkileri olumsuz etkilemektedir, ve aksine - Türkiye ve gayri Türk devleti olan Tacikistan arasındaki işbirliğinin her hangi bir koşula bağımsız şekilde yürütülmesi ve gelişmesi yukarıda belirtilen durumun bir kanıtıdır. Bu ülkeler arasındaki ticaret hacmi (sadece son 5 yılda 10, 1 kat artmıştır). Analizden elde edilen bir başka sonuç da budur: devletler arasındaki çıkarlar faydası hesaplanıp, birbirine ne kadar uyumlu bir politika yürütülürse, elde ettikleri ekonomik yararlar ne kadar çok miktarda olursa, etkileşim de o koşullara göre gelişir diyebiliriz.

Bir örnek vermek gerekirse, Türkiye Pan Türkçülük fikirlerini uygulamak isteğiyle çağrıda bulundu ama ülkelerden yeterli bir destek alamadığı için taktiğini değiştirmek zorunda kaldı. Orta Asya ülkeleri ile yürüttüğü politikasında jeopolitik, etnik, dilsel faktörlere önem vererek o doğrultuda değişiklikler yaptı ve bu kurallara uygun olan tüm ekonomik ilişkilerini sürdürdü ve işbirliğinin başarılı sonuçlarına ulaşabildi.

İse Tacikistan, Orta Asya, Tacikistan dış politikasının temel ilkeleri ile ilişkilerin temelinin ülkelerle işbirliğine her zaman iyi komşuluk ilişkileri güçlendirmek ve karşılıklı yarar sağlayan ortaklıklar kurmak arzumuz olmuştur.

Aynı zamanda devletin ülkenin yıllarda tarihsel bağlam ve konumuna rağmen, ortak kararlar ve anlaşmalar, komşu Tacikistan ile ilişkilerin çok sayıda, Orta Asya ülkeleri geliştirme, içerik ve işbirliği derinlik derecelerine konusunda oldukça farklı olduğunu vurgulamak gerekir.

Örneğin, Kazakistan ve Kırgızistan ilişkileri yoğun ve dinamik, ise, birçok uluslararası konularda, modern dünyanın sorunları ve tehditleri ortak yaklaşımlar ve pozisyonlar vardır, bu ülkelerle ekonomik ilişkilerin Özbekistan ile ilişkilerin belirli ortak projeler yürütülmektedir, fakat Bazı ticaret, genel olarak, bazı gerginlik, en önemli anlaşma ve ortak çözümler yerine değildir. Türkmenistan ile işbirliği konusunda, her iki tarafı dikkate ekonomik işbirliğinin genişletilmesi için büyük bir potansiyel olarak, ikili ilişkileri genişletmek için şimdi ortak bir takım projeler hazırlanır niyetindeyiz.

Dış politikamızın temeli, Tacikistan Emomali Rakhmon Başkanı vurguladı, "açık kapı politikası"²⁷⁴, uluslararası kabul görmüş normlara ve ilkelere saygı ile tüm uluslararası aktörler ile işbirliği için istekli. Tacikistan Cumhuriyeti, birçok ülke ile sürekli ve yakın temas ile, dış politika bölgesel oluşumunu ve gelişimini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin siyasi ve ekonomik etkileşim bir dostu, yüksek yoğunluk ve dinamizm niteliği farklıdır. Bu çeşitli düzeylerde

²⁷⁴Nazarov, Talbak; **Dış politika sisteminde uluslar arası işbirliği faktörü**, (Международное Сотрудничество системе факторов во внешней политике), Yayınevi Dikta, Minsk, 2002. s.75.

ilişkilerin genişlemesi ve işbirliğini artırmak amacıyla, ikili ticaret hacmini yansıtır. Tacikistan Cumhuriyeti ekonomik reformlar sırasında aynı zamanda deneyim ve Tacik ekonomisi ve ticaret, çeşitli yatırım projelerinin uygulanması, ortak girişimler ve şirket organizasyonunun geliştirilmesi için Türkiye ve Orta Asya ülkelerindeki olanakları sonuna kadar kullanarak, işbirliğinin daha da genişlemesi için özellikle acil bir konudur. Tacikistan ve Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliği içinde geniş rezervleri ve ülkelerin daha fazla ekonomik büyüme ve halklarının refahı geliştirmek için problem çözme elde etmelerini sağlayacak olan gerçekleşmesi için iyi bir potansiyel var.

SONUÇ

Araştırma özetlenmesi, Türkiye ile siyasi ve ekonomik işbirliği de dahil olmak üzere çağdaş uluslararası ilişkiler, devletler arasındaki etkileşim, Tacikistan Cumhuriyeti ve Orta Asya ülkelerinin birçok faktöre bağlı olacağını söyleyebiliriz, aralarında şunlardır: Tacikistan, komşu devletler ile birlikte Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve büyük bir jeopolitik öneme sahip Orta Asya'da Orta Asya devletlerinin büyük doğal kaynakları ve iletişim yetenekleri bölgedeki jeopolitik alanda yerini ve rolünü almak isteyen büyük güçlerin stratejik çıkarlarının bir çnemi var. Büyük ölçüde etkileşimi tarihsel toplum ilişkileri ve bağımlılıkları bağlıdır. Bu çerçevede, Orta Asya ülkelerindeki tarihi ve Tacikistan kültür belirli bir yakınlık ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunur, federal devlet eski Sovyet cumhuriyetlerinin ortak varlığı yeni bağımsız devletlerarasındaki ilişkiyi sürdürmek ve daha da geliştirmek için izin verilen nota da uygun bulunmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın sonuçlarına etkileşim uluslararası ilişkilerin bu aşamada kendi etnik yakınlık, ortak dil ve kültür neredeyse bağımsız olduğuna. İki Türk ülkeleri arasında yıllar içinde belli bir gerginlik ve ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açar. Bunun bir örneği: Türkiye ve Özbekistan, ve bu aksine Türkiye ve olmayan Türk devlet arasındaki işbirliğinin aktif gelişmesi Tacikistan Cumhuriyeti devletlerarasındaki etkileşimin düzeyi doğrudan çıkarlarının gözetilmesi bağlıdır ve ekonomik edinin yararlanır. Son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti ekonomisini ve sanayi reformu etkileyici bir ilerleme kaydetmiştir, bu nedenle bugün Türkiye'de, büyük bir ihracatçı, dünya ticaretinde önemli bir yeri vardır, bu tür inşaat sanayi, tekstil sanayi ve turizmde dahil olmak üzere, çeşitli sektörlerde fiili lideri haline gelmiştir. Yeterli bir örnek vermek için: ne zaman güçlü bir istek PanTürkçülük fikirlerini uygulamak için Türkiye'ye yeterli bir cevap bulamadık. Yeni Orta Asya ülkeleri, kendi Türkiye Cumhuriyeti Bu ülkelerin jeopolitik, etnik, dilsel değişti ilk merkezli pragmatik bir politika yürütülmesi için yönergeler, karlı sağlanması, ekonomik ilişkilerin çevirmek işbirliğinin sonuçları. Çalışma, devletin sonucu olarak uluslararası

ilişkiler ve ekonomik işbirliği siyasi durum ve doğrudan bir ilişki olduğunu ülkede istikrar.

Bildiğiniz gibi, sonra Tacikistan Cumhuriyeti Sovyetlerin çöküşü, ancak ekonomik kriz, çatışma tecrübeli zor günler iç politik ve çatışma yaşadı. Bu koşullar, hem de çatışma sonrası sivil hayatkurtarma ve, ilgili önemli ekonomik ve geri dönmek toplumsal sorunlara uluslararası üzerine ağır bir baskı uyguladılar Tacikistan ve ekonomik işbirliği ile devlet arasındaki ilişkiler diğer ülkeler ile. Ve yine de, çalışmanın sonuçları, Tacikistan Cumhuriyeti, birçok zorlukların üstesinden, tarih XX-XXI kesişme noktasında siyaset, ideoloji ve Tacikistan ekonomisinin özellikleri hakkında söylenebilecek ne ilişkin önemli bir siyasi ve ekonomik deneyim bu zor dönem boyunca başardı. Tacikistan Tacik ulus, kendi devlet kültür ve ideoloji ve antik tarihin korumak başardı. Tacik insanlar, zengin bir tarihin ve eşsiz kültür sahip, atalarının eşsiz tarihi eserleri gurur, bu mirası, aynı zamanda daha da kültürel, ulusal geleneklerine geliştirmek istiyor sadece. Bağımsızlık yıllarında dış politika ile aktif ve iyi yapılandırılmış ile Tacikistan Cumhuriyeti ileri küresel sorunların acil çözümü için bazı somut önerilerde bulunmak. Şu anda, Tacikistan Cumhuriyeti, BM ve diğer uluslararası kuruluşlarda kabul önemli girişimler ve küresel öneme sahip girişimleri bir dizi bağlı. Tacikistan iç siyasi çatışma, akut barışçıl çözüm için benzersiz bir deneyim gösterdi ve iç savaşı durdurmak vardır. Hiçbir analogları barış deneyim BM ve diğer uluslararası örgütler tarafından kabul edilmiştir bir örnek olup, dikkatle dünyanın birçok ülkesinde okudu. Ekonomik reformlar, piyasa ekonomisinin ve piyasa altyapısının oluşturulması geçiş için etkili önlemlerin uygulanması ve ekonominin büyümesini hızlandırmak için etkin bir programın tutarlı bir şekilde uygulanması. Analiz 1997 günümüze kadar temel makroekonomik göstergeleri istikrarlı bir büyüme trendi var olduğunu göstermek için, dört yılda gayri safi yurtiçi hasıla yıllık büyüme hızı %10 seviyesinde aştınız, GSYİH 2000 yılına göre 2005 yılında artış 4 kez de sanayi üretiminde önemli artış olmuştur. Aynı zamanda, daha derin bir soruşturma tüm olumlu değişiklikler için ekonomide meydana geldiğini ortaya koyuyor, ancak 2005

yılında elde GSYİH düzeyi hafif sanayi de dahil olmak üzere, 1991 yılında GSYİH'nin sadece %65, sanayi bir sayıdır, makine, ulaştırma henüz krizden değil, bankacılık sisteminde reform yatırım daha da büyük bir artış ve özelleştirme sürecinin tamamlanmasını gerektirir.

Tutarlı 2015 Aralık (strateji kavramı, BM hitaben için Tacikistan Ulusal Kalkınma Stratejisi uygulanmasında ele alınması ve uluslararası finans destek olacak bu ve piyasa reformları ve ekonomik reformların uygulanması eksik uygulanması ile ilgili diğer sorunlar ve var güven kurum ve donör ülkelerin, yakın gelecekte)belge hükümet onay için sunulacaktır. Tacikistan XX ve XXI yüzyılın başında Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkiler göz önüne alındığında, bunların doğa, konum, ve uluslararası gelişmeleri değerlendirme, ağırlıklı olarak aynı çeşitli bölgelerinde siyasi durum için iki ülkenin kavramsal yaklaşımlar geleneksel dostane ve konuksever olduğunu vurgulamak gerekir. XXI yüzyılın tehditleri ve zorlukları ile ilgili olarak tarafların resmi görüş yakınlığı - uluslararası terörizm, aşırıcılık ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede bu ve diğer alanlarda etkin bir işbirliği için iyi bir temel oluşturmaktadır. İki ülke kurduk düzenli siyasi temaslar Devlet ve Hükümet, parlamento heyetlerinin değişimi Başkanları tekrarlanan ziyaretlere aldı. Genel olarak, Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin durumunu değerlendirmek, son yıllarda nispeten yüksek yoğunluğu ve dinamik bir etkileşim ile karakterizedir bu, çeşitli düzeylerde temas ve ilişkilerin genişlemesi ve Tacik Türk ilişkiler aktivasyonu gibi ekonomik işbirliği, ikili ticaret hacmi artar. İki ülke arasındaki ticareti artırmıştır, son yıllarda Tacikistan'da Türk ithalatın payı Tacik ihracatın Devlet payı artmıştır, Türk Cumhuriyeti Tacikistan için ikinci büyük ticaret ortağı yabancı ülkelerdedir. Tacikistan Cumhuriyeti bu durumda, Türkiye Cumhuriyeti tüm bölge ülkeleri arasında giderek Orta Asya'da tek bir olmayan Türk ülkeyle ilişkiler geliştirmiştir gerçeğine çizilir. Bu eğilimin teyit bir örnek verebilir, son yıllarda Tacikistan ve Türkiye arasındaki ticarete büyümenin Orta Asya'nın Türkçe konuşan ülkelerde rakamlar öncesinde iyi olmuştur. Aynı zamanda, ekonomik işbirliği düzeyi hala partilerin büyük bir potansiyel ve fırsatlar

uymuyor, her iki ülkenin daha fazla ekonomik büyüme sağlayacak olan rezervlerinin bol ve gerçek umutları, uygulama ve başarı vardır.

Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman, "Türk şirketleri maden işletmeciliği noktasında tembellik yapıyorlar ve gelmiyorlar. Tacikistan, dağlık bir ülkedir. Kıymetli madenler ve diğer madenler bakımından Tacikistan oldukça zengindir.

(TUSKON) tarafından düzenlenen, Türkiye-Tacikistan Ticaret ve Yatırım Forumu'nda bugünkü görüşmelerin, ticari ve çok yönlü işbirliğinin gelişmesine vesile olacağını belirtti.

Tacikistan'ın milli bağımsızlığını kazanmasından sonra ilişkilerin yeni bir şekil kazandığını anlatan Rahman, "Ne güzel ki bu yıllar zarfında ticari ilişkiler gittikçe gelişmiş. Bununla beraber hukuki işbirliği temelleri gelişmiş. Taraflar, bu ilişkilerin gelişmesi için özel çaba sarf ediyor. Bu ülkenin en yüksek makamları ile görüşeceğiz. Bugünkü görüşmelerin iyi bir başlangıç olacağına inanıyoruz" diye bu konuya büyük bir önem göstermesini ifade etti.

Tacikistan'da gelişmekte olan çok yönlü bir ekonominin olduğunu belirten cumhur başkan Emomali Rahman, ülkesinin bağımsızlığının ilk gününden beri iktisadi ve ekonomik gelişmeleri takip ettiğini, ekonominin desteklenmesi ve ilerlemesi için sürekli yeni tedbirler aldıklarını ve Ekonomik reformların gerçekleştirilmesiyle uluslararası ve ekonomik ortaklıkların arttığını aktaran Emomali Rahman, bu sayede mal alışverişinin de arttığını söylüyor.

Türkiye'nin, Tacikistan'ın en çok ticaret yaptığı 4 ülke arasında olduğunun altını çizen Emomali Rahman, "2011 yılında Türkiye ile ticaretimiz 600 milyon dolar. 2010 yılına göre 180 milyon dolar daha fazla. Bu bizim talebimizi karşılamıyor. Kapasitemiz onlarca kat fazlasıdır" dedi.

Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rahman, Tacikistan'da Türkiye'den 53 firmanın faaliyette bulunduğunu dile getirerek, şunları kaydetti:

"Türk şirketleri maden işletmeciliği noktasında tembellik yapıyorlar ve gelmiyorlar. Tacikistan, dağlık bir ülkedir. Kıymetli madenler ve diğer madenler bakımından Tacikistan oldukça zengindir. Tacikistan ve Türkiye'nin işbirliği, değişik iktisadi alanlarda da gelişmeye müsait olup, bu her iki ülke açısından da önemlidir. Tacikistan'ın yeni teknolojilere ihtiyacı var. Bunu yapmak için de yabancı sermaye ve yeni teknolojilere ihtiyacı var. Ülkede yeni barajlara ihtiyaç var. Baraj inşaatlarında Türkiye'nin tecrübelerinden istifade etmek istiyorum. Orta Asya'da Afganistan, Pakistan ve İran'da büyük bir elektrik ihtiyacı var. Çünkü bu bölgeye elektrik enerjisi yetmiyor. Biz yine az çok baraj yapıyoruz ama İran, Pakistan ve Afganistan'ın ihtiyacı var. Buyurun Türkiye'ye yatırım sahaları. Enerji ve elektrik olmadan hiçbir ülkenin gelişmesi ve yabancı yatırımcının gelmesi düşünülemez."

Tacikistan'ın ziraat açısından geniş üretim alanlarının olduğunu vurgulayan cumhur başkanı Emomali Rahman, tarım alanlarının tarafların yatırım yapabileceği alanlarda Hafif sanayide de işbirliğine hazır olduklarını, Türkiye'nin Orta Asya'da bu konudaki tecrübelerinin oldukça fazla olduğunu anlatan, Türk yatırımcıları Tacikistan'a davet ediyor.

Türk şirketlerinin Tacikistan'da inşaat alanında daha çok iş yapabileceğine emin olduğunu ifade eden Rahman, Tacikistan'ın durumu düşünüldüğünde, bu bölgenin parlak bir gelecek vaat ettiğini vurguladı.

Emomali Rahman, Tacikistan'da iklim koşullarının Türkiye ile benzerlik gösterdiğine dikkati çekerek, sözlerine şöyle devam etti:

"Türkiye'de yetişen meyveler Tacikistan'da da üretilebilir. Fakat ürün almada sıkıntı yaşıyoruz, çünkü eski teknoloji kullanıyoruz. Bu noktada da ciddi işbirliği yapabiliriz. Tarafların imkanları göz önünde bulundurularak kimya, tıp ve turizm alanlarında işbirliği yapmamız mümkün. Telekomünikasyon ve nakliyat alanlarında, siz uluslararası büyük lojistik firmalara sahipsiniz. Buyurun size iş birliği. Gelişmiş bir işbirliği elde edebiliriz. Biz bunların gerçekleşmesi için gerekli kolaylığı göstermeye ve iş adamlarınızı her yönden desteklemeye hazırız. Su zenginliği yönünde de

dünyada ilk sıralardayız. Yemek tuzu olarak oldukça zenginiz. Günümüz teknolojileri ile çalışarak bunları ihraç edebilirsiniz. Fakat istek ve arzuda bulunmanız gerekiyor. Ben burada birçok anlaşma imzalanacağına eminim ama bu iş hacmi çok az."

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman ile Ticaret ve Yatırım Forumu toplantısına katıldı. Cumhurbaşkanı Gül, TUSKON tarafından gerçekleştirilen toplantıda yaptığı konuşmada, Türkiye ve Tacikistan'ın dost, kardeş, kültürleri, inançları, dinleri, gelenekleri bir olan ülkeler olduğunu belirterek, iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmenin, güçlendirmenin, her bakımdan çok daha ileri noktalara ulaştırmanın hem kendisinin hem de Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahman'ın ideali ve özlemi olduğunu ifade etti.

Söz konusu ziyaret sırasında, Tacikistan'a yatırım imkânlarının çok olduğunu konuştuklarını dile getiren Cumhurbaşkanı Gül, "Tacikistan hâlâ bakir bir ülke, el değmemiş madenleri çok. Yeraltı zenginlikleri çok. Asya'nın sularının yüzde 60'ı Tacikistan'dan kaynaklanmaktadır. Tacikistan çok dağlık. Arazisinin yüzde 90-95'i dağlık. Tarım arazisi az ama bu dağlık arazileri bir taraftan sulara, yağmurlara, karlara, buzullara ev sahipliği yapmakta, diğer taraftan toprağın altında zengin madenlere sahip olmaktadır. O zaman Sayın Cumhurbaşkanı sizlere çok güçlü çağrıda bulunmuştu. 'Gelin buralara yatırım yapın' diye... Ben çok yakından takip ettim ve hep teşvik ettim. Bazılarınız çok iyi bilirsiniz. 'Bu ülkeye ilgi gösterin ve bu ülkeye yatırım yapın' diye... Şimdi görüyorum ki bazı neticeler var ama bunlar yeterli değil" dedi.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Tacikistan'ın, çok önemli mermer rezervlerine sahip bulunduğunu, alüminyum tesislerinin yenileşmesine ve enerji yatırımlarına ihtiyacı olduğunu, bu ülkede dünyanın en güzel meyvelerinin yetiştiğini ve bunların ekonomiye kazandırılması gerektiğini, diğer yandan da küçük, orta, büyük her türlü sanayi alanında yatırımcılara ihtiyacı olduğunu belirterek, Türk iş adamlarına bu ülkede yatırıma çağırdı. İş adamlarının bu ülkede yatırım yapmaları konusunda Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahman'ın da güçlü bir şekilde destek verdiğini 'gelsinler,

burası onların evleri gibidir' dediğini söyleyen Cumhurbaşkanı Gül, yatırım yapmak için imkân ve potansiyelin de bulunduğuna işaret etti.

Tacikistan'da iş adamlarına ortamı hazırlayan imkânlar bulunduğunu dile getiren Gül, şunları kaydetti:"Oradaki Türk okulları size her türlü tercümanlığı, aracılık, iletişim desteğini verirler. Yenileri de açılacak. Bütün bunlar çok değerli, büyük faaliyetler. Bu faaliyetlerin de değeri bilinmektedir. İşte bunlara ekonomik faaliyetleri de eklememiz lazım. Ekonomik faaliyet, her iki ülkenin halkını zenginleştirir. Bunlar hükümetler tarafından daima desteklenir. Önünüz daima açıktır. Yeter ki siz ilgi gösterin, uğraşın ve kendi alanlarınızda tecrübelerinizi buralara taşıyın. Sayın Cumhurbaşkanı ve benim burada olmam, size bu çağrıyı yapmamız, bizim bu konuda ne kadar kararlı olduğumuzu göstermektedir."

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, konuşmasına, "Aziz biraderim Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ı resmi ziyaret münasebeti ile Türkiye'de ağırlamaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum." diyerek başladı. Ziyaretin, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin 20. yıl dönümüne denk geldiğini söyleyen Gül, "Türkiye, Duşanbe'de ilk büyükelçilik açan ülkelerden birisidir. Sayın Rahman'ın daveti üzerine, 2009 yılında Duşanbe'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştik. Heyette çok sayıda iş adamı da vardı. Orada bize büyük bir misafirperverlik gösterdiler. O günden bugüne ticaret hacmimiz ve ekonomik ilişkilerimiz daha da gelişti. Yaklaşık 500 milyon dolar ticaret hacmine ulaştık." diye konuştu.

Konuk cumhurbaşkanı ile gerçekleştirilen görüşmelerde, ikili ilişkilerin yanı sıra tüm Orta Asya'nın güvenliği ile ilgili konuların görüşüldüğünü kaydeden Gül, "Bugün de çok sayıda anlaşma, değerli bakanlarımız tarafından imzalandı. Bu da ziyaret vesilesi ile ilişkilerimizin daha da ileri düzeye taşındığının bir işaretidir." şeklinde konuştu. Gül, Türkiye'nin, Tacikistan'ın güvenliğine, istikrarını ve ekonomik kalkınmasına büyük önem verdiğini vurguladı.

Görüşmelerde, enerji ve ekonomi alanlarındaki işbirlikleri üzerinde durulduğunu ifade eden Gül, "Tacikistan, Asya'nın en zengin su kaynaklarına sahip olan önemli bir ülkedir. Özellikle hidroelektrik santrallerin kurulması, bu suların enerjiye dönük şekilde Tacikistan'a hizmet etmesi yönünde yapacağımız işbirliklerini geniş şekilde konuştuk." dedi. Tacikistan'ın, aynı zamanda zengin maden yataklarına da sahip olduğunu söyleyen Gül, "Bu alanda da işbirliği üzerinde durduk." diye konuştu. Gül, eğitim ve kültür alanındaki ilişkiler ile uçak şirketlerinin karşılıklı sefer sayılarını artırmaları konularının da görüşüldüğünü dile getirdi.

İki ülkenin uluslararası platformlarda da birbirini desteklediğini belirten Gül, "Bundan dolayı da değerli cumhurbaşkanı kardeşime teşekkür ettim. Ayrıca, sınır aşan sular konusu çok önemli. Su Forumu Toplantısı Tacikistan'da yapılacak. Bu konularda verdiğimiz desteği anlattım. Faydalı görüşmeler yaptık. Bu görüşmelerin, ilişkilerimizi daha da güçlü hale getirdiğine inanıyorum." diye ifade etti.

Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman ise kendilerine gösterilen ilgiden dolayı teşekkür ederek, sözlerine başladı. Dostane bir ortamda iyi niyet ve anlayışa dayalı bir şekilde görüşmelerin gerçekleştiğini söyleyen Rahman, "Bu görüşmeleri, yapıcı müzakerelerin devamı olarak nitelendiriyoruz." ifadesini kullandı.

İki ülke arasında bir çok alanda geniş işbirliklerinin mevcut olduğunu belirten Rahman, ilişkilerin ileriye dönük geliştirilmesi için yol ve vasıtaların arandığını dile getirdi. Rahman, özellikle tarım alanında işbirliğine hazır olduklarını kaydetti. Devletlerarası ilişkilerin sosyal alanlarda da geliştirilmesinden yana olduklarını söyleyen Rahman, atılan imzalara dikkat çekerek, "Alınan bu kararları mevcut yararlı ilişkilere taze bir nefes olarak kabul ediyoruz." şeklinde konuştu.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Tacikistan'ın Orta Asya'nın en zengin su kaynaklarına sahip olan çok önemli bir ülke olduğunu belirterek, "Özellikle hidroelektrik santrallerin kurulması ve bu suların enerjiye dönüşmesi,

Tacikistan'a hizmet etmesi yönünde yapacağımız işbirliklerini geniş bir biçimde konuştuk" dedi.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman ile Çankaya Köşkü'nde ortak basın toplantısı düzenledi. Cumhurbaşkanı Gül, yaptığı konuşmada, Türkiye ile Tacikistan'ın aynı kültür coğrafyasında yer alan ortak bir geçmişi paylaşan iki dost ülke olduğunu belirterek, "O ortaklığın başında Mevlana Celaleddin Rumi gelmektedir. Sayın Cumhurbaşkanı, değerli kardeşim dün Konya'da Şeb-i Arus törenlerine katılmıştı. Sayın Başbakanımızla da bir araya gelmiş, toplantılar yapılmıştı. Bütün bunlar, Türkiye ile Tacikistan'ın yakınlığının, dostluğunun ve ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir" dedi.

Abdullah Gül, bugün heyetler arası yapılan görüşmelerle Orta Asya'nın güvenliği ile ilgili konuları konuştuklarını bildirdi. Gül, Tacikistan'ın güvenliğine, istikrarına ve ekonomik kalkınmasına çok önem verdiklerine dikkati çekerek, bu çerçevede içerisinde siyasi ilişkilerin mükemmel bir şekilde gittiğini söyledi. Tacikistan'ın Orta Asya'nın en zengin su kaynaklarına sahip olan çok önemli bir ülke olduğunu belirten Gül, "Özellikle hidroelektrik santrallerin kurulması ve bu suların enerjiye dönüşmesi, Tacikistan'a hizmet etmesi yönünde yapacağımız iş birliklerini geniş bir biçimde konuştuk" dedi.

Tacikistan'ın çok zengin maden kaynaklarına sahip olan bir ülke olduğunu hatırlatan Gül, bu alanda da işbirliğinin önemli olduğunu ifade etti. Eğitim ve kültür konularının daha da geliştirilmesini de konuştuklarını anlatan Gül, ulaşım imkanlarının özellikle Türk Hava Yolları'nın (THY) sefer sayılarının artırılması konusunu Rahman ile konuştuklarını söyledi. Gül, "Sınır aşan sular konusu çok önemli. Su Formu Toplantısı, 2013'te Tacikistan'da yapılacak. Bütün bu konularda verdiğimiz desteği anlattım. Gayet faydalı görüşmeler yaptık, inanıyorum ki bu görüşmeler ilişkilerimizi çok daha güçlü hale getirmiştir" şeklinde konuştu.

Genel olarak, Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin durumunu değerlendirmek, son yıllarda nispeten yüksek

yoğunluğu ve dinamik bir etkileşim ile karakterizedir unutmayın - bu ifade, çeşitli düzeylerde temas ve ilişkilerin genişlemesi ve Tacik-Türk aktivasyonu gibi ekonomik işbirliği, ikili ticaret hacmi artar.

Tacikistan Cumhuriyeti ekonomik reformlar sırasında aynı zamanda deneyim ve Tacik ekonomi ve ticaret, çeşitli yatırım projelerinin uygulanması, ortak girişimler ve şirket organizasyonunun geliştirilmesi için Türkiye ve Orta Asya ülkelerindeki olanakları sonuna kadar kullanarak, işbirliğinin daha da genişlemesi için özellikle acil bir konudur. Tacikistan ve Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliği içinde geniş rezervleri ve ülkelerin daha fazla ekonomik büyüme ve halklarının refahı geliştirmek için problem çözme elde etmelerini sağlayacak olan gerçekleşmesi için iyi bir potansiyel var.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

ALİMOV, Rashid; **Tacikistan Bm:İlişkilerin Yeni Tarihi Görünümü**, (ООН ТАДЖИКИСТАН:взаимоотношения взгляд нановую историю), Yayınevi Radomir, Moskova, 1995.

AHMADOV, Alijon; **Orta Asya Bölgesi Tacikistan ve Modern Dünya**, (Средня яазияТаджикистан и современный мир), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2011.

ASADULLAEV, İskandar; **Siyaset, Terör, Genişleme:11 Eylül Sonrası Benzerlik ve Kabul Edilebilirlik Ölçüsü ve Yenilik**. (После 11 сентября... политика, терроризм, экспансия подобия и допустимая мера новации), Yayınevi Akademik Bilimi, Duşanbe, 2002.

AHMET, Davutoğlu; **Stratejik Derinlik**, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Yayınevi Küre, İstanbul 2001.

AVDOKUŞIN.Evgeniy; **Uluslararası İlişkiler Ekonomisi**, (Международные эконоом отношения), Yayınevi Marketing, Moskova 1996.

BAKHTİ, Mehmon; **Tacik Edebiyatı Bizim Gururumuz**, (Таджикская литеатура корона нашей гордость), Yayınevi Orion, Duşanbe, 2005.

BORİSHPOLETS, Kseniya; **Bölgesel Bir Alt Sistem Olarak Orta Asya**, (Центральная Азия какрегиональная под система международных отношений), Yayınevi Voshod, Moskova, 2002.

BRZEZİNSKİ, Zbignev; **Büyük Satranç Tahtası**, (Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы), Ural Yayınevi Moskova, 1998.

BRİLLLOKOTT.Martha; **Orta Asya Ve İkinci Şans**, (Второй шанс Центральной Азии), YayıneviCarnegie Vakfı, Moskova, 2005.

ÇAKMAK, Haydar; **Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, Platin Yayınevi, Baskı 1, Ankara, 2004.

ÇAKMAK, Haydar; **Türk Dış Politikası (1919-2008)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2008.

ÇAKMAK, Haydar; **Türk Dış Politikası (1919-2012)**, Platin Yayınevi, Ankara, 2012.

DONTSOV, Vladimir; **Uluslararası İlişkilerde Bir Faktor Olarak İslam**, (Ислам как фактор международных отношений)Yayınevi Lug, Moskova, 2001.

DYAKONOV, Mikhail; **Tacikistan Antik Kültürünün Kökenleri**, (У истоков древней культуры Таджикистана), Yayınevi Akademik Bilimleri, Duşanbe, 1976.

DELYAGİN, Mikhail; **Türkiyeküreselleşme Uygulaması**, (Турция Применение Глобализации), Yayınevi Çağ, Moskova, 2006.

DULİNA, Ninel; **Uluslararası İlişkilerde Osmanlı İmparatorluğu**, (Османская империя в международныхотношениях), Yayınevi Nauka, Moskova, 1990.

DAVLATOV, İlhom; **Sovyet Döneminde Tacikistanın Ekonomisi**, (ЭкономикаТаджикистаназа годы Советской власти), Yayınevi Donish, Dushnabe, 1987.

EREMEYEV, Dmitriy; **Türkler**, (Этногенез турок происхождение и основные этапы этнической истории), Yayınevi Akademik Bilimleri Moskova, 1981.

- EREMEYEV, Dmitry; **Orta Çağ ve Modern Zamanında Türkiye Tarihi**, (История Турции в средние века и новое время), Yayınevi Moskova Devlet Üniversitesi, Moskova, 1992.
- EROV, Alijon; **Sovyet Sonrası İslam:İçerden Birbakış**, (Ислам после союза взгляд изнутри), Yayınevi Knijniydom, Duşanbe, 2000.
- FATTOEV, Sayidmurod; **Tacikistan Bağımsızlığına On Yıl**, (Таджикистан Десять лет независимости), Yayınevi Subh, Duşanbe, 2004.
- GAFUROV, Bobojon; **Tacikler**, (Таджики), Duşanbe Yayınevi Akademik Bilimleri, 1985.
- GROMIKO, Andrey; **Diplomatik Sözlük**, (Дипломатический словарь), Yayınevi Rusya Bilim Akademi, Moskova, 2009.
- HUNTINGTON, Samuel; **Medeniyetler Çatışması**, (Столкновение цивилизаций), Yayınevi Ast, Moskova, 2003.
- HALILOV, Mahmad; **Tacikistan ve Siyaset Bağımsızlık Yıllarında** (Таджикистан и политика в года независимости), Yayınevi İrfon, Duşanbe, 2008.
- HALILOV, Mahmad; **Rusya: Medeniyetin Manevi Yönleri**, (Россия:духовные аспекты цивилизации.), Yayınevi Luç, Moskova, 2010.
- HABİOV, Sayfullo; **Anayasa Ve Tacikistan Ekonomisinin Sorunları**, (Конституция Республики Таджикистан и проблемы формирования правовой экономики), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2009.
- JALİLOV, Mahmadali; **Tacikistan Cumhuriyetindeuluslararası İlişkiler Ulusal Ve Siyasi Bağımsızlık**, (Время национальной независимости и политического суверенитета международным

отношениям Республики Таджикистан), Yayınevi İrfon, Duşanbe, 2011.

JELTYAKOV, Anatoly; **Türkiye'de siyasi ve Kültürel Yaşam**, (В общественно политической и культурной жизни Турция), Yayınevi Soyuz, Moskova, 1982.

KHOLMATOV, Alişer; **Türk Devleti ve Piyasa Ekonomisi**, (Турецкое государство и рыночная экономика), Yayınevi Rusdom, Moskova, 2002.

KİREYEV, Nikolay; **Avrupa ve Asya Arasında Türkiye ve Rusya**, (Между Европой и Азией Турция и Россия), Yayınevi Bilim Akademisi, Moskova, 2001.

LUNEV, Sergey; **Orta Asya Bağımsız Cumhuriyetleri ve Rusya**, (Независимые республики Центральной Азии и Россия), Yayınevi Bilim, Moskova, 2007.

MİLLER, Anatoliy; **Türkiye'nin Gerçek Sorunları Modern ve Çağdaş Geçmişi**, (Турция Актуальные проблемы новой и новейшей Истории), Yayınevi Moskova, 1983.

MİLLER, Anatoliy; **Modern Türkiye Tarihi Üzerine Denemeler**, (Очерки новейшей истории Турции), Yayınevi SSCB Bilim Akademisi, Moskova, 1958.

MİDVEDKO, Leonid; **Rusya, Batı ve İslam:Medeniyetler Çatışması**, (Россия, Запад, ислам:столкновение цивилизаций), Yayınevi Lug, Moskova, 2003.

MASOV, Rahim; **Tacikistan Bağımsızlığın 10.Yılı**, (Таджикистан 10 лет независимости), Yayınevi Payvand, Duşanbe, 2003.

- MASOV, Rahim; **Taciklerin Çok Gizli Hikayesi**, (Таджики:история с грифом совершенно секретно), Duşanbe 1995.
- MASONOV, Nurbolat; **Orta Asya Ülkelerinin Jeopolitik Konumu**, (Геополитическое положение центрально азиатских стран), Yayınevi Bilim, Astana, 2010.
- MERGANOVA, Latofat; **Uluslararası Kurallar Tarafından Çatışma Çözümleme Ve Kuruluşlar**, (Правовое регулирование международных конфликтов), Yayınevi Moskova, 1998.
- NAZAROV, Talbak; **Dış Politika Sisteminde Uluslararası İşbirliği Faktörü**, (Международное Сотрудничество системе факторов во внешней политик), Yayınevi Dikta, Minsk, 2002.
- NAZAROV, Talbak; **Tacikistan:Ekonomik Büyüme ve Bölgesel İşbirliği**, (Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональноесотрудничество) Yayınevi Mabuot, Duşanbe, 2005.
- OLİMOV, Mustafa; **Tacikler Arası Çatışma Barış Yolu İçin**, (Конфликт междутаджикамина путь мира)Yayınevi ACT, Moskova, 1998.
- OLİMOVA, Sabohat; **İşçi Göçmenliği**, (Трудовая миграция изТаджикистана.)Yayınevi İrfon, Duşanbe, 2004.
- ÖZEY, Ramazan; **Dunya Platformunda Türk Dnyası**, YayıneviAktif, Istanbul, 1999.
- POPOV, Viktor; **Modern Diplomasi:Kuram ve Uygulama**, (Современная дипломатия:теория и практика), Yayınevi Uluslararası ilişkileri, Moskova, 2003.
- RAKHMATULLAYEV, Erkin; **Tacikistan ve Uuslararası Kuruluşlar:Gerçekler Ve Beklentiler**, (Таджикистан и

международные организации:реалии и перспективы), Yayınevi Matbuot, Duşanbe, 2007.

RAHMON, Emomali; **Tacikler Ayna Tarihinde; Arilerden İtibaren Samanilere Kadar**, (Таджики в зеркале истории.От арийцев до саманидов.), Londra, 2002.

RAHMON, Emomali; **TACİK Devleti:Samanileriden Yeni Gelen XXI у.у.** (Таджикская государственность:от саманидов до рубежа XXI в.), Duşanbe, 1999.

RAHMON, Emomali; **Barış İçin Uzun Bir Yol**, (Долгий путь к миру), Yayınevi İrfon, Duşanbe, 1998.

SAİDOV, Zafar; **Cumhur Başkanının Dış Politikası**, (Внешняя политика Президента), Yayınevi İrfon, Duşanbe, 2009.

SAİDOV, Zafar; **Devletlerarası İlişkilerde İkili Formatta Tacikistan**, (Межгосударственные отношения РеспубликиТаджикистан в двустороннем формате), Yayınevi İrfon, Duşanbe, 2000.

SAİDOV, Zafar; **Tacikistan:Geçiş Döneminde Dış Politika İlişkileri**, (Таджикистан:межгосударственные отношения в период становления внешней политики), Yayınevi Kontrast, Duşanbe 2012.

SHULGA, Vladimir; **BDT Ekonomisi Reformun Entegrasyonu ve Gelişme**, (Экономика СНГ:10 летреформирования и интеграционноразвития), Yayınevi Vestnik Moskova, 2008.

SYZDYKOVA, Svetlana; **Orta Asya'nın Jeopolitik Durumu ve Rusya**, (Геополитическая ситуация в Центральной Азии и интересы России), Yayınevi Ozon, Moskova 2010.

STARCHENKOV, Gennady; **Türkiyede'de Petrol Ve Gaz Siyaseti (XIX- XXI y.y.) Başlarında**, (Нефть и газ в экономике и политике Турции.(XIX - начало XXI вв)Yayınevi Voshod, Moskova, 2009.

SAMİYEV, Rasul; **Kamuoyundan Ulusal Bir Anket Bildiriler Kitabı**, (Труды национального опроса общественного мнения), Yayınevi Adib, Duşanbe, 2002.

SHARİPOV, Ahmad ;**Tacik Rus İlişkileri:Durum ve Beklentileri**, (Таджикско-российские отношения: состояние и перспективы), Yayınevi Tacik Matbuot, Duşanbe, 2003.

SAMADOV, Ahmad; **Tacikistanın Ekonomisi ve Verimlilik Sorunları** (ЭкономикаТаджикистанапроблемы интенцификаци и эффективности), Yayınevi, İrfon, Dushanbe 1989.

ŞAMSİEV, Komil; **Tacikistan İş Geliştirme Ekonomik Sorunları** (Экономические проблемы развития предпринимательства Республики Таджикистан), Yayınevi Duşanbe, 2004.

ŞEREMET, Viktor; **Osmanlı İmpartorluğu ve Batı Avrupa**, (Османская империя и Западная Европа), Yayınevi Akademik Bilimleri, Moskova, 1986.

ŞPİLKOVA, Vera; **1908-1909 Türk Devrimi**, (Младотурецкая революция 1908-1909), Yayınevi Akademk Bilimleri, Moskova, 1977.

Tacikistan Cumhuriyeti Anayasası, (КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН), Duşanbe, 2002.

URAZOVA, Elena; **Türkiye ve Türk Devletleri Arasındaki Ekonomik İşbirliği**, (Экономическое сотрудничествоТурции и тюркских государств СНГ), Yayınevi Ozonik, Moskova, 2003.

URAZOVA, Elena; **Modern Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi**, (Современная Турция, экономического развития), Yayınevi Peçat, Moskova, 2009.

ULCHENKO, Natalia; **Serbestleşme Açısından Türkiye Ekonomisi 80-90 y.y.**, (Экономика Турции в условиях либерализации 80-90 г), Yayınevi Voshod, Moskova, 2002.

ULCHENKO, Natalia; **Modern Müslüman Devletlerin Ekonomik Kalkınma Özellikleri Örneğın Türkiye ve İnan**, (Особенности экономического развития современных мусульманских государств на примере Турции и Ирана), Yayınevi Gorodec, Moskova, 2006.

VYAÇESLAV, Belakrenitsky; **Musulman BDT Ülkelerin Sınırlarına Yakın Bir Ülke**, (Мусульманские страны у границ СНГ), Yayınevi Kraft, Moskova, 2005.

WOOD JOHN, SevresJean; **Diplomasi, Tören ve Protokol**, (ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ ЦЕРЕМОНИАЛ И ПРОТОКОЛ), Yayınevi Progres, Moskova, 2003.

ZHDANOVA, Galina; **Avrasya Projesi**, (Перспективы евразийского проекта), Yayınevi Voshod, Moskova, 2011.

ZOİDOV, Kabil; **Ekonomik Krizler:Nedenleri, Sonuçları Çözüm Yolları ve Üstesinden Gelmek**, (Экономический кризис:причины, последствия и путипреодоления), Yayınevi Zarya, Moskova, 2010.

B. BİLİMSEL MAKALELER, VE İNTERNET KAYNAKLARI

FARİDUN, Saidov; **“Buğün Tacikistan Dış Politikası”** (Внешняя политика Таджикистана сегодня), (Erişim) <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1288296780>.

Hanife, Çetin; **”Dış Politika”** Turksam (Erişim),
<http://www.turksam.org/tr/yazdir2563.html>

Huşvahtov, Fayzullo; **”Tacik Türk Dostluk Çarpıcı Bir Örnek”** (Ярким примером таджикско турецкой дружбы), Maorif Sayı 9 Duşanbe 2005 s.s.52-58

Hasan Zuhrai **”Tacikistan’ın Temel Prensipleri“** (Основные принципы внешней политики Республики Таджикистан), (Erişim),
[sihttp://www.easttime.ru/analitic/1/10/1022.html](http://www.easttime.ru/analitic/1/10/1022.html).

<http://mfa.tj/index.php?node=article&id=540>, Tacikistan dış İşleri Bakanlığı

<http://www.cisstat.com/>, Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu

<http://www.stat.tj/ru/publication/e-version/>, Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

<http://www.stat.tj/ru/macroeconomic-indicators/>, Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

<http://www.stat.tj/ru/analytical-tables/real-sector/>, Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

<http://www.stat.tj/ru/database/fiscal-sector/>, Tacikistan Cumhuriyeti İstatistik Kurumu

<http://www.cisstat.com/>, Bağımsız Devletler Topluluğu İstatistik Kurumu

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13428>,

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Ekonomik Göstergeler

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=12 Türkiye İstatistik Kurumu

http://www.deik.org.tr/Konsey/43/3/63/Geçmiş_Dönem_Etkinlikleri.html, Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu

http://www.deik.org.tr/2823/Tacikistan_%C3%9Cİke_B%C3%BCİteni.html, Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu

http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/2031/Tacikistan_in_Ankara_Büyükelçisi_ile_Toplanti.html, Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu

http://www.ito.org.tr/wps/portal!/ut/p/c4/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3iDgCBzUzcPlwMDo2ALA093M9dAc38zAzM_Q_2CbEdFAAzAXZ8!/ Economic raporu. Ticaret odası İstanbul. Aralık 2006

<http://minfin.tj/index.php?do=static&page=macro>, Tacikistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı

<http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3518&sayfa=giris&metod=IlgiliGosterge>, Türkiye İstatistik Kurumu

<http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi>,

Hazine Kontrolörleri Derneği

<http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html>,

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı

http://www.zaman.com.tr/ekonomi_imf-turkiye-2011-yilinda-dunyanin-16-buyuk-ekonomisi-olacak_1037429.html

<http://www.haberturk.com/yazarlar/ercan-kumcu/701147-yil-biterken-turkiye-ekonomisi>

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=12

<http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>

<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC6AECA659BD6F05648192E81EB0C9848AAD19E7579B3250E> Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı

<http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi>

<http://87.245.188.85/tj.aspx>, makro ekonomik göstergeler

http://www.deik.org.tr/Konseylcerik/2031/Tacikistan_%C4%B1n_Ankara_B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isi_ile_Toplant%C4%B1.html

<http://www.hazine.org.tr/tr/index.php/ekonomi>

<http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=index&CFID=3387446&CFTOKEN=80927882>

<http://www.stat.tj> Sosyo ekonomik durum Tacikistan Devlet istatistik kurumu Duşanbe 2005.

Korableva, Marta;” **Avrasyadaki Fikir ve Mevcut Hareket**”(Евразийская мысль и находашесе положение), Orta dogu arastırma merkezi Moskova, 2003, Sayı 7, s.s.89-95

Kurtov, Ajdar; **Türkiye ve Orta Asya Türk Devletleri:Hesabeti Aşk XXI-y.y Arifisinde**, (Турция и республики Центральной Азии:любовь по расчету), Moskova. 1999. Sayı 7 (Erişim)http://www.rau.su/observer/N08_96/8_08.htm.

Knyazev, Aleksandr; **”Yeni Dünya Faktörü ŞİÖ Jeopolitik Ve Jeoekonomik Fenomeni:Sorunlar ve Fonksiyon Tarihi”** (Новая мировая реальность и ШОС как геополитический и геоэкономический феномен:проблемы, функциональность и история), Sayı 1 Şubat, 2010, Moskova, (Erişim) <http://www.nationalidea.am/articles.php?id=129&l=R>

Maluta, Natalya; **“Türkiye’de Bankacılık Sistemin Modernizasyonu XX Yüzyıl 1980-1990-Yıllar”** (Модернизация банковской системы Турции (80-90-е годы XX в), Moskova, 2004, s.45 (Erişim) <http://www.dissercat.com/content/modernizatsiya-bankovskoi-sistemy-turtsii-80-90-e-gody-xx-v-nachalo-xxi-v>

Malişeva, Diana; **“Bölgesel Politikada Orta Asya”** (Центральная Азия в фокусе региональной политики), Rusya ve Müslüman dünyası, Sayı 12, s.s.55-65.

Malişeva, Diana; **“Merkez Devletleri, Uluslar Arası Politika Ve İslam Faktörü”** (Международно-политические связи центральноазиатских государств и исламский фактор), Rusya ve Müslüman dünyası, Sayı 11, Moskova 2011, s.s.94-104

Makarova, Svetlana; **“Rusya Ve Yeni Orta Asya Ekonomik İlişkileri”**, (Россия и новыестраны Центральной Азии:экономические взаимоотношения) Rusya ve modern dünya, Sayı 5, Moskova, 1997, s.s.108-114.

Mahmadov, Ahmad; **“Orta Asya Bölgesi Jeopolitik Merkezi İlgisi”** (Центрально-Азиатский регион-центргеополитическихИнтересов) Tacikistan ve Modern Dünya, Sayı 1, Duşanbe, 2003, s.s.77-80.

Makhmadov, Alion; **“Orta Asya Bölgesi Jeopolitik Merkezi Çıkarları”** (Центр геополитических интересов в Центральной Азии), Tacikistan ve modern dünya, Sayı 1 Duşanbe, 2003, s.s.98-110

Nazarov, Talbak; **“Tacikistan Cumhuriyeti Siyasi Partileri”** (Таджикистан и политическиепартииТаджикистана), Delovoyvestnik, Sayı 2, Duşanbe, 2001, s.s. 112-127

Novikov, Aleksandr; **“İslam Dünyası Orta Asya Ülkeleri BDT ve Azerbaycan”** (Исламский мир и среднеазиатские государства СНГ и

Azerbaycan), (Erişim)<http://www.iimes.ru/rus/stat/2004/14-04-04.htm>.

Olimova, Saodat; "**Tacikistan Ve Rusya: "Boşanmadan Entegrasyonuna Kadar"** (Tadjikistan Rusya ot razvoda k integracii), (Erişim)www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/05.Olimova.shtml.

Razov, Nikolay; **Yeni Orta Asya** (*В новой Центральной Азии*) Dergi Uluslararası İlişkiler. Sayı 2 1997 Moskova s.s.28.39

Saidov, Zafar; "**Tacikistan Dış Politikası ve Kureselleşme**" (Внешняя политикаТаджикистана в условияхглобализации), Avasto, Duşanbe 2005, s.s.37-44

Saidov, Zafar; **İkili Format Tacikistan Cumhuriyet Hükümetler Arası İlişkileri** (Межгосударственные отношения РеспубликиТаджикистан в двустороннем формате), Delovoy vestnik, sayı 7, s.s.83-95 Duşanbe 2010.

Soliev, Rahim; "**Nato Forumun İşbirliği Ve Güvenlik Konuları**" (НАТО форум, сотрудничестве и безопасности.), Avasto, Sayı 8, Duşanbe 2009, s.s.55-64.

Safarov, Salim; "**Rusya Ve Başlıca Mütteffiki Olmaya Devam Eden Tacikistan**", (Россия была и остается, главным союзникомТаджикистана) Diplomat., Sayı 12, Moskova 2003, s.s.116-121.

Sharipov, Ahmad; "**Tacik Rusya İlişkileri:Devlet Ve Umutları**" (Таджикско-российскиеотношения: состояние и перспективы), Tacikistan ve Modern Dünya, Sayı 1, Duşanbe2003.s.s.77-89.

Sultonov, Şuhrat; **"Tacikistan Ekonomisi:Durum ve Beklentiler"** (Экономика Таджикистана: состояние и перспективы развития), Ekonomist, Sayı 6, Moskova 2006, s.s.66-77.

Şamsiev, Komil; **"Endüstriyel İşletmelerin Oluşumu Ve Gelişiminin Değerlendirilmesi"** (Оценка формирования и развития производственного предпринимательства), Vestnik, Sayı 7, Duşanbe 2009.s.s.55-59

Trubnikova, Svetlana; **"Türkiye'de Yabancı Yatırımı"**, (Иностранные инвестиции вТурции)Doğu Koleksiyonu, Sayı 2, Moskova, 2006, s.s.314-318(Erişim), <http://middleeast.org.ua/research/turkey5.htm>.

Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 3.Ankara.Mart.1992.

Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 8.Ankara.Mart.1995.,

Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 7.Ankara.Mart.1996.

Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 2.Ankara.Mart.2003.

Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 3.Ankara.Mart.2004.

Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 2.Ankara.Mart.2006.

Tacikistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Raporu belge № 4.Ankara.Mart.2006.

Ulchenko, Natalia; **"XX.Yuzyılda Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Koşulları"**(Турция в новых геополитических условиях 20 го столетия,) Dergi Ortadoğu Enstitüsü, Sayı 1, Moskova 2004, s.s.79-89

Vahidova, Parvina; **"AB İle Tacikistan İşbirliğinin Zorlukları"**(Проблемы сотрудничества Таджикистана с ЕС), DelovoyVestnikTadjikistana, Duşanbe 1997, s.s.47-54.

Yunus Seba **"Türkiye Dış Politikası"** (Erişim) <http://www.yenimakale.com/turk-dis-politikasinin-dunu-bugunu.html>.

Zvyagelskaya, Irina; **“Bdt:Orta Asya Hazar Denizi Kafkasya:Fırsatlar Ve Zorluklar Rusya İçin”** (Южный фланг СНГ. Центральная Азия-Каспий-Кавказ:возможности и вызовы для России), Moskova 2003, (Erişim) <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/987/46987/23305/page37>.

EKLER

Ek 1

Devlet Başkanları resmi toplantılarının Kronolojisi Tacikistan ve Türkiye Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı toplantıları Emomali Rahmon Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel.

- Temmuz 1993 - İstanbul - ECO toplantısı
- Mart 1995 - İstanbul - ECO toplantısı
- Eylül 1995 - Duşanbe - Tacikistan Süleyman. Demirel resmi bir ziyaret
- Mayıs 1996 - Türkiye - resmi bir ziyaret Emomali Rakhmon Türkiye'de
- Ekim 1996 - Taşkent - Amir Temur 500. yıldönümü için özel bir olay
- Mart 1997, İslamabad-İKÖ toplantısı
- Ekim 1998 - Türkiye - Türk Eğitim 75 yıl dönümü
- Kasım 1999 - İstanbul - AGİT devlet başkanları toplantısı Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı toplantıları EmomaliRakhmon, Türkiye Cumhurbaşkanı, Ahmet.Nejdet.Sezer.
- Kasım 2001 - Duşanbe - Tacikistan resmi ziyaret Sezer
- Ekim 2002 - İstanbul - ECO zirvesi
- Şubat 2003 - Alma-Ata - Devlet Başkanları Zirvesi
- Haziran 2004 - İstanbul - NATO zirvesi
- Ocak 2006 -Ankara-resmi Türkiye Cumhuriyeti ziyaret Emomali Rakhmon.
- Aralık 2012-Ankara-Konya Türkiye Cumhuriyeti ziyaret Emomali Rakhmon

Ek 2

Sözleşmeler, anlaşmalar ve Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından imzalanan diğer kooperatif belgeler.

No		yer imza
	1992 yılı	
1.	Protokol Tacikistan ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulması.	29.01.92 Moskova
2.	Kültür işbirliği hakkında Tacikistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasında anlaşması.	01.03.92 Duşanbe
	1993 yılı	
3.	Ticari ve ekonomik işbirliği Tacikistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasında anlaşması.	08.04.93 Ankara
4.	Protokol (Tacikistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti 50 milyon ABD dolarlık bir kredi Hükümeti tarafından verilmesi Türkiye Cumhuriyeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Anlaşması.	08/04/93 Ankara
5.	Temel dostça ilişkiler ilkeleri ve Tacikistan ile Türkiye arasında işbirliği anlaşması.	08.07.93 İstanbul
6.	Protokol Tacikistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye, Dışişleri Bakanlığı arasında danışma ve görüşmeler hakkında anlaşması.	08.07.93 İstanbul
	1995 yılı	
7.	Ortak bildiri (Tacikistan Cumhuriyeti Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ziyareti).	10.09.95 Duşanbe
8.	Memorandum (T.C. ve T.C. arasındaki ekonomik ve sosyal anlayış işbirliği)	10.09.95 Duşanbe
9.	Hava haberleşmesi Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	10.09.95 Duşanbe
10	Tacikistan Hükümeti ve Türkiye Hükümeti arasında bilim ve teknoloji alanında işbirliği anlaşması.	10.09.95 Duşanbe
11	Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında çevre koruma alanındaki işbirliği anlaşması.	10.09.95 Ankara
	1996 yılı	
12	Tacikistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasında turizm işbirliği hakkında anlaşma.	06.05.96 Duşanbe
13	Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki Teşvik ve Yatırımların Karşılıklı Korunması anlaşma.	06.05.96 Duşanbe
14	(Türkiye Cumhuriyeti Tacikistan Cumhuriyeti ortak bildiri Emomali Rakhmonov Başkanının Türkiye ziyareti) 05/06/96	06.05.96 Duşanbe
15	Tacikistan ve Türkiye, arasında Konsuluk işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
16	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında uluslararası karayolu taşımacılığı konusunda anlaşması.	06.05.9 Ankara
17	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında eğitimde işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara

18	Protokol Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında sporda işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
19	Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı arasında anlaşması.	06.05.96 Ankara
20	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile gelir ve çifte vergilendirmenin önlenmesi ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	06.05.96 Ankara
21	Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında, Sivil Ticari ve Cezai Konularda Hukuki İşbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
14	(Türkiye Cumhuriyeti Tacikistan Cumhuriyeti ortak bildiri Emomali Rakhmonov Başkanının Türkiye ziyareti) 05/06/96	06.05.96 Duşanbe
15	Tacikistan ve Türkiye, arasında Konsuluk işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
16	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında uluslararası karayolu taşımacılığı konusunda anlaşması.	06.05.96 Ankara
17	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında eğitimde işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
18	Protokol Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında sporda işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
19	Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı arasında anlaşması.	06.05.96 Ankara
20	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile gelir ve çifte vergilendirmenin önlenmesi ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	06.05.96 Ankara
21	Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında, Sivil Ticari ve Cezai Konularda Hukuki İşbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
14	(Türkiye Cumhuriyeti Tacikistan Cumhuriyeti ortak bildiri Emomali Rakhmonov Başkanının Türkiye ziyareti) 05/06/96	06.05.96 Duşanbe
15	Tacikistan ve Türkiye, arasında Konsuluk işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
16	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında uluslararası karayolu taşımacılığı konusunda anlaşması.	06.05.96 Ankara
17	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında eğitimde işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
18	Protokol Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında sporda işbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
19	Tacikistan Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı arasında anlaşması.	06.05.96 Ankara
20	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile gelir ve çifte vergilendirmenin önlenmesi ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	06.05.96 Ankara
21	Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında, Sivil Ticari ve Cezai Konularda Hukuki İşbirliği anlaşması.	06.05.96 Ankara
	1997 Yılı	
22	Protokol Türkiye Cumhuriyeti ve Tacikistan Cumhuriyeti Orman Fabrikası Bakanlığı arasında ormancılık sektöründe işbirliği anlaşması.	15.10.97 Antalya

	1998 yılı	
23	Türkiye Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti bir kredinin 50 milyon ABD Dolar değerinde Hükümeti sağlamak için Kredi Anlaşması ile ilgili olarak Uzman ve Türkiye Kredi Bankası ve Tacikistan Cumhuriyeti Dış Ekonomik İşler Bankası arasında İkaz Anlaşması.	26.01.98 Ankara
24	Protokol Meclisi Milli arasında parlamentolar arası işbirliği. Türkiye Cumhuriyeti ve Tacikistan Cumhuriyeti Meclisi Oli anlaşması.	17.02.98 Ankara
25	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ve gümrük hizmeti işbirliği Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	17.02.98 Ankara
	2000 yılı	
26	Protokol Tacikistan Hükümeti v Türkiye Hükümeti arasında Diplomatik Misyon dağıtımı Duşanbe ve Ankara'da.	01.02.2000 Duşanbe
	1997 Yılı	
22	Protokol Türkiye Cumhuriyeti ve Tacikistan Cumhuriyeti Orman Bakanlığı arasında ormancılık sektöründe işbirliği anlaşması.	15.10.97 Antalya
	1998 yılı	
23	Türkiye Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti bir kredinin 50 milyon ABD Dolar değerinde Hükümeti sağlamak için Kredi Anlaşması ile ilgili olarak Uzman ve Türkiye Kredi Bankası ve Tacikistan Cumhuriyeti Dış Ekonomik İşler Bankası arasında İkaz Anlaşması.	26.01.98 Ankara
24	Protokol Meclisi Milli arasında parlamentolar arası işbirliği. Türkiye Cumhuriyeti ve Tacikistan Cumhuriyeti Meclisi Oli anlaşması.	17.02.98 Ankara
25	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ve gümrük hizmeti işbirliği Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	17.02.98 Ankara
	2000 yılı	
26	Protokol Tacikistan Hükümeti v Türkiye Hükümeti arasında Diplomatik Misyon dağıtımı Duşanbe ve Ankara'da.	01.02.2000 Duşanbe
27	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında teknik işbirliği anlaşması.	25.09.2000 Duşanbe
28	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında sanayi uzun vadeli ekonomik ve ticari işbirliği anlaşması.	25.09.2000 Duşanbe
29	Protokol Tacik-Türk karma ilk ekonomik komisyonu toplantısı	25.09.2000 Duşanbe
	2001 Yılı	
30	Daha dostça ilişkilerin geliştirilmesini ve işbirliği hakkında Tacikistan ve Türkiye Cumhuriyeti ortak bildiri.	07.11.01 Duşanbe
31	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında iletişim alanına işbirliği anlaşması.	7.11.01 Duşanbe
32	Uyuşturucu ve psikotrop maddelerin uluslararası terörizm, yasadışı ticareti ile mücadele ve suç organize işbirliği Tacikistan ve Türkiye Cumhuriyeti	7.11.01. Duşanbe

	arasında anlaşması.	
33	Protokol Tacik-Türk ikinci karma ekonomik komisyonu oturumunda	25.12.01 Ankara
	2002 yılı	
34	Türk Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Tacikistan Bakanlığı arasında ortak işbirliği anlaşması.	11.10.02 Ankara
35	Protokol Tacikistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi ve nükleer Duşanbe barışçıl kullanımlarda işbirliği Atom Enerjisi Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti arasında anlaşması.	12.11.02 Duşanbe
	2003 yılı	
36	Protokol Tacik-Türk üçüncü Karma Ekonomik komisyonu toplantısı.	03.10.03 Duşanbe
37	Diplomatik karşılıklı vizesiz seyahatlerde Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	23.10.03 Duşanbe
38	Tacik-Türk İş adam Birliği Duşanbe faaliyetleri hakkında anlaşması.	23.10.03 Duşanbe
39	Memorandum Ekonomi ve Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Ticaret ve Sanayi Derneği, Deniz Ticaret ve Deniz Borsalar ve Ticaret Bakanlığı Arasında Mutabakat anlaşması.	23.10.03 Duşanbe
40	Duşanbe ve Ankara 40Sovmestnoe beyanı İkiz şehirler anlaşması.	11.12.03 Ankara
41	Protokol İkili anlaşma ticarete işbirliği Ankara ve Duşanbe Hükümeti Belediye Ofisi arasında, ekonomik, bilimsel ve kültürel vilayetler arasında.	11.12.03 Ankara
35	Protokol Tacikistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi ve nükleer Duşanbe barışçıl kullanımlarda işbirliği Atom Enerjisi Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti arasında anlaşması.	12.11.02 Duşanbe
	2003 yılı	
36	Protokol Tacik-Türk üçüncü Karma Ekonomik komisyonu toplantısı.	03.10.03 Duşanbe
37	Diplomatik karşılıklı vizesiz seyahatlerde Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında anlaşması.	23.10.03 Duşanbe
38	Tacik-Türk İş adam Birliği Duşanbe faaliyetleri hakkında anlaşması.	23.10.03 Duşanbe
39	Memorandum Ekonomi ve Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Ticaret ve Sanayi Derneği, Deniz Ticaret ve Deniz Borsalar ve Ticaret Bakanlığı Arasında Mutabakat anlaşması.	23.10.03 Duşanbe
40	Duşanbe ve Ankara bereber beyanı İkiz şehirler anlaşması.	11.12.03 Ankara
41	Protokol İkili anlaşma ticarete işbirliği Ankara ve Duşanbe Hükümeti Belediye Ofisi arasında, ekonomik, bilimsel ve kültürel vilayetler arasında.	11.12.03 Ankara
	2004 yılı	
42	Memorandum Stratejik Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı altında Stratejik Araştırmalar Merkezi arasında işbirliği Mutabakat.	21.05.04. Duşanbe
43	Protokol Tacik-Türk dördüncü oturumu ortak hükümetler arası ekonomik komisyonu.	24.11.04 Ankara

44	Tacikistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye, Ankara Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı arasında işbirliği 2005 yılın programı.	24.11.04 Ankara
45	Protokol Tacik Türk beşinci toplantısı ortak hükümetler arası ekonomik komisyonu.	22.12.05 Duşanbe
46	İkili ilişkileri geliştirilmesine yönelik Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti birleşik Deklarasyonu	19.01.06 Ankara
47	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında Ortaklık ve İşbirliği, anlaşması.	19.01.06 Ankara
48	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında sanayi sektöründe uzun vadeli ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması.	19.01.06 Ankara
42	Memorandum Stratejik Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı altında Stratejik Araştırmalar Merkezi arasında işbirliği Mutabakat.	21.05.04. Duşanbe
43	Protokol Tacik Türk dördüncü oturumu ortak hükümetler arası ekonomik komisyonu.	24.11.04 Ankara
44	Tacikistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye, Ankara Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı arasında işbirliği 2005 yılın programı.	24.11.04 Ankara
45	Protokol Tacik Türk beşinci toplantısı ortak hükümetler arası ekonomik komisyonu.	22.12.05 Duşanbe
46	İkili ilişkileri geliştirilmesine yönelik Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti birleşik Deklarasyonu	19.01.06 Ankara
47	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında Ortaklık ve İşbirliği, anlaşması.	19.01.06 Ankara
48	Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkiye Hükümeti arasında sanayi sektöründe uzun vadeli ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması.	19.01.06 Ankara
49	Tacikistan Hükümeti ve Türkiye Hükümeti büro yönetimi programları Türk İşbirliği ve Kalkınma faaliyetlerini koordine merkezi anlaşması.	19.01.06 Ankara
50	Memorandum Tacikistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti ile işbirliği ve Kalkınma Türk program yönetimine Koordinasyon Ofisi anlaşması. turizma arasında 50	19.01.06 Ankara
51	Protokol Ekonomi ve Tacikistan Cumhuriyeti ve Türk Enstitüsü standartı Ticaret Bakanlığı'na bağlı Standardizasyon, Metroloji, Belgelendirme ve Ticari Denetim (Tajikstandart) hakkında Ajansı arasında işbirliği anlaşması.	19.01.06 Ankara

ÖZET

YULDASHEV, Gulyam. Bağımsızlıktan Sonra Tacikistan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Dış Siyaset, Ekonomik Güçlendirme Ve Gelişmeye Yönelik İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Bu tezde Sovyetler Birliğinin dağılmasını izleyen dönemde Türkiye ile Tacikistan arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. İki ülke ilişkileri, 1991-1995 yılları arasında Tacikistan'ın Türkiye ile ilişkileri, ekonomik koşullarının olumsuzluğu, Tacik İç Savaşı ve bu ülkenin İranve Rusya ile olan yakın ilişkisi nedeniyle kısıtlı kalmıştır. 1996-2004-2010 arası dönemde ise iki ülke ilişkileri Tacikistan'ın Orta Asya coğrafyasının ayrılmaz bir parçası olduğunun Türkiye tarafından daha iyi anlaşılması, Tacik İç Savaşının önemli bir siyasal uzlaşısı ile sonuçlanması ve Tacikistan'ın bölgesel istikrar için vazgeçilmezliği gibi etkenler nedeniyle gelişmiştir. Türkiye-Tacikistan ilişkilerinde bugün gelinen nokta değerlendirildiğinde, bağımsızlığın hemen ardından gelen ilk yıllara oranla ilerleme olduğu, fakat bu ilerlemenin henüz istenen düzeyde gerçekleşmediği sonucuna varmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler:

1. Tacikistan,
2. Bölgesel İstikrar,
3. Türkî Cumhuriyetler,
4. Tacikistan İç Savaşı,
5. Türk Tacik İlişkileri.

ABSTRACT

YULDASHEV, Gulyam. After independence, the Republic of Turkey between the Republic of Tajikistan Foreign Policy, Economic Empowerment and developmental Relations, Master Thesis, Ankara 2013.

This thesis aims to analyze the relations between Turkey and Tajikistan in the aftermath of the dissolution of the Soviet Union. The relations between these two countries remained rather limited in the period of 1991-1995 because Tajikistan was not Turkic, faced negative economic conditions, went through a civil war, and had closer ties with Iran and Russia. Between 1996, 2004 and 2010, however, these relations improved as Turkey better realized the fact that Tajikistan was both an inseparable part of Central Asian geography and critical for regional stability. Furthermore, in this period, Tajik Civil War ended with an important political reconciliation. It is concluded that although there has been a relative improvement in Turkish-Tajik relations since Tajikistan's independence, it has not yet reached to a satisfactory level.

Keywords:

1. Tajikistan,
2. Regional Stability,
3. Turkic Republics,
4. Tajik Civil War,
5. Turkish Tajik Relations.